

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: «ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Η Έννοια της Απειλής Κατά τη Δεκαετία 1980. Η Περίπτωση της Τουρκίας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δημήτριος Μανδραβέλης

Αθήνα, 2018

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Δημήτριος Μ. Μανδραβέλης, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν στην χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ

Βεβαιώνω υπεύθυνα ότι είμαι ο συγγραφέας αυτής της εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς, είτε παραφρασμένες. Ακόμα δηλώνω ότι αυτή η γραπτή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ειδικά για τη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία και ότι θα αναλάβω πλήρως τις συνέπειες εάν η εργασία αυτή αποδειχθεί ότι δε μου ανήκει.

Ονοματεπώνυμο

A.M.

Υπογραφή

Δημήτριος Μανδραβέλης

1217M082

*Η εργασία αφιερώνεται
στην σύζυγό μου Θεοδώρα Τζιαλοπούλου
για την απεριόριστη στήριξη και αγάπη της σε κάθε μου προσπάθεια*

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας νοιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω το σύνολο του ακαδημαϊκού προσωπικού του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, για όλες τις γνώσεις και εμπειρίες που μου παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Διεθνείς Ευρωπαϊκές και Περιφερειακές Σπουδές στην κατεύθυνση «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές». Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου Κωνσταντίνο Υφαντή, του οποίου οι πολύτιμες οδηγίες και κατευθύνσεις κατέστησαν δυνατή την εκπόνηση της ανά χείρας εργασίας.

Στην όλη μου προσπάθεια συνέβαλε καθοριστικά η σύζυγός μου Θεοδώρα, η οποία με την απεριόριστη υποστήριξη, κατανόηση και αγάπη της με βοήθησε στην ολοκλήρωση των σπουδών μου.

Δημήτριος Μανδραβέλης

Περιεχόμενα

Περίληψη	8
Εισαγωγή.....	9
1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ	10
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	13
2.1 Η έννοια της Ισχύος	13
2.2 Η έννοια της ισορροπίας ισχύος.....	15
2.3 Η έννοια της απειλής.....	17
2.4 Αποτροπή της απειλής	19
2.4.1 Αμοιβαία Αποτροπή	20
2.4.2 Αμοιβαία Πυρηνική Αποτροπή	21
2.5 Εξισορρόπηση της απειλής	22
2.6 Επιθετικός Ρεαλισμός.....	24
2.7 Η έννοια της ασφάλειας στις διεθνείς σχέσεις	26
2.8 Στρατηγική και κράτος.....	27
3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	28
4. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (1980-1989).....	28
4.1 Η περίοδος του πραξικοπήματος του Κενάν Εβρέν.....	29
4.2 Η περίοδος πρωθυπουργίας Οζάλ	33
4.3 Το Κουρδικό Ζήτημα	38
4.4 Οι σχέσεις με τις μειονότητες και το ζήτημα των Αλεβιτών	41
5. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (1980-1989).....	42
5.1 Σοβιετική Ένωση και Τουρκία.....	44
5.2 Οι σχέσεις της Τουρκίας με τα δυτικά κράτη	47
5.2.1 Τουρκία και ΗΠΑ	47
5.2.2 Τουρκία και Ευρωπαϊκή Κοινότητα	50
5.3 Η Τουρκία και τα κράτη της Μέσης Ανατολής	53

5.4 Τουρκία και Ισραήλ	57
5.5 Τουρκία και τα κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου	59
5.6 Τουρκία και κράτη του Καυκάσου	64
Συμπεράσματα	67
Βιβλιογραφία	72
Ελληνόγλωσση	72
Ξενόγλωσση μεταφρασμένη στα Ελληνικά	73
Ξενόγλωσση	74
Ιστοσελίδες	75

Πίνακες

Πίνακας 1. Αποτελέσματα Εκλογών της 29ης Νοεμβρίου 1987	σελ.34
Πίνακας 2. Συγκριτικός Πίνακας Εκλογικών Αναμετρήσεων του 1983 και 1987	σελ.35

Χάρτες

Χάρτης 1. Ψυχροπολεμικές συμμαχίες κατά τη δεκαετία του 1980	σελ.12
Χάρτης 2. Εκλογικός Χάρτης Τουρκίας το 1987	σελ.36

Γραφήματα

Γράφημα 1. Κατανομή Πυρηνικής Ισχύος σε Αριθμό Πυρηνικών Κεφαλών το 1978	σελ.11
Γράφημα 2. Τρομοκρατικές Ενέργειες στην Τουρκία	σελ.30
Γράφημα 3. Αποτελέσματα Τουρκικών Εκλογών το 1987	σελ.36
Γράφημα 4. Επίπεδα Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	σελ.53

Περίληψη

Η υπόψη εργασία επιχειρεί να αποκρυσταλλώσει την έννοια της απειλής, εστιάζοντας στην τελευταία δεκαετία του Ψυχρού Πολέμου από το 1980 έως το 1989, μελετώντας περιπτωσιολογικά την Τουρκία. Ο τρόπος με τον οποίο γινόταν αντιληπτή η απειλή κατά την εξεταζόμενη περίοδο, διαδραμάτισε καθαρυστικό ρόλο στην χάραξη της εξωτερικής πολιτικής και της στρατηγικής των κρατών, τα οποία ανήκαν στην πλειοψηφία τους, σε έναν από τους δύο κυρίαρχους συνασπισμούς, του NATO και της ΕΣΣΔ. Επιπρόσθετα, παρατίθενται σημαντικοί ορισμοί όπως η αποτροπή και εξισορρόπηση της απειλής, η έννοια της ισορροπίας ισχύος, της στρατηγικής και της ασφάλειας. Μετά από την ανάλυση των πολιτικών που ακολούθησε η Τουρκική ηγεσία κατά τη δεκαετία του 1980, έναντι των απειλών που προέρχονταν τόσο από την εσωτερική πολιτική σκηνή της όσο και από το περιφερειακό της περιβάλλον, στο τέλος της εργασίας παρατίθενται συμπεράσματα αναφορικά με τον τρόπο που η απειλή γινόταν αντιληπτή από τις τουρκικές κυβερνήσεις καθώς και τους τρόπους για την αποτελεσματική αντιμετώπισή της.

Λέξεις – Κλειδιά: Απειλή, Αποτροπή, Εξισορρόπηση Απειλής, Ψυχρός Πόλεμος, Τουρκία, Τουργκούτ Οζάλ

Abstract

This thesis attempts to crystallize the meaning of threat, by focusing on the last decade of the Cold War from 1980 to 1989, using as case study Turkey. The way in which the threat was perceived during the period under review, has played a determining role in defining the foreign policy and the strategy of the states, the majority of them belonged to one of the two ruling coalitions, NATO and the USSR. Additionally, important definitions are listed such as threat deterrence and balance of threat, the meaning of balance of power, strategy and security. After analyzing the policies followed by the Turkish leadership in the 1980s, against the threats stemming from both its internal political scene and its regional environment, at the end of the thesis, conclusions are given as to how the threat was perceived by the Turkish governments as well as the ways to deal effectively with it.

Key – Words: Threat, Deterrence, Balance of Threat, Cold War, Turkey, Turgut Özal

Εισαγωγή

Ένα από τα χαρακτηριστικά στοιχεία της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου συνιστά τόσο η έννοια της απειλής όσο και της αμοιβαίας αποτροπής μεταξύ των δύο συνασπισμών υπό τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ, της Δύσης και της Ανατολής αντίστοιχα, στοιχείο το οποίο είχε καθοριστική επίδραση κατά τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής αλλά και της στρατηγικής των κρατών που ανήκαν στο ΝΑΤΟ καθώς και στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Η παρούσα εργασία, μέσα από την ανάλυση που θα ακολουθήσει, αποσκοπεί στην κατανόηση της έννοιας της απειλής και ακολούθως της αποτροπής αλλά και εξισορρόπησης της, μελετώντας περιπτωσιολογικά την Τουρκία κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας της Ψυχροπολεμικής περιόδου.

Η δομή της εν λόγω εργασίας περιλαμβάνει: το πρώτο κεφάλαιο που αφορά στον θεωρητικό προβληματισμό, στο οποίο επιχειρείται ο προϋδεασμός του αναγνώστη για την εξεταζόμενη περίοδο της δεκαετίας του 1980, κατά την οποία τερματίστηκε το διπολικό σύστημα του Ψυχρού Πολέμου, αναγκάζοντας την Τουρκία, υπό το πρίσμα των υφιστάμενων απειλών αλλά και των εξελίξεων που έλαβαν χώρα στο εγγύς και περιφερειακό της περιβάλλον, να αναπροσαρμόσει τόσο τη θέση στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της ΝΑ Μεσογείου, όσο και τις σχέσεις της με τα δυτικά κράτη, την Σοβιετική Ένωση καθώς και τα κράτη της Μέσης Ανατολής, του Καυκάσου και της Βαλκανικής Χερσονήσου. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο γίνεται μία καταγραφή και ανάλυση των ορισμών- εννοιών, που χρησιμοποιούνται στην υπόψη εργασία όπως ενδεικτικά αναφέρονται η «ισχύς» και «ισορροπία ισχύος», «η έννοια της απειλής» και «αποτροπή της απειλής», έτσι ώστε ο αναγνώστης να εξοικειωθεί, κατά το δυνατόν, με την χρησιμοποιούμενη ορολογία, ενώ περιλαμβάνεται και η θεωρία του επιθετικού ρεαλισμού στην οποία θα στηριχθεί η ανά χείρας εργασία. Ακολούθως, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο που ακολουθήθηκε για την ανάπτυξη των επιχειρημάτων της εργασίας και την εξαγωγή των συμπερασμάτων της. Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται να αποκρυσταλλωθεί η εσωτερική πολιτική κατάσταση της Τουρκίας κατά την περίοδο από το 1980 έως το 1989, αναλύοντας και προσδιορίζοντας τις απειλές για την Τουρκία, οι οποίες διαμορφώνονταν τόσο από τις συνθήκες της εσωτερικής πολιτικής σκηνής της χώρας, όσο και από το Κουρδικό ζήτημα το οποίο αποτέλεσε την κυριότερη, προερχόμενη από το εσωτερικό, απειλή για την Τουρκική Δημοκρατία κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Ταυτόχρονα,

αναλύονται οι τρόποι και οι στρατηγικές που υιοθετήθηκαν από τις εκάστοτε τουρκικές ηγεσίες, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι καταστάσεις που κρίνονταν απειλητικές για τα συμφέροντα και την ασφάλεια της Τουρκίας. Στο πέμπτο κεφάλαιο το οποίο αφορά στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας κατά τη δεκαετία του 1980, γίνεται μία καταγραφή και αποτίμηση των σχέσεων της Τουρκίας με το Δυτικό Συνασπισμό, τη Σοβιετική Ένωση, αλλά και το περιφερειακό της περιβάλλον με ταυτόχρονη προσπάθεια παρουσίασης των διαφόρων απειλών που συνιστούσαν κράτη όπως η Σοβιετική Ένωση (σοβαρότερη απειλή) και η Συρία, ενώ συγχρόνως επιχειρείται η ανάλυση και η ερμηνεία των ενεργειών αποτροπής αλλά και εξισορρόπησης τους. Συνεκτιμώντας όλα τα αναγραφόμενα στην υπόψη εργασία και αποτιμώντας την σχετική βιβλιογραφία, στο τέλος αυτής θα επιχειρηθεί η παράθεση χρήσιμων συμπερασμάτων για τον τρόπο με τον οποίο η έννοια της απειλής γινόταν αντιληπτή από την ηγεσία της Τουρκίας καθώς και οι τρόποι που χρησιμοποιήθηκαν για την αποτελεσματική αντιμετώπισή της κατά το προαναφερόμενο χρονικό διάστημα το οποίο εξετάζεται στην παρούσα εργασία.

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

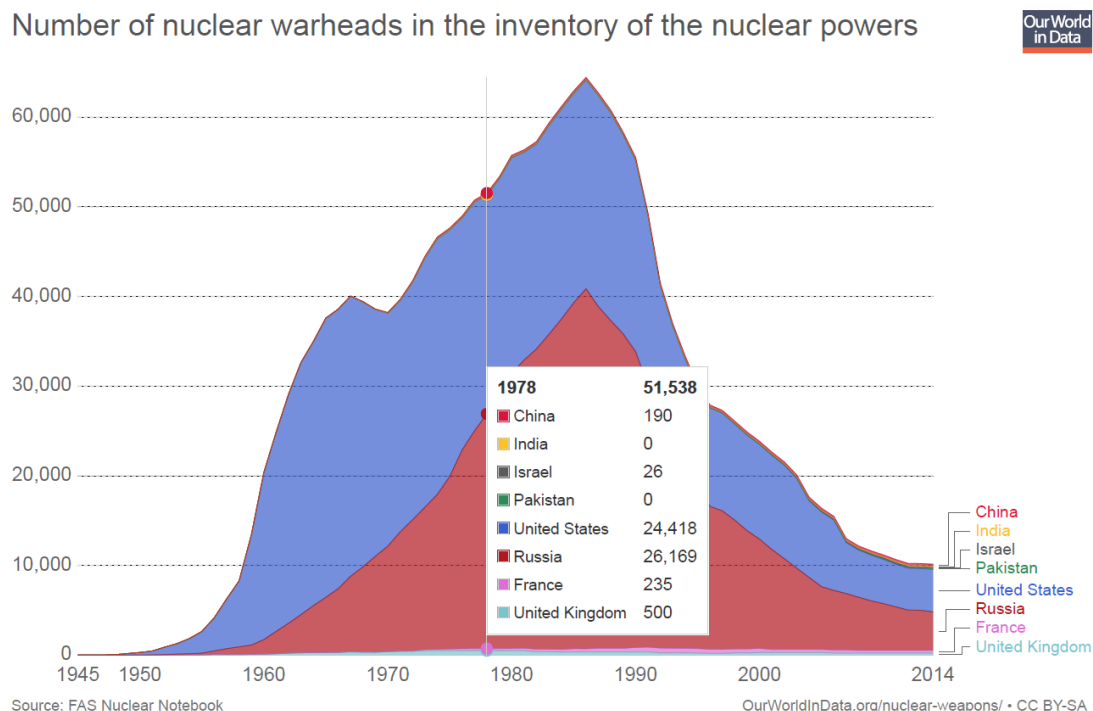
Κεντρικό ρόλο στο διεθνές σύστημα και κατ' επέκταση γενικότερα στις διεθνείς σχέσεις κατέχει η ισχύς αλλά και η κατανομή αυτής μεταξύ των δρώντων δηλαδή των κρατών στο διεθνές σύστημα. Ο κεντρικός αυτός ρόλος της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις, οφείλεται τόσο στο γεγονός ότι τα περισσότερα κράτη επιθυμούν να διασφαλίσουν και να ενισχύσουν την ασφάλειά τους μέσω αυτής, όσο και στην διάθεση ορισμένων εξ αυτών να καταστούν ηγεμόνες χρησιμοποιώντας ως εργαλείο για την επίτευξη ηγεμονίας την κατεχόμενη ισχύ τους¹.

Ο Ψυχρός Πόλεμος αποτελεί ένα σύστημα το οποίο ουσιαστικά δημιουργήθηκε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και χαρακτηρίζεται από τους δύο πόλους ισχύος που είχαν διαμορφωθεί, από τις ΗΠΑ και την Σοβιετική Ένωση. Επίσης προσδιορίζεται από την προσπάθεια ανάληψης ηγετικού ρόλου και προστατή εντός των σφαιρών επιρροής τους, διαμορφώνοντας τους δύο αντιμαχόμενους συνασπισμούς της εν λόγω περιόδου, κατέχοντας και αντλώντας την ισχύ τους από την συντριπτικά ανώτερη οικονομική, βιομηχανική αλλά και στρατιωτική ικανότητα τους, συμπεριλαμβανομένου και της πυρηνικής υπεροχής

¹ Ήφαιστος, Π., (2009). *Ο πόλεμος και τα αίτια του. Τα πολλαπλά πρόσωπα του ηγεμονισμού και της τρομοκρατίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα., σελ. 186

τους². Στο διάγραμμα που ακολουθεί αποτυπώνεται η προαναφερόμενη συντριπτική υπεροχή των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης αναφορικά με τη διαθέσιμη πυρηνική ισχύ κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου.

Γράφημα 1: Κατανομή Πυρηνικής Ισχύος σε Αριθμό Πυρηνικών Κεφαλών το 1978.

Πηγή: Αναδημοσίευση από το <https://ourworldindata.org>³

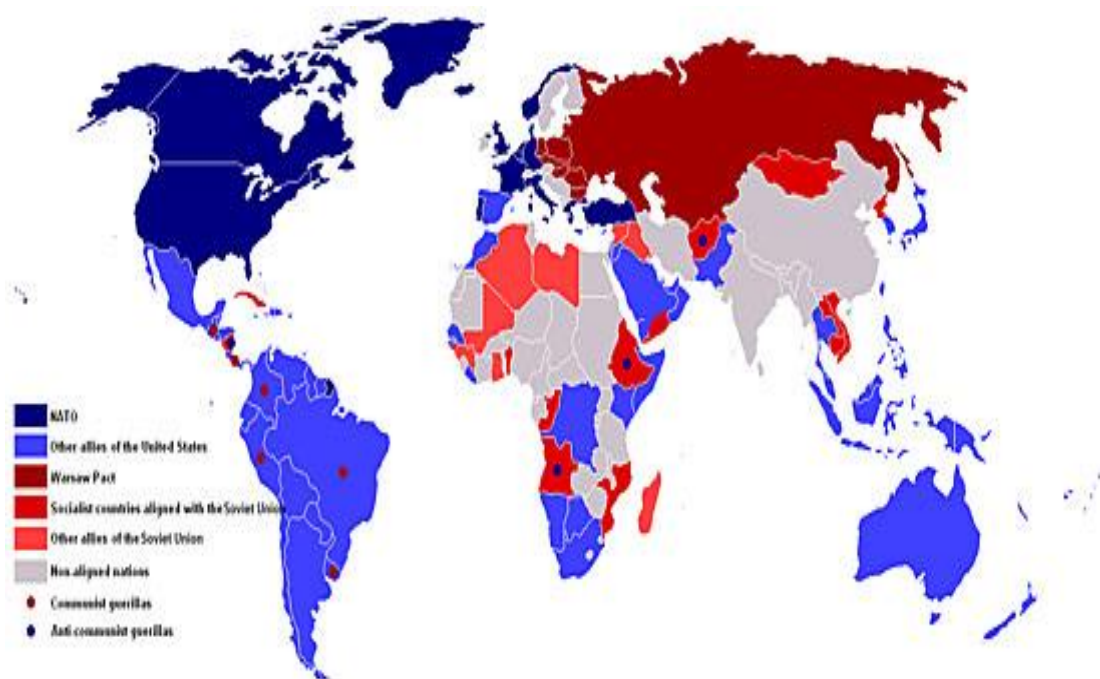
Όπως διατείνεται ο Κουσκουβέλης, η ύπαρξη και η κατοχή πυρηνικού οπλοστασίου από τις δύο ηγετικές δυνάμεις της περιόδου, παρείχε σταθερότητα στο διεθνές σύστημα, εξασφάλιζε την αναγκαία ικανότητα αποτροπής, ενώ ταυτόχρονα διασφάλιζε την θωράκιση της εθνικής ανεξαρτησίας⁴. Στο παρακάτω χάρτη φαίνονται οι δύο κυρίαρχοι συνασπισμοί όπως είχαν διαμορφωθεί το 1980.

² Κουσκουβέλης, Η., (2007). *Εισαγωγή στις Διεθνείς σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 243

³<https://ourworldindata.org/grapher/number-of-nuclear-warheads-in-the-inventory-of-the-nuclear-powers>

⁴ Gilpin R. (1999). *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, σελ. 215-216, στο Κουσκουβέλης, Η., ο. π., σελ. 243

Χάρτης 1 : Ψυχροπολεμικές συμμαχίες κατά τη δεκαετία του 1980

Πηγή: Αναδημοσίευση από το <https://worldhistory.hcps.org>⁵

Κατά την εξεταζόμενη όμως δεκαετία του 1980-1989, κάνουν την εμφάνισή τους έντονοι κλυδωνισμοί και αναταράξεις στο διπολικό αυτό σύστημα που είχε διαμορφωθεί όπως προαναφέρθηκε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς άρχισε μία προοδευτικά αυξανόμενη ανάπτυξη και έκφραση αντιθέσεων μεταξύ της διεθνούς τάξης η οποία είχε εγκαθιδρυθεί από τις ΗΠΑ, μέσω της δημιουργίας των διεθνών οργανισμών (π.χ. Κοινωνία των Εθνών), οδηγώντας με αυτό τον τρόπο το διεθνές σύστημα σε μία διαδικασία αναπροσαρμογής και αλλαγής⁶. Η περίοδος από το 1980 έως το 1985 μπορεί να χαρακτηριστεί από την όξυνση των σχέσεων μεταξύ των δύο κυρίαρχων συνασπισμών καθώς στην εν λόγω περίοδο κορυφώνεται ο ανταγωνισμός και η εχθρότητα μεταξύ τους. Αποκορύφωμα της περιόδου αυτής είναι η ανάδειξη του Ρέιγκαν ως προέδρου των ΗΠΑ και η καταγραφόμενη αστάθεια στην εσωτερική πολιτική σκηνή της Σοβιετικής Ένωσης. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 και ύστερα από την ανάληψη της σοβιετικής ηγεσίας από τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ παρατηρήθηκε μία αποκλιμάκωση της έντασης και σχετική βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, ενώ μετά

⁵ <https://worldhistory.hcps.org/pages/spiffy505.php?unitNum=5&lessonNum=0&pageNum=8>

⁶ Davutoğlu, A., (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος-Η Διεθνής θέση της Τουρκίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 287

από 4 περίπου χρόνια έληξε η ψυχροπολεμική περίοδος με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, καθιστώντας τις ΗΠΑ την μοναδική υπερδύναμη στο διεθνές σύστημα⁷.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα κράτους του οποίου η συμπεριφορά διαμορφώθηκε σημαντικά από τις παραπάνω εξελίξεις στο διεθνές σύστημα, που οδήγησαν στην κατάρρευση της διπολικής φύσης της διεθνούς κοινότητας, είναι η Τουρκία⁸. Μία από τις δυσχέρειες για την κατανόηση των κινήσεων και θέσεων της Τουρκίας στο διεθνές σύστημα, αφορά στην κατανόηση της έννοιας της απειλής και ταυτόχρονα της αποτροπής και εξισορρόπησης της από την ηγεσία της χώρας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι κατά την τελευταία δεκαετία του Ψυχρού Πολέμου, επήλθε μία αναπροσαρμογή και αναδιαμόρφωση των σχέσεων της Τουρκίας τόσο με τη Δύση όσο και με τις χώρες του αραβικού κόσμου, υπό το πρίσμα των εσωτερικών αλλά και των εξωτερικών απειλών. Άλλωστε, μία από τις διαχρονικές επιδιώξεις της Τουρκίας συνίσταται στον επαναπροσδιορισμό της θέσης της στο διεθνές σύστημα, επιδίωξη η οποία στηρίζεται κατά βάση σε μία στρατηγική ο προσανατολισμός της οποίας είναι περισσότερο επιθετικός και η οποία αποσκοπεί στο να αναδειχθεί η Τουρκία σε έναν περιφερειακό ηγεμόνα⁹.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Στο εν λόγω κεφάλαιο θα αναπτυχθούν με συντομία οι ορισμοί με βάση τους οποίους θα αναπτυχθούν τα επιχειρήματα της παρούσας εργασίας και θα επιχειρηθεί η εξαγωγή των συμπερασμάτων της.

2.1 Η έννοια της Ισχύος

Η ισχύς χαρακτηρίζεται από τον Mearscheimer ως «*νόμισμα της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*», στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει με αυτόν τον τρόπο τον

⁷ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 246- 247

⁸ Martin, G. L., (2006). «Εισαγωγή», στο *Ρόλος και Θέση της Τουρκίας στον κόσμο, Σύγχρονη πραγματικότητα και μελλοντικές προκλήσεις*, των L. G. Martin και Καϊρίδης Δ. (Επιμ.), Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, σελ. 3-9

⁹ Laçiner Sedat, “Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism”, *The journal of Turkish Weekly*, 9 Μαρτίου 2009. Σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη (2007) η ηγεμονία ως έννοια υφίσταται όταν ένα κράτος του διεθνούς συστήματος, αξιοποιώντας την υπεροχή ισχύος που διαθέτει ασκεί ηγεσία πάνω σε ένα άλλο κράτος ή ομάδα κρατών. Βλ. Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 192.

Αντίστοιχα οι Jackson R. και Sorensen G (2006) αναφέρουν ότι «*ηγεμονία είναι η άσκηση επιρροής και εξουσίας από μέρος μιας ηγέτιδας δύναμης πάνω σε άλλα κράτη*». Βλ. Jackson R.- Sorensen G (2006). *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η Σύγχρονη Συζήτηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σελ. 20

διαρκή ανταγωνισμό που επικρατεί μεταξύ των κρατών, για την μεγιστοποίηση της ισχύος τους, διατείνοντας ότι η έννοια της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις είναι παρόμοια με αυτή των χρημάτων στον οικονομικό τομέα¹⁰. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον ίδιο, εάν είναι δυνατός ο προσδιορισμός της ισχύος που διαθέτουν οι δρώντες του διεθνούς συστήματος, τότε είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ποια κράτη συνιστούν μεγάλες δυνάμεις αλλά και να χαρακτηριστεί η δομή του ίδιου του διεθνούς συστήματος (ηγεμονικό, διπολικό, πολυπολικό αναλόγως της υφιστάμενης κατανομής ισχύος)¹¹. Για την απόκτηση μεγαλύτερης ισχύος τα κράτη καταφεύγουν στον πόλεμο και στον εκβιασμό ενώ προκειμένου να απαγορεύσουν την απόκτηση ισχύος από ένα αντίπαλο κράτος, οι μεγάλες δυνάμεις χρησιμοποιούν τις στρατηγικές της εξισορρόπησης και της μεταφοράς βαρών στην προσπάθεια τους να διατηρήσουν την υφιστάμενη κατανομή ισχύος¹².

Ο Mearscheimer επίσης, προβαίνει σε έναν διαχωρισμό της ισχύος διακρίνοντας την σε δυνητική και σε πραγματική¹³. Στη δυνητική ισχύ περιλαμβάνεται ο πληθυσμός καθώς και ο κατεχόμενος πλούτος από ένα κράτος, τα οποία αποτελούν και τους πυλώνες της στρατιωτικής του ικανότητας καθώς είναι ευκόλως κατανοητό ότι ένα πλούσιο κράτος και με μεγάλο πληθυσμό μπορεί να αναπτύξει ισχυρότατες ένοπλες δυνάμεις. Την πραγματική ισχύ αποτελούν οι ένοπλες δυνάμεις ενός κράτους (στρατός ξηράς, πολεμικό ναυτικό, πολεμική αεροπορία). Ο στρατός ξηράς αποτελεί το ζωτικότερο συστατικό της ισχύος, παρά την ύπαρξη των πυρηνικών οπλοστασίων καθώς αποτελεί το βασικό μέσο για την κατάκτηση και διατήρηση εδαφών¹⁴. Όπως αναφέρει ο Υφαντής, λόγω της άναρχης φύσης του διεθνούς συστήματος, η οποία οφείλεται στην απουσία μίας ανώτερης αρχής η οποία θα προάσπιζε την ασφάλεια των κρατών, οι δρώντες του διεθνούς συστήματος δεν έχουν άλλη επιλογή από το να εξασφαλίσουν οι ίδιοι με δικά τους μέσα την ασφάλεια και την προάσπιση των συμφερόντων τους (αυτοβοήθεια)¹⁵. Έτσι το σύνολο των κρατών, συμπεριλαμβανομένης και της Τουρκίας, επιδιώκουν διαρκώς την

¹⁰ Mearscheimer J., (2009). *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 41-42

¹¹ Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 41-42

¹² Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 43

¹³ Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 104-109

¹⁴ Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 105

¹⁵ Υφαντής Κ. (2012). *Διεθνής Πολιτική Θεωρία. Η Γοητεία του Ρεαλιστικού Λόγου*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, σελ. 125

μεγιστοποίηση της ισχύος τους, με σκοπό την εξασφάλιση της ασφάλειάς τους μέσα σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα.

Επιπρόσθετα ο Υφαντής διατείνεται ότι η απουσία μίας ανώτατης αρχής η οποία θα έχαιρε νομιμοποίηση σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει ως επακόλουθο έναν ατέρμονο διακρατικό ανταγωνισμό, ο οποίος παρουσιάζει αυξημένες πιθανότητες να οδηγήσει σε ένοπλες συρράξεις μεταξύ ανταγωνιστικών κρατών. Στην προσπάθεια τους αυτή τα κράτη λειτουργώντας ορθολογικά, πολλές φορές αναγκάζονται να ενεργήσουν επιθετικά¹⁶. Σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη η έννοια της ισχύος έχει επιχειρηθεί να ερμηνευθεί μέσω της βιβλιογραφίας των Διεθνών Σχέσεων, στην οποία έχουν παρατεθεί διαφορετικοί ορισμοί για την ισχύ και γενικώς «*πρόκειται για τη δυνατότητα να ενεργεί κανείς θετικά ή αρνητικά πάνω σε κάποιον*»¹⁷. Επίσης σύμφωνα με τον Harold Lasswell η ισχύς συνίσταται στη δυνατότητα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων¹⁸. Ο Mearscheimer αναφέρει ότι «*η ισχύς δεν αντιπροσωπεύει τίποτα περισσότερο από τα συγκεκριμένα στοιχεία ή τους υλικούς πόρους που έχει στη διάθεσή του ένα κράτος*»¹⁹, ενώ ο Robert Dahl υποστηρίζει, ότι η ισχύς που έχει ένα κράτος Α ως προς ένα άλλο κράτος Β, σχετίζεται με το κατά πόσο το κράτος Α μπορεί να αναγκάσει το Β να ενεργήσει κατά τρόπο που υποδεικνύεται από το Α και που σε διαφορετική περίπτωση το Β δεν υπήρχε περίπτωση να ενεργήσει²⁰.

2.2 Η έννοια της ισορροπίας ισχύος

Ο Ernst Hass²¹, απαριθμεί στο σύνολο της βιβλιογραφίας των διεθνών σχέσεων οχτώ ορισμούς για την έννοια της ισορροπίας ισχύος, ενώ ο Martin Wight αποδίδει στην ισορροπία ισχύος εννιά διαφορετικές έννοιες²². Ο Κουσκουβέλης καταγράφει τις προαναφερόμενες έννοιες της ισορροπίας ισχύος από τις οποίες ενδεικτικά αναφέρονται οι παρακάτω: α) οποιοσδήποτε καταμερισμός ισχύος είτε ίσος είτε άνισος μεταξύ κρατών ή ομάδων κρατών, β) προσπάθεια ή διαδικασία

¹⁶ Υφαντής Κ. (2012), ο. π., σελ 129-130

¹⁷ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 140

¹⁸ Lasswell H. & A. Kaplan, *Power and Society*, Yale University Press, N. Haven, σελ. 241 στο Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 140

¹⁹ Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 130

²⁰ Dahl R., (1957), *The Concept of Power*, Behavioral Science 2, No.3, σελ 202- 203 στο Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 130

²¹ Haas E.B., (1953), *The balance of power: prescription, concept or propaganda*, World Politics, τόμος 5, σελ. 442, στο Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 197

²² Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 197

εξισορρόπησης, γ) αστάθεια και πόλεμος, δ) κατάσταση στην οποία η ισορροπία ισχύος είναι τέτοια όπου κανένα κράτος δεν υπερέχει ώστε να είναι σε θέση να επιβάλει την θέλησή του σε άλλα κράτη²³. Οι Jackson R. και Sorensen G ορίζουν ως ισορροπία ισχύος μία διαδικασία ρύθμισης του υφιστάμενου συσχετισμού ισχύος, κατά την οποία η ισχύς ενός κράτους ή ενός συνασπισμού εξισορροπείται από την ισχύ ενός άλλου κράτους ή άλλου συνασπισμού²⁴.

Ο Bull διατείνεται ότι η ισορροπία ισχύος αναδύεται ως παράγωγο της επιδίωξης των κρατών του διεθνούς συστήματος να εξισορροπήσουν την ισχύ άλλων κρατών και την απειλή που αυτά συνιστούν, στην προσπάθεια τους να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Επιπρόσθετα σύμφωνα με τον Waltz η ασφάλεια των κρατών συναρτάται άμεσα από το κατά πόσο θα διατηρηθεί η ισορροπία ισχύος μεταξύ τους²⁵. Συμπληρωματικά ο Υφαντής αναφέρει ότι, σύμφωνα με τον Waltz η ειρήνη και ο πόλεμος συνιστούν δύο καταστάσεις οι οποίες εξαρτώνται άμεσα από τις μεγάλες δυνάμεις και από την υφιστάμενη ισορροπία ισχύος μεταξύ τους, ενώ ο Waltz εστιάζει στην έννοια της απειλής εκτιμώντας ότι μία δύναμη θα λάβει δράση κατά μίας εκδηλούμενης απειλής από μία άλλη δύναμη²⁶.

Γίνεται αντιληπτό ότι τα συστήματα στα οποία επικρατεί η ισορροπία ισχύος, χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη σταθερότητα και εμφανίζουν πολύ λιγότερες πιθανότητες εκδήλωσης πολεμικών αντιπαραθέσεων μεταξύ των δρώντων των εν λόγω συστημάτων, συγκριτικά με αντίστοιχα, στα οποία η ισχύς δεν κατανέμεται μεταξύ των δρώντων ισομερώς άλλα ένα κράτος ή ένας συνασπισμός κρατών διαθέτει αισθητή υπεροχή ισχύος. Υπό το πρίσμα αυτό ο πρόεδρος Νίξον, το 1970, υποστήριζε ότι αν κάποιος ανατρέξει στην παγκόσμια ιστορία θα διαπιστώσει ότι οι μακροχρόνιες περίοδοι ειρήνης στο διεθνές σύστημα, καταγράφονται την ίδια χρονική στιγμή κατά την οποία επικρατεί η ισορροπία ισχύος, ενώ ο ίδιος συνεχίζει διατείνοντας ότι το ξέσπασμα μίας ένοπλης αντιπαραθέσης είναι περισσότερο πιθανό, όταν ένας δρών του διεθνούς συστήματος, αποκτήσει συντριπτικά μεγαλύτερο μερίδιο επί της παγκόσμιας κατανομής ισχύος²⁷.

²³ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 198

²⁴ Jackson R.- Sorensen G (2006), ο. π., σελ. 20

²⁵ Waltz K. (1979). *Theory of International Politics*, Addison- Wesley, Reading, Mass., σελ. 312

²⁶ Υφαντής Κ. (2012), ο. π., σελ. 130

²⁷ Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*, New York: Simon & Schuster, σελ. 705

2.3 Η έννοια της απειλής

Οι Ήφαιστος και Πλατιάς ορίζουν την απειλή ως την πρόθεση ενός κράτους να επιφέρει ζημιά εις βάρος των υπαρξιακών συμφερόντων ενός άλλου κράτους, στην περίπτωση στην οποία το δεύτερο δεν συμμορφωθεί στις απαιτήσεις και αξιώσεις του πρώτου. Ο διαχωρισμός μεταξύ απειλής και κινδύνου, έγγυται στο κατά πόσο το κράτος το οποίο εκδηλώνει την απειλή έχει την ικανότητα να την υλοποιήσει και την ικανότητα του απειλούμενου κράτους να την αντιμετωπίσει²⁸. Επιπρόσθετα ο Μάζης αναφέρει ότι «στην τάξη των απειλών εντάσσονται οι γεωπολιτικές εκείνες δυναμικές που δύναται να δημιουργήσουν γεωστρατηγικές κρίσεις θερμών χαρακτηριστικών»²⁹. Προϋπόθεση της απειλής αποτελεί η ύπαρξη ευρύτερης αξιοπιστίας του κράτους το οποίο απειλεί, η τεχνική αξιοπιστία αυτού που μετέρχεται την απειλή, η ψυχολογική αξιοπιστία η οποία αναφέρεται στην επιθυμία, ικανότητα και αποφασιστικότητα του απειλούντος κράτους να υλοποιήσει την απειλή, η ύπαρξη ουσιαστικών και ευρύτερων λόγων που θα οδηγούσαν στην εκδήλωση και υλοποίηση της απειλής και τέλος η πεποίθηση από πλευράς του απειλούμενου ότι η απειλή συγκεντρώνει μεγάλη πιθανότητα να υλοποιηθεί³⁰.

Στο έργο του «*Η Άναρχη Κοινωνία*», ο Hedley Bull απαριθμεί τρία βασικά προαπαιτούμενα τα οποία θα πρέπει να συντρέχουν έτσι ώστε να υφίσταται η έννοια της απειλής. Πρώτον ένα κράτος Α εκδηλώνει απειλή έναντι ενός άλλου κράτους Β αν το δεύτερο επιχειρήσει να αναλάβει δράση κατά έναν συγκεκριμένο τρόπο μη επιθυμητό από το πρώτο. Δεύτερον το κράτος το οποίο δέχεται την απειλή θα μπορούσε σε διαφορετική περίπτωση να ακολουθήσει την συγκεκριμένη πορεία δράσης και τέλος το κράτος Β να είναι πεπεισμένο και για την ικανότητα αλλά και για την επιθυμία του κράτους Α να υλοποιήσει τελικά την απειλή³¹. Επιπρόσθετα, όπως αναφέρει ο Kenneth Waltz όταν ένα κράτος απειλεί να χρησιμοποιήσει τη διατιθέμενη ισχύ του, είτε πραγματική είτε δυνητική, μπορεί να επηρεάσει καθοριστικά την εξωτερική κυρίως συμπεριφορά ενός άλλου κράτους, με σκοπό να

²⁸ Ήφαιστος, Π. και Πλατιάς, Α., (1992). *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 59.

²⁹ Μάζης Ι., (2008). *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, σελ. 18

³⁰ Βαληνάκης Γ., (1987). *Εισαγωγή στην Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παρατηρητής, σελ. 22-23

³¹ Bull, H., (2007). *Η άναρχη Κοινωνία*, Αθήνα : Εκδόσεις Ποιότητα- Macmillan Press, σελ. 166

αποτρέψει το δεύτερο να υιοθετήσει- ακολουθήσει επιθετική στρατηγική ή γενικότερα να αντιμετωπίσει την εκδηλούμενη από το πρώτο απειλή³².

Ένας διαχωρισμός της απειλής που προτείνεται από τους Ήφαιστο και Πλατιά είναι αυτός μεταξύ επιθετικής απειλής και αποτρεπτικής απειλής. Επιθετική είναι αυτή που εκδηλώνεται από ένα κράτος το οποίο επιδιώκει να αποκτήσει κάτι, ουσιαστικά να αλλάξει το υφιστάμενο status quo και προκειμένου να το επιτύχει είναι διατεθειμένο να αναλάβει επιθετική στρατηγική. Αντίθετα η αποτρεπτική απειλή είναι αυτή που εκδηλώνεται από ένα κράτος το οποίο ακολουθεί μία αμυντική στρατηγική προκειμένου να αντιμετωπίσει εχθρικές προς αυτό ενέργειες, ενώ επιδιώκει την διατήρηση του status quo³³.

Σύμφωνα με τη θεωρία της ισορροπίας της απειλής η οποία αναπτύχθηκε από τον Stephen Walt, η αντίδραση των κρατών που αποτελούν τα μέρη του διεθνούς συστήματος δεν στρέφεται υποχρεωτικά έναντι του κράτους που διαθέτει τη μεγαλύτερη ισχύ, αλλά αυτού που θεωρείται και εμφανίζεται ως η σοβαρότερη και μεγαλύτερη απειλή³⁴. Ως παράδειγμα ο Walt παραθέτει τα κράτη της κεντρικής Ευρώπης, τα οποία μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου δεν σχημάτισαν συμμαχίες κατά της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας οι οποίες αποτελούσαν τις ισχυρότερες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά κατά της Γερμανίας η οποία συνιστούσε την μεγαλύτερη απειλή³⁵. Επιπρόσθετα η εν λόγω θεωρία ενσωματώνει στην έννοια της απειλής, τις δυνατότητες ισχύος που διαθέτουν τα εκάστοτε κράτη (ουσιαστικά τα στοιχεία της ισχύος, της γεωγραφικής θέσης καθώς και τις δυνατότητες επίθεσης) δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις προθέσεις των άλλων που γίνονται αντιληπτές. Από τα παραπάνω συνεπάγεται ότι τα κράτη, προβαίνουν σε σύναψη συμμαχιών μεταξύ τους περισσότερο για να εξισορροπήσουν εναντίον άλλων απειλών παρά εναντίον μίας μεμονωμένης δύναμης και μόνο³⁶. Στο πλαίσιο των προαναφερόμενων, στην ανά χείρας εργασία θα επιχειρηθεί η περιπτωσιολογική ανάλυση απειλών για την Τουρκία προερχόμενες, από συνεργαζόμενα γειτονικά κράτη, από περιπτώσεις αστάθειας οι

³² Waltz K., (1969). *International Structure, National Force, and the balance of world power*, στο Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 422

³³ Ήφαιστος, Π. και Πλατιάς, Α., (1992), ο. π., σελ. 68. Ως παράδειγμα οι συγγραφείς αναφέρουν τις περιπτώσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας, όπου στις μεταξύ τους διακρατικές σχέσεις η Ελλάδα εκδηλώνει την αποτρεπτική απειλή ενώ αντίθετα η Τουρκία την επιθετική.

³⁴ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 217

³⁵ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π.

³⁶ Walt, S., (1987). *The Origins of Alliances*, New York: Ithaca, Cornell University Press, σελ. 110-117

οποίες πηγάζουν από παράγοντες στο εσωτερικό της Τουρκίας (κομμουνισμός, κουρδικό ζήτημα) αλλά και εξωγενείς περιφερειακούς παράγοντες αστάθειας (Μέση Ανατολή, ΝΑ Μεσόγειος)³⁷.

2.4 Αποτροπή της απειλής

Σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη, ως αποτροπή ορίζεται η δυνατότητα που διαθέτει ένα κράτος για τον αποκλεισμό της εκδήλωσης μίας μη επιθυμητής για αυτό δράσης από έναν άλλο κράτος, η οποία όμως δεν βασίζεται στην πειθώ του κράτους που αποτρέπει αλλά αποτελεί έναν συνδυασμό εκδήλωσης απειλής ή χρήσης βίας που διαθέτει το κράτος το οποίο υλοποιεί την αποτροπή καθώς και του φόβου του κράτους που αποτρέπεται, ο οποίος απορρέει από τις συνέπειες υλοποίησης της απειλής³⁸. Συνεχίζοντας ο Κουσκουβέλης, διατείνεται ότι για να είναι αποτελεσματική η αποτρεπτική απειλή, θα πρέπει αυτή να είναι αξιόπιστη, να καθορίζει με τον πλέον σαφή τρόπο τα επιτρεπτά όρια δράσης του αντιπάλου και αποσκοπεί κυρίως στο να καταρρακώσει την θέληση του κράτους που αποτρέπεται. Ταυτόχρονα όμως, θα πρέπει το κράτος το οποίο αποτρέπεται να αξιολογήσει την απειλή υπό το πρίσμα του κόστους και του οφέλους που θα έχει η δράση που το ίδιο θέλει να αναλάβει³⁹.

Οι Ήφαιστος και Πλατιάς υποστηρίζουν ότι ένα κράτος επιτυγχάνει αποτελεσματικότερη αποτροπή όταν βασίζεται στις ένοπλες δυνάμεις του⁴⁰, ικανοποιώντας την αρχή της αυτοβοήθειας. Οι ίδιοι συνεχίζουν αναφέροντας ότι το κράτος το οποίο αποτρέπει, αποσκοπεί στο να καταδείξει στο αντίπαλο κράτος την απειλή ότι το κόστος από μία ενδεχόμενη επιθετική ενέργεια από μέρους του, θα είναι σε βαθμό μη αποδεκτό. Η αποτρεπτική απειλή που εκδηλώνεται από ένα κράτος, αξιολογείται ως προς την αξιοπιστία της υπό το πρίσμα της στρατιωτικής ισχύος που διαθέτει, προκειμένου να επιφέρει ζημιά στον εν δυνάμει επιτιθέμενο καθώς και της θέλησής του να κάνει χρήση της στρατιωτικής του ικανότητας σε περίπτωση που αυτό απαιτηθεί⁴¹.

³⁷ Robins, F., (2003). *Στρατός και Διπλωματία*, Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονοι Ορίζοντες, σελ. 200-216

³⁸ Κουσκουβέλης, Η., (2007). ο. π., σελ. 422

³⁹ Κουσκουβέλης, Η., (2007). ο. π., σελ. 423

⁴⁰ Ήφαιστος, Π. και Πλατιάς, Α., (1992), ο. π., σελ. 33

⁴¹ Kaufmann W. (1954). *The Requirements of Deterrence*, Princeton, NJ: Center of International Studies, σελ. 6- 8 στο Ήφαιστος, Π. και Πλατιάς, Α., (1992), ο. π., σελ. 33

Με βάση του τι αποσκοπεί το κράτος το οποίο εφαρμόζει την αποτροπή, αυτή μπορεί να διαχωριστεί ανάμεσα σε περιορισμένη και εκτεταμένη. Η πρώτη έχει ένα και μοναδικό σκοπό και ουσιαστικά εφαρμόζεται για να αποτρέψει την εκδήλωση επίθεσης από ένα εχθρικό κράτος, είτε η επίθεση πρόκειται να εκδηλωθεί με πυρηνικά όπλα είτε με συμβατικά. Αντίθετα η εκτεταμένη αποτροπή σκοπεύει σε περισσότερα του ενός επιθυμητά αποτελέσματα όπως, η αποτροπή οποιασδήποτε επίθεσης, η αποτροπή επίθεσης με πυρηνικά όπλα εναντίον του κράτους το οποίο εφαρμόζει την αποτροπή αλλά και εναντίον άλλων συμμαχικών με αυτό κρατών, καθώς και οποιασδήποτε μορφής άλλη απειλή κατά του υπόψη κράτους⁴². Στα παραπάνω οι Ήφαιστος και Πλατιάς προσθέτουν και την ενεργητική αποτροπή σύμφωνα με την οποία ένα κράτος επιδιώκει μέσω απειλής ή τιμωρίας τον τερματισμό μίας δράσης η οποία έχει ήδη αναληφθεί από ένα άλλο κράτος. Προαπαιτούμενο αυτής της τακτικής είναι, το κράτος το οποίο αποτρέπει να προβεί σε ανάληψη δράσεων προς την κατεύθυνση της απειλής ή τιμωρίας του κράτους που συμπεριφέρεται κατά μη επιθυμητό τρόπο, ενώ οι υπόψη δράσεις τερματίζονται μόνο εφόσον το αντίπαλο κράτος διακόψει την μη επιθυμητή συμπεριφορά⁴³.

Επιπρόσθετα ή έννοια της αποτροπής μπορεί να διακριθεί ανάμεσα στην άμεση και στην γενική αποτροπή. Η άμεση αποτροπή συνίσταται όταν μεταξύ δύο αντίπαλων κρατών, το ένα προτίθεται να επιτεθεί, ενώ το άλλο κάνει φανερή την πρόθεσή του να ανταποδώσει την επίθεση σε περίπτωση που αυτή εκδηλωθεί. Η γενική αποτροπή αναφέρεται στην κατάσταση στην οποία δύο αντίπαλα κράτη αναπτύσσουν και συντηρούν την στρατιωτική τους ικανότητα προκειμένου να διατηρηθεί η ισορροπία ισχύος μεταξύ τους, χωρίς κάποιο από τα δύο να έχει πρόθεση να επιτεθεί και να μεταβάλει το υφιστάμενο status quo⁴⁴.

2.4.1 Αμοιβαία Αποτροπή

Σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη η μονομερής αποτροπή ενδεχομένως να ταυτίζεται με την έννοια του πειθαναγκασμού⁴⁵, ο οποίος σύμφωνα με τον Thomas Schelling «είναι

⁴² Παράδειγμα εκτεταμένης αποτροπής ήταν το λεγόμενο δόγμα «μαζικών αντιποίνων» που εφαρμόστηκε από τις ΗΠΑ, ενώ στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και το δόγμα του «Ενιαίου Αμυντικού Χώρου» που εφαρμόστηκε στις ελληνοτουρκικές σχέσεις καθώς και το «casus belli» που έθεσε η Ελλάδα στη Τουρκία σε περίπτωση που αυτή επιτεθεί στην Κύπρο. Βλ. Κουσκουβέλης, Η., (2007). ο. π., σελ. 424

⁴³ Ήφαιστος, Π. και Πλατιάς, Α., (1992), ο. π., σελ. 38

⁴⁴ Ήφαιστος, Π. και Πλατιάς, Α., (1992), ο. π., σελ. 70

⁴⁵ Επιπρόσθετα ο πειθαναγκασμός ορίζεται από τον Κουσκουβέλη (2007) ως η προσπάθεια ενός κράτους να αποκομίσει οφέλη σε βάρος ενός άλλου κράτους, μέσω της απειλής χρήσης βίας.

η χρησιμοποίηση της βίας κατά λανθάνοντα τρόπο με σκοπό τον επηρεασμό των αποφάσεων του αντιπάλου»⁴⁶. Η μονομερής αποτροπή λοιπόν συνιστά μία κατάσταση στην οποία υπάρχει ένα κράτος μόνο το οποίο απειλεί ένα άλλο και το οποίο δεν δέχεται κάποια αντίστοιχη απειλή. Αντίθετα η αμοιβαία αποτροπή συνιστά μία κατάσταση στην οποία το ένα κράτος αποτρέπει το άλλο από το να ενεργήσει με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Από αυτό συνεπάγεται ότι το ένα κράτος απειλεί το άλλο και το παρεμποδίζει να συμπεριφερθεί με τρόπο που το ίδιο επιθυμεί, καθώς και το ότι αν δεν υπήρχαν οι εν λόγω απειλές το κάθε κράτος θα μπορούσε να αναλάβει τις εν λόγω δράσεις. Η ενδεχόμενη επίθεση που εμπεριέχεται στις απειλές που κατευθύνει το ένα κράτος στο άλλο δεν σημαίνει απαραίτητα ότι αυτή η επίθεση θα εκδηλωθεί είτε από το ένα είτε από το άλλο κράτος, υπό το φόβο ότι η πολεμική αντιπαράθεση μεταξύ δύο κρατών με παρόμοιους συντελεστές ισχύος (πχ ένοπλες δυνάμεις), μπορεί να είναι καταστροφική και για τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, καθιστώντας την ένοπλη σύγκρουση πολλές φορές απαγορευτική⁴⁷.

Επομένως η αμοιβαία αποτροπή δεν βασίζεται στο να πείσει το ένα κράτος το άλλο να αναλάβει ή να μην αναλάβει συγκεκριμένη δράση, αλλά τα αντιμαχόμενα κράτη αναγκάζονται να ακολουθήσουν συγκεκριμένη συμπεριφορά υπό το αίσθημα του φόβου. Επομένως ο Κουσκουβέλης καταλήγει ότι κατά την αμοιβαία αποτροπή «η απειλή αντιμετωπίζεται ή εξισορροπείται μόνο με μία άλλη απειλή»⁴⁸.

2.4.2 Αμοιβαία Πυρηνική Αποτροπή

Η αμοιβαία πυρηνική αποτροπή υφίσταται όταν δύο δρώντες, είτε πρόκειται για κράτη είτε για ομάδες κρατών, απειλούν ο ένας τον άλλον με χρήση του πυρηνικού οπλοστασίου που διαθέτουν, η χρήση του οποίου θα προκαλέσει στον αντίπαλο τεράστιο κόστος, το οποίο σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να είναι αποδεκτό. Τα πυρηνικά όπλα γενικότερα μπορούν να χαρακτηριστούν, πέρα από την τεράστια ισχύ τους, από την επίδραση που έχουν στην ψυχολογία αυτού που απειλείται από αυτά, καθώς μία ενδεχόμενη επίθεση με πυρηνικά δημιουργεί το αίσθημα του φόβου της ολικής καταστροφής. Επομένως ο Κουσκουβέλης διατείνεται ότι η αμοιβαία

Εκδηλώνεται από ένα κράτος μέσω της απειλής πολέμου και της ελεγχόμενης κλιμάκωσης μίας κρίσης, έτσι ώστε να αναγκάσει ένα άλλο κράτος να ενεργήσει κατά τρόπο επιθυμητό προς το κράτος που εφαρμόζει τον πειθαναγκασμό. Βλ. Κουσκουβέλης, Η., (2007). ο. π., σελ. 210

⁴⁶ Schelling T. (1966). *Arms and Influence*, Yale University Press, New Haven, σελ. 3

⁴⁷ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 425

⁴⁸ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 426

πυρηνική αποτροπή συνιστά μία κατάσταση στην οποία δύο κράτη ή ομάδες κρατών, έχουν περιέλθει σε μία φάση αμοιβαίας αποτροπής από μία σκόπιμη επίθεση με πυρηνικά όπλα, απειλώντας το ένα κράτος το άλλο για άμεση, αντίστοιχη πυρηνική ανταπόδοση σε περίπτωση εκδήλωσης της εν λόγω επίθεσης. Η αμοιβαία πυρηνική αποτροπή ενισχύεται όταν η απειλή για άμεση πυρηνική ανταπόδοση είναι αξιόπιστη

49.

2.5 Εξισορρόπηση της απειλής

Σύμφωνα με τον Mearscheimer, προκειμένου να αναχαιτιστεί ένας αντίπαλος στην προσπάθεια του να ανατρέψει την υφιστάμενη ισορροπία ισχύος, μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατηγική της εξισορρόπησης ή της μεταφοράς των βαρών. Σύμφωνα λοιπόν με την υπόψη στρατηγική, η εξισορρόπηση είναι η τακτική που υιοθετείται από ένα κράτος, μέσω της οποίας το εν λόγω κράτος αναλαμβάνει την ευθύνη να παρεμποδίσει ένα αντίπαλο κράτος, στην προσπάθεια του δεύτερου για ανατροπή της υφιστάμενης ισορροπίας ισχύος. Αρχικά, το κράτος που εξισορροπεί αποσκοπεί στο να αποτρέψει μία ενδεχόμενη επίθεση από ένα εχθρικό κράτος αλλά σε περίπτωση που η στρατηγική της εξισορρόπησης δεν αποδώσει, είναι διατεθειμένο να διεξάγει πόλεμο⁵⁰. Η εξισορρόπηση σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη είναι μία στρατηγική με αμυντικό χαρακτήρα, η οποία αφορά στην προσπάθεια ενός κράτους να αυξήσει τα επίπεδα ισχύος του, προκειμένου να καταστεί δυνατό να αντιμετωπίσει την απειλή που εκδηλώνεται από ένα ή περισσότερα εχθρικά κράτη⁵¹.

Τα κράτη τα οποία απειλούνται, προκειμένου να εξισορροπήσουν ένα αντίπαλο ή αντίπαλα κράτη προβαίνουν σε μία από τις παρακάτω ενέργειες. Πρώτος τρόπος δράσης είναι αυτός μέσω των διπλωματικών διαύλων, όπου τα κράτη τα οποία εξισορροπούν επιθυμούν τη διατήρηση της υφιστάμενης ισορροπίας ισχύος και δεσμεύονται ακλόνητα για αυτό. Στο μήνυμα το οποίο αποστέλλει το κράτος το οποίο επιδιώκει την εξισορρόπηση γίνεται ξεκάθαρη η πρόθεση του να καταφύγει σε ένοπλη σύγκρουση σε περίπτωση που αποτύχει η εξισορρόπηση, ενώ διακατέχεται από ύφος αντιπαράθεσης και όχι συγκατάβασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η

⁴⁹ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 427- 434

⁵⁰ Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 325- 327

⁵¹ Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 213

τακτική που υιοθετήθηκε από τις ΗΠΑ έναντι της ΕΣΣΔ κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου⁵².

Ένας δεύτερος τρόπος για την εξισορρόπηση ενός κοινού αντίπαλου κράτους είναι η σύναψη αμυντικών συμμαχιών με άλλα κράτη, τα οποία συμμερίζονται την αυτή ανησυχία για μη ανατροπή της υπάρχουσας ισορροπίας ισχύος. Ο εν λόγω τρόπος σύμφωνα με τον Mearscheimer δεν έχει ιδιαίτερη εφαρμογή στα διπολικά συστήματα. Η μέθοδος αυτή της εξισορρόπησης συνιστά την εξωτερική εξισορρόπηση ενώ χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής αυτής της στρατηγικής είναι η εξισορρόπηση της ναζιστικής Γερμανίας από την Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Κουσκουβέλης ορίζει την εξωτερική εξισορρόπηση ως το εγχείρημα, το οποίο απορρέει από την ισορροπία ισχύος, των κρατών για το σχηματισμό συμμαχιών με σκοπό την αντιμετώπιση της απειλής που εκδηλώνεται από ένα ισχυρότερο κράτος⁵³. Κατά την εξωτερική εξισορρόπηση τα κράτη αναζητούν συμμάχους καθώς όντας σε μία συμμαχία το κόστος για την εξισορρόπηση της απειλής μοιράζεται ανάμεσα στα συμμαχικά κράτη, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται και η ισχύς της συμμαχίας που έχει δημιουργηθεί. Παράλληλα όμως, η υπόψη τακτική παρουσιάζει και αριθμό δυσλειτουργιών καθώς υπό το πρίσμα ότι το κάθε κράτος, ανησυχώντας περισσότερο για το δικό του συμφέρον, θα επιχειρήσει να μειώσει το κόστος της εξισορρόπησης που του αναλογεί μεταφέροντας το βάρος στα άλλα συμμαχικά κράτη, ενώ ταυτόχρονα πολλές φορές παρουσιάζονται διαφωνίες στους κόλπους της συμμαχίας για την τακτική εξισορρόπησης, της κοινής απειλής, που θα ακολουθηθεί.

Τέλος ένας τρίτος τρόπος ο οποίος αποτελεί τη λεγόμενη εσωτερική εξισορρόπηση, είναι αυτός κατά τον οποίο το κράτος το οποίο εξισορροπεί, κινητοποιεί επιπλέον του διαθέσιμους ιδίους πόρους για την επιτυχημένη εξισορρόπηση του αντίπαλου κράτους⁵⁴. Ο Κουσκουβέλης συμπληρώνει αναφέροντας ότι η εσωτερική εξισορρόπηση αφορά στην προσπάθεια ενός κράτους να βελτιστοποιήσει την αμυντική του ικανότητα εκμεταλλευόμενο τους συντελεστές ισχύος που το ίδιο διαθέτει⁵⁵. Σύμφωνα με τον Mearscheimer η εσωτερική

⁵²Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 327

⁵³Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 214

⁵⁴Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 325-329

⁵⁵Κουσκουβέλης, Η., (2007), ο. π., σελ. 213

εξισορρόπηση ως ενέργεια αποτελεί αυτοβοήθεια με την γενικότερη έννοια του όρου⁵⁶.

2.6 Επιθετικός Ρεαλισμός

Η ανά χείρας εργασία για την ανάλυση της έννοιας της απειλής καθώς και για την εξαγωγή των συμπερασμάτων της, επιλέχθηκε να στηριχθεί στις αρχές μίας συγκεκριμένης θεωρίας των διεθνών σχέσεων, αυτής του επιθετικού ρεαλισμού. Σύμφωνα με τον Mearscheimer, ο οποίος αποτελεί τον κύριο εκφραστή της υπόψη θεωρίας, στις βασικές θεωρήσεις αυτής περιλαμβάνονται⁵⁷: α) Η αναρχία του διεθνούς συστήματος καθώς τα κράτη βρίσκονται σε ένα διαρκή ανταγωνισμό για την απόκτηση ισχύος, η οποία δεν οφείλεται σε κάποιο ιδιαίτερο γνώρισμα των κρατών αλλά στην απουσία μία κεντρικής ανώτερης αρχής. β) η στρατιωτική ικανότητα που διαθέτουν οι μεγάλες δυνάμεις, μέσω της οποίας είναι σε θέση να επιτεθούν σε άλλες δυνάμεις καθιστώντας τα κράτη του διεθνούς συστήματος επικίνδυνα το ένα για το άλλο. γ) Η αβεβαιότητα και η δυσπιστία που κυριαρχεί τα κράτη για τις προθέσεις των άλλων κρατών καθώς τα κράτη δεν μπορούν να είναι σίγουρα ότι ένα άλλο κράτος δεν θα χρησιμοποιήσει την στρατιωτική του ικανότητα για να του επιτεθεί. Ακόμη και αν οι αρχικές προθέσεις είναι καλοπροαίρετες, τα κράτη δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν αν αυτές οι προθέσεις μεταβληθούν και καταστούν επιθετικές, γεγονός το οποίο μπορεί να συμβεί ανά πάσα στιγμή. δ) Το γεγονός ότι η επιβίωση αποτελεί τον πρωταρχικό στόχο για κάθε κράτος, αφού όλα τα κράτη επιδιώκουν την προάσπιση της εδαφικής τους ακεραιότητας και ταυτόχρονα επιθυμούν να διασφαλίσουν ότι θα είναι αυτόνομα αναφορικά με τα ζητήματα της εσωτερικής πολιτικής σκηνής. ε) Το γεγονός ότι οι μεγάλες δυνάμεις λειτουργούν ορθολογικά.

Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον ίδιο, οι επιχειρησιακοί σκοποί που επιδιώκουν τα κυρίαρχα κράτη στο διεθνές σύστημα είναι⁵⁸:

⁵⁶ Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 329. Αναφερόμενος στην έννοια της αυτοβοήθειας ο Mearscheimer υποστηρίζει ότι τα κράτη του διεθνούς συστήματος όντας καχύποπτα για τις προθέσεις των άλλων κρατών και θέτοντας υπεράνω όλων το δικό τους συμφέρον αισθάνονται μόνο στο διεθνές στερέωμα στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Στο πλαίσιο αυτό και λόγω του ότι οι εκάστοτε διακρατικές συμμαχίες, έχει δείξει η ιστορία, ότι αποτελούν συμβάσεις με ημερομηνία λήξης, τα κράτη έχουν την πεποίθηση ότι ο καλύτερος τρόπος για την διασφάλιση της επιβίωσής τους είναι να μεγιστοποιήσουν το μερίδιό τους στην παγκόσμια κατανομή ισχύος. Καθώς όσο μεγαλύτερη ισχύ κατέχει ένα κράτος τόσο μειώνονται οι πιθανότητες να απειληθεί και να δεχθεί επίθεση από ένα αντίπαλο κράτος. Βλ. Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 85-88

⁵⁷ Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 79 - 83

⁵⁸ Mearscheimer J., (2009), ο. π., σελ. 295- 306

α) Η περιφερειακή ηγεμονία. Οι μεγάλες δυνάμεις επιδιώκουν να καταστούν ηγεμόνες στο εγγύς περιφερειακό τους περιβάλλον. Ιδανική θα ήταν η εξασφάλιση παγκόσμιας ηγεμονίας αλλά ο Mearscheimer (2009) υποστηρίζει ότι κάτι τέτοιο είναι αδύνατο κυρίως λόγω των υφιστάμενων γεωγραφικών περιορισμών (η ύπαρξη μεγάλων υδάτινων εκτάσεων όπως οι ωκεανοί που χωρίζουν εδαφικά τις μεγάλες δυνάμεις). Ο ίδιος συνεχίζει αναφέροντας ότι στο σύγχρονο διεθνές σύστημα είναι δύσκολο ένα κράτος να καταστεί περιφερειακός ηγεμόνας καθώς πέρα από το ότι αυτό προϋποθέτει ένα κράτος να είναι συντριπτικά ανώτερο οικονομικά και στρατιωτικά στην περιφέρειά του, θα πρέπει να υπερκεράσει την προσπάθεια που καταβάλουν τα υπόλοιπα κράτη για να εμποδίσουν μία τέτοια επιδίωξη.

β) Η κατοχή του μέγιστου δυνατού πλούτου. Η ισχυρή οικονομία ενός κράτους έχει ως άμεσο παράγωγο τη δυνατότητα ανάπτυξης ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων. Για το λόγο αυτό τα κράτη αξιώνουν να μεγιστοποιούν τον κατεχόμενο από αυτά πλούτο με απώτερο σκοπό την μεγιστοποίηση της ισχύος τους. Υπό το πρίσμα αυτό, οι μεγάλες δυνάμεις επιδιώκουν να ελέγχουν περιοχές οι οποίες παρέχουν δυνατότητες αναβάθμισης της οικονομίας τους και σε περίπτωση που αυτό δεν μπορεί να καταστεί δυνατό, παρεμποδίζουν την προσπάθεια άλλων δυνάμεων να αποκτήσουν τον έλεγχο των υπόψη πλουτοπαραγωγικών περιοχών.

γ) Υπεροχή στον τομέα της χερσαίας στρατιωτικής ισχύος.

δ) Πυρηνική υπεροχή. Οι μεγάλες δυνάμεις επιδιώκουν σε κάθε περίπτωση την πυρηνική υπεροχή τους έναντι των άλλων κρατών στο διεθνές σύστημα. Η ιδεατή κατάσταση για μία μεγάλη δύναμη θα ήταν αυτή στην οποία θα ήταν η μόνη με τη διάθεση πυρηνικών στο οπλοστάσιό της, μέσω της οποίας θα μπορούσε να ασκήσει ηγεμονία σε όλο τον κόσμο ανεξάρτητα από εδαφικούς περιορισμούς. Το παραπάνω όμως είναι απίθανο να συμβεί καθώς σε κάθε περίπτωση τα υπόλοιπα κράτη θα προβούν σε οποιαδήποτε ενέργεια για να εξασφαλίσουν και αυτά με τη σειρά τους πυρηνική δύναμη ικανή για μία επίθεση ανταπόδοσης.

Η θεωρία λοιπόν του επιθετικού ρεαλισμού χρησιμοποιείται στην υπόψη εργασία αξιολογώντας την πρόθεση της Τουρκίας να καταστεί περιφερειακός ηγεμόνας στην περιοχή της ΝΑ Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, ιδιαίτερα κατά το χρονικό διάστημα από το 1983 και μετά, τόσο μέσω της επεκτατικής πολιτικής του νέο- Οθωμανισμού, με το πρόσχημα της προστασίας των μουσουλμανικών

πληθυσμών και τη διεύρυνση της εξωτερικής πολιτικής του Οζάλ⁵⁹, όσο και με τη γενικότερη άποψη για τη σημασία της γεωπολιτικής θέσης της Τουρκίας αλλά και τις σχέσεις της με το εγγύς περιφερειακό της περιβάλλον⁶⁰.

2.7 Η έννοια της ασφάλειας στις διεθνείς σχέσεις

Όπως αναφέρει ο Κωνσταντόπουλος⁶¹, η ασφάλεια ως έννοια είναι αμφιλεγόμενη και ασαφής, αναφερόμενος και στους P.G. Bock και M. Berkowitz οι οποίοι κατά το 1966 υποστήριζαν πως δεν είχαν καταβληθεί οι απαιτούμενες προσπάθειες για ένα πλήρη προσδιορισμό του όρου «Εθνική Ασφάλεια»⁶². Ο Lippmann στην προσπάθεια του να ορίσει την έννοια της εθνικής ασφάλειας ανέφερε ότι ένα κράτος μπορεί να θεωρείται ασφαλές, εάν στην προσπάθειά του να αποφύγει μία ένοπλη σύρραξη, δεν κινδυνεύει να θυσιάσει ζωτικές για το ίδιο αξίες ενώ είναι σε θέση να τις υπερασπιστεί και να τις διασφαλίσει, καταφέροντας να κερδίσει στο πεδίο της μάχης σε περίπτωση που λάμβανε χώρα η εν λόγω σύρραξη⁶³. Επιπρόσθετα ο Buzan επέδιδε στην ασφάλεια τον όρο «μη ανεπτυγμένη έννοια» βασιζόμενος και στο γεγονός ότι απουσίαζε από τη βιβλιογραφία πριν από το 1980 ένας επαρκής ορισμός της έννοιας αυτής. Στο παραπάνω σύμφωνα με τον ίδιο συνέτειναν διάφοροι παράγοντες όπως, το γεγονός ότι υφίσταται μία δυσκολία στην διατύπωση του ορισμού της ασφάλειας λόγω του ότι μέχρι ενός βαθμού συγχέεται με την έννοια της ισχύος⁶⁴. Ο Μάζης υποστηρίζει ότι η έννοια της εθνικής ασφάλειας μπορεί να αποκρυσταλλωθεί ως «η προστασία της υπόστασης και της λειτουργίας των δομών του κράτους μέσω της προστασίας και ενισχύσεως, όταν τούτο καθίσταται δυνατόν, των διαστάσεων της ισχύος του, δηλαδή της οικονομικής, δημογραφικής, πολιτικής, πολιτισμικής και αμυντικής»⁶⁵. Ο ίδιος συμπληρώνει πως, όταν ένα κράτος υστερεί σε κάποια από τις παραπάνω διαστάσεις ισχύος ή όταν ακόμα δεν διαθέτει κάποια από αυτές, αυτό έχει

⁵⁹ Χαρακτηριστικά ο Οζάλ, υπό το πρίσμα του Νέο- Οθωμανισμού είχε αναφέρει το 1992, ότι ο τουρκικός πολιτισμός εκτείνεται από την Αδριατική έως το Σινικό Τείχος, και για αυτόν τον λόγο η Τουρκία έπρεπε να καταστεί ο προστάτης όλων των μουσουλμανικών πληθυσμών. Βλ. Laçiner Sedat, (2009), ο. π.

⁶⁰ Davutoğlu, A., (2010), ο. π., σελ. 189-194

⁶¹ Κωνσταντόπουλος Ι, (2010). *Οικονομία και Κατασκοπεία. Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 121

⁶² Bock P.G.- Berkowitz Morton (1966). *The emerging Field of National Security*, World Politics, τόμος 19, σελ. 124

⁶³ Κωνσταντόπουλος Ι, (2010), ο. π., σελ. 122

⁶⁴ Buzzan B, (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, σελ. 7-11

⁶⁵ Μάζης Ι, (2008). *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη, σελ. 13

ως άμεσο παράγωγο να καθίσταται το κράτος αδύναμο να ακολουθήσει το συνεχώς μεταβαλλόμενο «*status quo isorροπίας ισχύος*»⁶⁶. Οι Ήφαιστος και Πλατιάς συμπληρώνουν ότι ο όρος «εθνική ασφάλεια» είναι άμεσα συνυφασμένος με έναν αριθμό αξιών των οποίων την προάσπιση επιδιώκει το κάθε κυρίαρχο κράτος, όπως η εδαφική ακεραιότητα, ο έλεγχος από το ίδιο το κράτος της εσωτερικής πολιτικής σκηνής, η πραγματοποίηση κάθε είδους οικονομικών δραστηριοτήτων τόσο εντός συνόρων όσο και εκτός, η σταθερότητα του πολιτικού συστήματος καθώς και η ισορροπία ισχύος στο εγγύς περιφερειακό περιβάλλον του κράτους⁶⁷.

Η δυσκολία προσέγγισης της έννοιας της ασφάλειας στις Διεθνείς Σχέσεις, συνίσταται στο γεγονός ότι η υπόψη έννοια χρησιμοποιείται ως επί το πλείστον υπό το πρίσμα της δημόσιας τάξης και υπό την οπτική και την οριοθέτησή της μέσα στο εθνικό δίκαιο της κάθε χώρας. Το ζωτικότερο συμφέρον για την Τουρκία όπως και για όλα τα κράτη του διακρατικού συστήματος είναι η ανάγκη για εξασφάλιση της εθνικής ασφάλειας υπό την έννοια ότι πρέπει να διαθέτει την ικανότητα να υπερασπισθεί το εαυτό της και να αμυνθεί έναντι εξωτερικά προερχόμενων στρατιωτικών και μη απειλών ή να προβάλλει αντίσταση στις εσωτερικές αστικές διαμάχες. Συνεπώς, η έννοια της ασφάλειας, πέρα από την στρατιωτική της διάσταση περιλαμβάνει και άλλες μη στρατιωτικές διαστάσεις όπως για παράδειγμα τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η νομιμότητα του εσωτερικού καθεστώτος, τους κινδύνους εκδήλωσης εσωτερικών αναταράξεων λόγω εθνικών και θρησκευτικών διαιρετικών τομών οι οποίες πολλές φορές οδηγούν σε συγκρούσεις, τις πιθανότητες εμφάνισης καθυστερήσεων στην ανάπτυξη της οικονομίας καθώς και το φόβο έλλειψης των διαθέσιμων πόρων όπως το νερό και η ενέργεια⁶⁸.

2.8 Στρατηγική και κράτος

Είναι σκόπιμο στο πλαίσιο της εν λόγω εργασίας να αποκρυσταλλωθεί η έννοια της στρατηγικής έτσι ώστε να μελετηθούν πάνω σε συγκεκριμένο θεωρητικό υπόβαθρο οι ενέργειες και πολιτικές που ακολουθήθηκαν από πλευράς τουρκικής ηγεσίας, με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό του status της χώρας στο διεθνές σύστημα καθώς και την αποτελεσματική αντιμετώπιση των διαφόρων απειλών. Ο Mearscheimer αναφέρει ότι ως στρατηγική μπορεί να οριστεί ο τρόπος με τον οποίο ένα κράτος αξιοποιεί τα

⁶⁶ Μάζης Ι, (2008)., ο. π., σελ. 13

⁶⁷ Ήφαιστος, Π. και Πλατιάς, Α., (1992), ο. π., σελ. 58

⁶⁸ Martin L.G., (2006), ο. π., σελ. 195-196

διατιθέμενα μέσα του (π.χ. στρατιωτική ισχύς, πλούτος) εναντίον ενός άλλου αντίπαλου κράτους⁶⁹. Επιπρόσθετα ο Παπασωτηρίου υποστηρίζει ότι η στρατηγική ως μέθοδος προώθησης και υλοποίησης της επιθυμητής πολιτικής μέσω της επίτευξης στόχων στρατιωτικού ενδιαφέροντος, έχει ως έννοια προαπαιτούμενα όπως την ύπαρξη δρώντων με αντικρουόμενα συμφέροντα, ανταγωνισμό μεταξύ τους και εκδήλωση συγκρούσεων και γενικότερα μία κατάσταση στην οποία ένας δρών επιδιώκει να κερδίσει κάτι σε βάρος ενός άλλου δρώντα⁷⁰.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Έχοντας λάβει υπόψη τη σχετική με το εξεταζόμενο θέμα βιβλιογραφία, τόσο εγχώρια όσο και διεθνή, η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την ανάπτυξη της υπόψη εργασίας, αφορά στην προσπάθεια καταγραφής και αποτίμησης της εν λόγω βιβλιογραφίας⁷¹. Θα επιχειρηθεί μία συνοπτική παρουσίαση της εσωτερικής πολιτικής σκηνής κατά την εξεταζόμενη περίοδο με ταυτόχρονη καταγραφή των απειλών που απορρέουν από αυτήν. Στη συνέχεια και όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο 2.6, με γνώμονα τη θεωρία του επιθετικού ρεαλισμού θα αναλυθεί η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας κατά τη δεκαετία του 1980 καθώς και οι σχέσεις της με τις ΗΠΑ, τη Σοβιετική Ένωση, την Ευρωπαϊκή Κοινότητα καθώς και τα κράτη που βρίσκονται στο εγγύς περιφερειακό της περιβάλλον (ΝΑ Μεσόγειος, Μέση Ανατολή, Βαλκανική χερσόνησος και περιοχή του Καυκάσου). Στο τέλος της εργασίας και συνεκτιμώντας όλα τα παραπάνω θα επιχειρηθεί η εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων σχετικά με την έννοια της απειλής για την Τουρκία καθώς και για τα μέτρα που ελήφθησαν από αυτήν για την αποτροπή και εξισορρόπησή της.

4. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (1980-1989)

Ο Θεοδωρόπουλος, στο έργο του «Οι Τούρκοι και Εμείς», ουσιαστικά παρομοιάζει την εσωτερική πολιτική της Τουρκίας σαν ένα εκκρεμές, το οποίο ταλαντώνεται ανάμεσα σε απολυταρχικά- αυταρχικά καθεστώτα και σε δημοκρατικά πολιτεύματα, το οποίο μοιραία επηρεάζει τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό του κράτους. Η Δημοκρατία της Τουρκίας από την ίδρυση της την 29^η Οκτωβρίου 1923 και μέχρι την δεκαετία του 1980, ανατράπηκε τρεις φορές από πραξικοπηματικές

⁶⁹ Mearscheimer J., (2009), ο.π., σελ. 133

⁷⁰ Παπασωτηρίου Χ., (1996). *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, σελ. 17 - 23

⁷¹ Evera, V.S., (2009). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

δράσεις του στρατού, ο οποίος ως απόρροια των συνεχόμενων επεμβάσεων του στα πολιτικά δρώμενα της χώρας, έχει αποκτήσει πέρα από τον κύριο ρόλο του που είναι η θωράκιση της άμυνας της χώρας και μία άλλη διάσταση⁷². Η πολιτική σκηνή στο εσωτερικό της Τουρκίας κατά την παραπάνω χρονική περίοδο μπορεί να διαχωριστεί σε δύο περιόδους. Στο διάστημα από το 1980 έως και το 1983 με το στρατιωτικό πραξικόπημα του Κενάν Εβρέν και τον εντολοδόχο πρωθυπουργό Μπουλέντ Ουλουζού και στην περίοδο από 1983 έως 1989 κατά την οποία πρωθυπουργός διετέλεσε ο Τουργκούτ Οζάλ.

4.1 Η περίοδος του πραξικοπήματος του Κενάν Εβρέν

Η πολιτική ζωή στο εσωτερικό της Τουρκίας κατά τη δεκαετία του 1970 χαρακτηρίστηκε, πρώτον από το γεγονός ότι οι διαδοχικές κυβερνήσεις είχαν καταστεί ανίκανες ή αδύναμες να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα προβλήματα που συνιστούσαν η οικονομική κατάρρευση της χώρας καθώς και η πολιτική βία. Δεύτερον από την ύπαρξη μίας γενικότερης πολιτικής ρευστότητας και τέλος από την κλιμάκωση της βίας μεταξύ εθνικιστικών, φιλοαριστερών και φιλοκουρδικών ομάδων⁷³. Στο τέλος της υπόψη δεκαετίας, οι δολοφονίες που διαπράττονταν σε καθημερινή βάση ανέρχονταν σε αριθμό που ξεπερνούσαν τις 20, ενώ κατά το έτος 1980 είχαν φτάσει συνολικά τις 5000 κατά προσέγγιση. Όπως αναφέρει και ο Συρίγος, την περίοδο πριν ακριβώς από το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980, καταγράφονταν κάθε μέρα 5 έως 10 περιστατικά θανάτων, λόγω συγκρούσεων ανάμεσα σε ισλαμικές ομάδες, «γκρίζους λύκους» και κομμουνιστικές οργανώσεις⁷⁴. Η αδυναμία λοιπόν των διαδοχικών κυβερνήσεων αλλά και η προαναφερόμενη πολιτική ρευστότητα, άλλαξε τους όρους με τους οποίους υφίστατο το τουρκικό πολιτικό σύστημα και οδήγησε στην επέμβαση των ενόπλων δυνάμεων, οι οποίες πήραν τον έλεγχο με πραξικόπημα την 12η Σεπτεμβρίου 1980 με το πρόσχημα της κοινωνικής - πολιτικής αστάθειας. Το Κοινοβούλιο έκλεισε, η ισχύς του συντάγματος ανεστάλη, οι ηγετικές πολιτικές προσωπικότητες συνελήφθησαν, και τα πολιτικά κόμματα και τα συνδικάτα διαλύθηκαν. Σύμφωνα με τον Συρίγο η βασικότερη αιτία εκδήλωσης του πραξικοπήματος ήταν το γεγονός ότι η πολιτική ηγεσία δεν έπειθε το στρατό ότι είναι ικανή να προβεί στις απαιτούμενες ενέργειες, προκειμένου η χώρα να βγει από τη

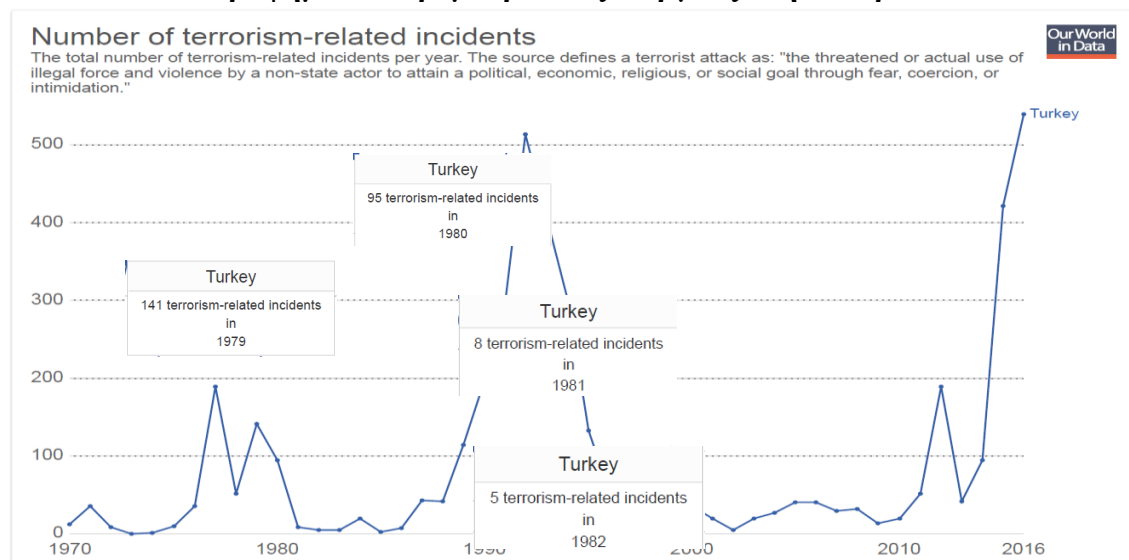
⁷² Θεοδωρόπουλος Β. (1988). *Οι Τούρκοι και Εμείς*, Αθήνα: Εκδόσεις: Φυτράκη, Ανατύπωση: Η Καθημερινή, Σειρά: Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Τόμος Α, σελ. 13-14

⁷³ Hale W., (1994). *Turkish politics and the Military*, Λονδίνο: Routledge, σελ. 215-241

⁷⁴ Συρίγος Α. (2015). *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 342

δυσχερή κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον ίδιο, προς την κατεύθυνση του πραξικοπήματος οδήγησε και η Ισλαμική Επανάσταση στο Ιράν, η οποία έλαβε χώρα στις αρχές του 1979 και η οποία αφύπνισε τους φόβους του κεμαλικού δόγματος για ενδεχόμενη εξάπλωση του ισλαμισμού και στην Τουρκία⁷⁵. Αναφορικά με τις συλλήψεις, όπως διατείνεται ο Zürcher, το πρώτο δίμηνο μετά το πραξικόπημα πραγματοποιήθηκαν 11.500 συλλήψεις ανεπιθύμητων, όπως χαρακτηρίζονταν από το στρατιωτικό καθεστώς, ενώ μέχρι το τέλος του 1980 αυτές ανέρχονταν στις 122.600. Η παραπάνω πρακτική είχε ιδιαίτερα αρνητικό κοινωνικό αντίκτυπο καθώς δεν συνελήφθησαν μόνο ύποπτοι για τρομοκρατία αλλά και μεγάλος αριθμός άλλων πολιτών όπως πανεπιστημιακοί, δημοσιογράφοι, νομικοί, οι οποίοι κατά την προηγούμενη δεκαετία, έστω και σε χαλαρό βαθμό, είχαν εκφράσει φιλοαριστερές απόψεις. Παρ' όλα αυτά όμως, η πολιτική των συλλήψεων είχε ως επακόλουθο την κατακόρυφη μείωση των τρομοκρατικών επιθέσεων στο εσωτερικό της χώρας, οι οποίες υποκινούνταν από αντίθετες με τους στρατιωτικούς πολιτικές ομάδες⁷⁶. Στο διάγραμμα που ακολουθεί, αποτυπώνεται η εν λόγω πτωτική πορεία του αριθμού των υπόψη τρομοκρατικών ενεργειών από το 1979 κατά το οποίο εκδηλώθηκαν 141 τρομοκρατικές ενέργειες έως και το 1982 όπου έλαβαν χώρα μόνο 5.

Γράφημα 2 : Τρομοκρατικές ενέργειες στην Τουρκία

Πηγή: Αναδημοσίευση από το <https://ourworldindata.org>⁷⁷

⁷⁵ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 342-343

⁷⁶ Zürcher, E.J., (2004). *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Λονδίνο: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 360

⁷⁷ <https://ourworldindata.org/grapher/terrorist-incidents?country=TUR>

Μακροπρόθεσμος στόχος των στρατιωτικών ήταν η αναμόρφωση του πολιτικού συστήματος της χώρας, προς την κατεύθυνση ενδυνάμωσης της εκτελεστικής εξουσίας και του περιορισμού του εύρους της κομματικής, σωματειακής και ατομικής πολιτικής δραστηριότητας⁷⁸. Ταυτόχρονα όμως και σε συνέχεια των στρατιωτικών επεμβάσεων στα πολιτικά δρώμενα της Τουρκίας των προηγούμενων δεκαετιών (1960 και 1971), οι στρατιωτικοί δεν αξίωναν την κατοχή της πολιτικής εξουσίας της χώρας σε μόνιμη βάση προκειμένου να αποφύγουν τις όποιες συνέπειες θα είχε για το στρατό η άσκηση της διακυβέρνησης, αλλά την προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος στο οποίο ο στρατός θα μπορούσε να ασκεί άμεση επιρροή, αναλαμβάνοντας τον ρόλο της προάσπισης των ιδεών του κεμαλισμού⁷⁹. Ο Κενάν Εβρέν πρωτεργάτης του πραξικοπήματος, έγινε ο πρώτος πρόεδρος της Τρίτης Τουρκικής Δημοκρατίας, διορίζοντας αναπληρωτή πρωθυπουργό τον Τουργκούτ Οζάλ ο οποίος σταθεροποίησε την οικονομία με διάφορες μεταρρυθμίσεις, ενώ παράλληλα την περίοδο αυτή υπήρξε η καθιέρωση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (NSC)⁸⁰. Το εν λόγω νέο καθεστώς παρέμεινε στην εξουσία από την 12^η Σεπτεμβρίου 1980 έως την 6^η Δεκεμβρίου 1983⁸¹.

Οι στρατιωτικοί είχαν την πεποίθηση πως διέθεταν την επαρκή νομιμοποίηση για την εκδήλωση του πραξικοπήματος με σκοπό την ανατροπή του υφιστάμενου καθεστώτος, με αιτιολογία την υποχρέωση του στρατού, η οποία απορρέει από τον εσωτερικό κώδικα υπηρεσιών των ενόπλων δυνάμεων⁸², για προστασία και υπεράσπιση της τουρκικής δημοκρατίας και του κεμαλικού καθεστώτος⁸³. Οι στρατιωτικοί αποσκοπούσαν κυρίως στο να καταστείλουν την αναρχία, την

⁷⁸ Zürcher, E.J., (2004), ο. π., σελ. 358-361

⁷⁹ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 342-343

⁸⁰ Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης, Α., (2010). *Μετακεμαλισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης σελ. 94-95.

⁸¹ Μία σημαντική διαφορά με το πραξικόπημα του 1980 από αυτό του 1960 και αυτό του 1971 (πραξικόπημα με υπόμνημα) ήταν ότι το 1980 ο στρατηγός Εβρέν εξασφάλισε πολύ μεγαλύτερη υποστήριξη από τον τουρκικό λαό, λόγω της κόπωσης της τουρκικής κοινωνίας από τη συνεχιζόμενη πολιτική αστάθεια, αλλά και της προβολής από τους στρατιωτικούς θεμάτων όπως, η εξασφάλιση της εθνικής ενότητας, η διαφύλαξη κρατικών φορέων και της κρατικής τάξης. Βλ. Μηνάγιας, Χρ., (2014). *Αποκαλύπτοντας τον τουρκικό Λαβύρινθο, Ισλάμ και Πολιτική στην Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάδμος, σελ. 59

⁸² Σύμφωνα με τα άρθρα 34 και 35 του υπόψη κώδικα μία από τις υποχρεώσεις του στρατού είναι η προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας της Τουρκίας καθώς και της Τουρκικής Δημοκρατίας. Οι προβλέψεις αυτές του εν λόγω κώδικα, θεωρήθηκαν από τους στρατιωτικούς ως νομιμοποιητικές βάσεις για την άμεση επέμβασή τους σε περίπτωση που η κατάσταση στο πολιτικό σύστημα της χώρας συνιστούσε απειλή για το δημοκρατικό πολίτευμα. Βλ. Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 343

⁸³ Καραμπελιάς, Γ., «Εξέλιξη Πολιτικοστρατιωτικών σχέσεων» στο Καραμπελιάς, Γ., Αγγελετόπουλος, Γ., και Φουρντζοπούλου, Ε., (1999). *Θέματα Τουρκίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Γόρδιος σελ. 40-43

τρομοκρατία και τον ριζοσπαστισμό, καταστάσεις οι οποίες συνιστούσαν σοβαρή απειλή για τη σύνθεση της τουρκικής κοινωνίας και την ενότητα του κράτους. Πέραν των παραπάνω θεώρησαν υποχρέωση τους, η οποία απορρέει από το κεμαλικό δόγμα, να προβούν στις κατάλληλες ενέργειες με στόχο να αποτρέψουν την αναρχία, να αποκαταστήσουν τα προβλήματα που υφίσταντο στην οικονομία του κράτους, να προωθήσουν την εθνική ενότητα και τέλος να αποκαταστήσουν την δημοκρατία η οποία θα βασιζόταν στις αρχές του κεμαλισμού⁸⁴. Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τους στρατιωτικούς, ο στόχος τους μακροπρόθεσμα ήταν η αναμόρφωση του πολιτικού συστήματος της χώρας. Απόρροια του πραξικοπήματος πέραν αυτών που αναφέρθηκαν παραπάνω στο υπόψη κεφάλαιο (κλείσιμο της τουρκικής εθνοσυνέλευσης, αναστολή του συντάγματος, σύλληψη ηγετικών πολιτικών προσωπικοτήτων των δύο προηγούμενων δεκαετιών, διάλυση των πρότερων πολιτικών κομμάτων και σωματείων) ήταν η προώθηση και ενίσχυση του κεμαλικού δόγματος στο εσωτερικό της Τουρκίας⁸⁵.

Ο πρωτεργάτης του πραξικοπήματος του 1980 Κενάν Εβρέν, επιχείρησε να αποδώσει σ' αυτό μία συντηρητική-καπιταλιστική ερμηνεία του κεμαλικού δόγματος, στην προσπάθεια του να ενισχύσει την οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας. Στην κατεύθυνση αυτή, ο στόχος της ώθησης της οικονομίας της χώρας υλοποιήθηκε ως επί το πλείστον από το γεγονός ότι στη θέση του Υπουργού Οικονομικών διατηρήθηκε ο Τουργκούτ Οζάλ, ο οποίος κατά τη θητεία του στην ίδια θέση την περίοδο κυβερνήσεως Ντεμιρέλ είχε καταφέρει σημαντικές επιτυχίες. Παρά το γεγονός ότι η τουρκική κοινή γνώμη αποδέχθηκε και αντιμετώπισε θετικά τα μέτρα που ελήφθησαν για την αποτελεσματική αντιμετώπιση και αποτροπή της εσωτερικής τρομοκρατίας, αλλά και την οικονομική ανάπτυξη που επιτεύχθηκε ως αποτέλεσμα των φιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών που ακολουθήθηκαν από το στρατό και τον Οζάλ, στο εσωτερικό της Τουρκίας η πολιτική δομή παρουσίαζε ιδιαίτερη αστάθεια. Ταυτόχρονα όμως οι φιλοαριστερές και κουρδικές οργανώσεις θωρήθηκαν και αντιμετωπίστηκαν από τον Κενάν Εβρέν ως εν δυνάμει απειλές για το πολιτικό σύστημα στο εσωτερικό της χώρας και την επίτευξη της εθνικής ενότητας και

⁸⁴ Hale, W., (1988). «Transition to Civilian Governments in Turkey: The Military Perspective», στο *State, Democracy and the Military, Turkey in the 1980s*, των Metin Heper και Ahmet Evin, Βερολίνο και Νέα Υόρκη: Walter de Gruyter, σελ. 166

⁸⁵ Καραμπελιάς, Γ., (1999), ο. π., σελ. 40-43.

ασφάλειας, λόγω του ότι υπήρχε η πιθανότητα σύνδεσης των εν λόγω οργανώσεων με το δόγμα του κομμουνισμού⁸⁶.

Το πραξικοπηματικό καθεστώς των στρατιωτικών, υπό το πρίσμα της εγγύησης μίας ασφαλούς πολιτικής μετάβασης έθεσε υπό την ετυμηγορία του τουρκικού λαού, με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, ένα νέο Σύνταγμα το οποίο εγκρίθηκε στα τέλη του 1982⁸⁷ και κατά γενική ομολογία ρύθμιζε τις σχέσεις μεταξύ των πολιτών και της πολιτικής εξουσίας κατά τρόπο περιοριστικό των ελευθεριών, ενώ ταυτόχρονα διατήρησε την άρση των πολιτικών δικαιωμάτων σε πολιτικές προσωπικότητες- ηγέτες του παρελθόντος (Ντεμιρέλ, Ετσεβίτ, Ερμπακάν, Τουρκές) τους οποίους η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων της χώρας θεωρούσε ως μία από τις σοβαρότερες απειλές για το πολιτικό σύστημα της χώρας και οι οποίες θα αποτελούσαν ισχυρή ανάσχεση στην επιδιωκόμενη από τους στρατιωτικούς, ασφαλή πολιτική μετάβαση προς το δημοκρατικό καθεστώς και τον κεμαλισμό⁸⁸.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, προκύπτει συμπερασματικά ότι το στρατιωτικό πραξικοπηματικό καθεστώς, θεωρούσε ως κύρια απειλή για την εσωτερική πολιτική ευημερία της χώρας, τη διάδοση του κομμουνιστικού δόγματος και των έμμεσων μέσων προώθησης του (πολιτικοί ηγέτες των τουρκικών καθεστώτων των προηγούμενων δεκαετιών 1960-1970 καθώς και οι φιλοαριστερές ομάδες και θρησκευτικές μειονότητες που τους παρείχαν υποστήριξη) και σε συνδυασμό με την άνοδο του κουρδικού ζητήματος αποτελούσαν ζητήματα εξέτασης από την ηγεσία της Τουρκίας την εν λόγω περίοδο.

4.2 Η περίοδος πρωθυπουργίας Οζάλ

Ύστερα από τη θέσπιση του νέου Συντάγματος, επετράπη από τους στρατιωτικούς η ίδρυση και λειτουργία τριών κομματικών παρατάξεων τα οποία αποτελούσαν το Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα, το Λαϊκό Κόμμα και το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας. Από αυτά, το Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα και το Λαϊκό Κόμμα έχαιραν την άμεση υποστήριξη από το στρατιωτικό καθεστώς ενώ το τρίτο, αυτό της Μητέρας Πατρίδας,

⁸⁶ Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης, Α., (2010), ο. π., σελ. 117-123.

⁸⁷ Κατά το δημοψήφισμα του 1982 επικράτησε το «ναι» για την εφαρμογή του νέου συντάγματος με ποσοστό 91,4%. Εδώ κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι οι πολίτες της χώρας εν μέρει αναγκάστηκαν να προσφύγουν στην επιλογή του «ναι» καθώς ο Μπουλέντ Ουλουζού, με δηλώσεις του πριν τη διενέργεια του δημοψηφίσματος είχε προειδοποιήσει ότι εάν επικρατούσε το «όχι», οι στρατιωτικοί δεν θα επέστρεφαν αποκλειστικά στα στρατιωτικά τους καθήκοντα αλλά θα παρέμεναν στην εξουσία. Βλ. Καραμπελιάς, Γ., (1999), ο. π., σελ. 40-43

⁸⁸ Καραμπελιάς, Γ., (1999), ο. π., σελ. 40-43

με επικεφαλής τον Τουργκούτ Οζάλ⁸⁹, ήταν ένα προσωποπαγές κόμμα αποτελούμενο από τεχνοκράτες και μη προβεβλημένες πολιτικές προσωπικότητες πριν από το 1980, με έμμεση όμως σύνδεση με τους στρατιωτικούς⁹⁰. Στην εκλογική αναμέτρηση που έλαβε χώρα το 1983, το ANAP ψηφίστηκε από το 45% του εκλογικού σώματος κερδίζοντας τις εκλογές⁹¹. Ύστερα από αρκετές διαδοχικές επιτυχίες στον προβληματικό μέχρι πρότινος οικονομικό τομέα, το ANAP επανέλαβε την νίκη του στην εκλογική αναμέτρηση που διεξήχθη το 1987, σημειώνοντας όμως μικρές απώλειες στην εκλογική του δύναμη, ενώ εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι στις υπόψη εκλογές επανεμφανίστηκαν στο πολιτικό σκηνικό της χώρας οι κομματικές οντότητες των δύο προηγούμενων δεκαετιών και οι ηγεσίες τους, των οποίων τα πολιτικά δικαιώματα είχαν αποκατασταθεί⁹².

Πίνακας 1: Αποτελέσματα Εκλογών της 29^{ης} Νοεμβρίου 1987

Εκλογικό Σώμα	26,376,926		
Ψηφοφόροι	24,603,541	93.3%	
Έγκυρες Ψήφοι	23,971,629		
Κόμμα	Ψήφοι	%	Έδρες : Από 400 σε 450
Μητέρας Πατρίδας(ANAP)	8,704,335	36.3	292
Σοσιαλιστικό Δημοκρατικό (SHP)	5,931,000	24.7	99
Ορθού Δρόμου (DYP)	4,587,062	19.1	59

⁸⁹ Ο Οζάλ αποφοίτησε από το Τεχνικό Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης το 1950 ως ηλεκτρολόγος μηχανικός, θεωρήθηκε ως ένας πολύ καλός γνώστης των οικονομικών, υποστηρίζοντας τον ακραίο φιλελευθερισμό επηρεασμένος από τις σπουδές του στις ΗΠΑ. Ήταν πρώην σύμβουλος του Ντεμιρέλ, και διατηρήθηκε και από τη στρατιωτική κυβέρνηση του Εβρέν. Ο Οζάλ είχε θρησκευτικές καταβολές, διατηρούσε καλές σχέσεις τόσο στο εσωτερικό (με διάφορες πολιτικές και θρησκευτικές οργανώσεις), όσο και στο εξωτερικό (με το ΔΝΤ, την Παγκόσμια Τράπεζα και τις Η.Π.Α. Βλ. Bozarslan, H., (2004). *Η Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλα, σελ. 93-94

⁹⁰ Καραμπελιάς, Γ., (1999), ο. π., σελ. 44-47

⁹¹ Bozarslan, H., (2004), ο. π., σελ. 89-91

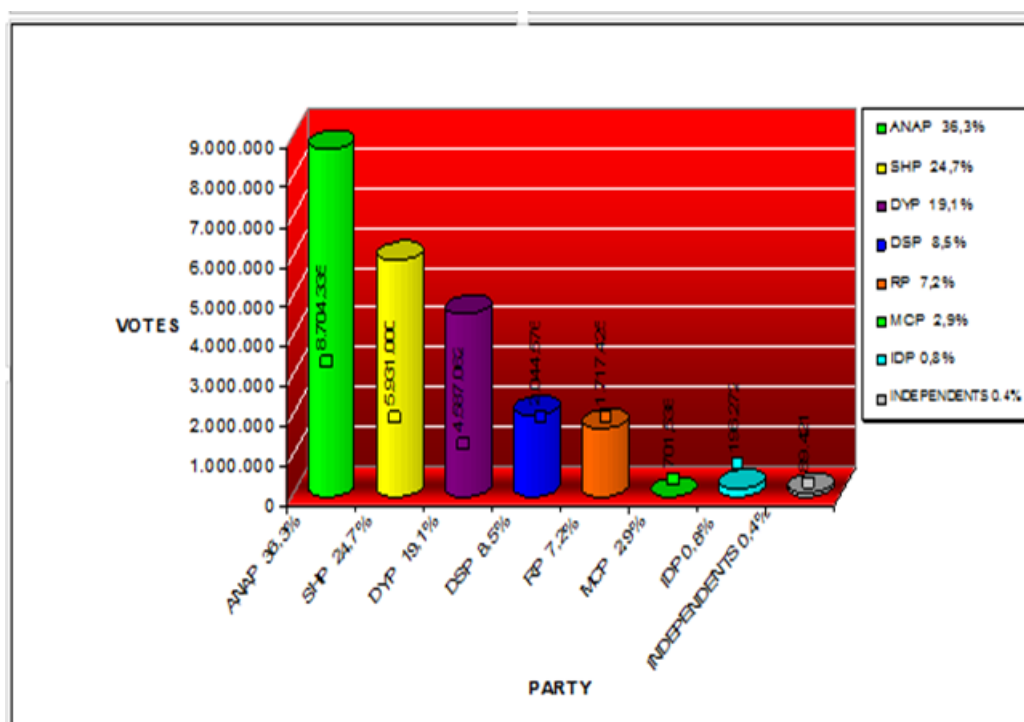
⁹² Ο Ντεμιρέλ ήταν αρχηγός του Κόμματος του Ορθού Δρόμου (DYP), ο Ινονού επικεφαλής του Σοσιαλδημοκρατικού Λαϊκού Κόμματος (SDP), ο Ερπακάν ηγέτης του ισλαμικού Κόμματος της Ευημερίας και ο Τουρκές του ακροδεξιού Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης (MHP). Βλ. Zürcher, E.J., (2004), ο. π., σελ. 365-367

Δημοκρατικής Αριστεράς (DSP)	2,044,576	8.5	0
Ευημερίας (RP)	1,717,425	7.2	0
Εθνικιστικής Δράσης (MHP)	701,538	2.9	0
Ρεφορμιστικό Δημοκρατικό (IDP)	196,272	0.8	0
Ανεξάρτητοι	89,421	0.4	0

Πίνακας 2: Συγκριτικός Πίνακας Εκλογικών Αναμετρήσεων του 1983 και 1987

Αρχηγός Κόμματος	Turgut Özal 	Erdal İnönü 	Süleyman Demirel
Κόμμα	AnavatanPartisi (Μητέρας πατρίδας)	Sosyaldemokrat HalkçıParti (Σοσιαλδημοκρατικό)	DoğruYolPartisi (Ορθού Δρόμου)
Ημ/νία ανάληψης ηγεσίας	20/05/1983	30/05/1986	06/09/1987
Έδρα Αρχηγού Κόμματος	Κωνσταντινούπολη	Izmir	Isparta
Έδρες/Ποσοστό 1983	211 έδρες, 45,14%	Νέο Κόμμα	Νέο Κόμμα
Έδρες/Ποσοστό 1987	292 έδρες, 36,3%	99 έδρες, 24,7%	59 έδρες 19,1%,
Διαφοροποίηση με 1983	▲81	▲99	▲59
Ιδεολογία κόμματος	Εθνικιστικό Κέντρο	Δημοκρατικός σοσιαλισμός	Δημοκρατικό, Προοδευτικό + ελαφρώς συντηρητικό

Γράφημα 3: Αποτελέσματα Τουρκικών Εκλογών το 1987

Πηγή : Αναδημοσίευση από το <http://www.bbc.co.uk/turkish/haritalar.shtml>

Χάρτης 2: Εκλογικός Χάρτης Τουρκίας το 1987

Πηγή : Αναδημοσίευση από το <http://www.bbc.co.uk/turkish/haritalar.shtml>

Το 1989 έλαβε τέλος η θητεία του Κεβάν Εβρέν ως προέδρου της χώρας και στη θέση του ως 9^{ος} πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας ορίστηκε ο Τουργκούτ

Οζάλ, ο οποίος διατήρησε το αξίωμα του προέδρου μέχρι τον ξαφνικό θάνατό του την άνοιξη του 1993. Τον Οζάλ το 1993 στο προεδρικό αξίωμα διαδέχθηκε ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ.

Οι εκλογές που πραγματοποιήθηκαν το 1983 σηματοδότησαν την έναρξη μίας νέας εποχής για την Τουρκία, αυτή του Οζάλ, η οποία χαρακτηρίστηκε από την πρόοδο σε βασικούς τομείς όπως στην οικονομία, την εκπαίδευση την τεχνολογία ενώ αξιοσημείωτη βελτίωση καταγράφηκε και στο πολιτικό πεδίο. Σύμφωνα με τον Hale, κατά την περίοδο της πρωθυπουργίας Οζάλ, το πολιτικό σύστημα στην Τουρκία χαρακτηρίστηκε από μία σταθερή μονοκομματική κυβέρνηση για πρώτη φορά μετά το 1960, ενώ κατέστη δυνατή και η άσκηση μίας σταθερής εξωτερικής πολιτικής⁹³. Επιπρόσθετα κατά την υπόψη περίοδο η άρση των πολιτικών δικαιωμάτων παλαιότερων πολιτικών προσωπικοτήτων και κατά συνέπεια η απουσία άλλων ανταγωνιστικών πολιτικών κομμάτων καθώς και η συνεργασία του Οζάλ με το στρατό, πιστό στο κεμαλικό δόγμα, είχαν σε πρώτη φάση ως αποτέλεσμα την δημιουργία ευνοϊκού κλίματος για τον Οζάλ.

Ο Οζάλ μέσω των φιλελεύθερων πολιτικών που υιοθέτησε αλλά και τις πολιτικές που ακολούθησε στον οικονομικό τομέα, κατάφερε να απολαμβάνει την εύνοια της τουρκικής κοινωνίας, αλλά και η Τουρκία σημείωσε ιδιαίτερα σημαντική πρόοδο στον τομέα της οικονομίας, καταγράφοντας μία αξιοσημείωτη μεταστροφή προς τον μετασχηματισμό της σε μία βιομηχανοποιημένη χώρα (η λεγόμενη «επανάσταση Οζάλ»), ενώ σημειώθηκε και μία ριζική αλλαγή οικονομικών και κοινωνικών δομών, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι πολιτικές του Οζάλ είχαν ως αποτέλεσμα να επανενταχθούν, πέρα από τα αστικά και αγροτικά κοινωνικά στρώματα στην τουρκική οικονομία, και οι παραδοσιακές θρησκευτικές αλλά και οι μειονοτικές ομάδες, ενώ ταυτόχρονα σημειώθηκε αύξηση της εκβιομηχάνισης της χώρας καθώς και εσωτερική μετανάστευση, με την μετακίνηση πληθυσμών από την επαρχία στα μεγάλα αστικά κέντρα. Όλα τα παραπάνω είχαν ως επακόλουθο η πολιτική ηγεσία της χώρας να ανακτήσει την απολεσθείσα εθνική εμπιστοσύνη⁹⁴. Όπως συμπληρώνει ο Hale, χαρακτηριστικό συστατικό της πολιτικής του Οζάλ, ήταν η υιοθέτηση του οικονομικού φιλελευθερισμού, ακολουθώντας το παράδειγμα του Ρόναλντ Ρέιγκαν και της Μάργκαρετ Θάτσερ. Η εν λόγω πολιτική είχε ως

⁹³ Hale W, (2000). *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική 1774- 2000*, Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο, σελ. 209

⁹⁴ Laçiner, S., (2009), ο. π.

επακόλουθο την αναζωογόνηση της τουρκικής οικονομίας ενώ ταυτόχρονα σφυριλατήθηκαν και οι σχετικοί ιδεολογικοί δεσμοί με τις δυτικές χώρες⁹⁵.

Εν κατακλείδι, ο Οζάλ σε αντίθεση με τη θεώρηση των στρατιωτικών, εκτιμούσε ότι τα πολιτικά κόμματα και οι ηγέτες τους των δύο προηγούμενων δεκαετιών, τα πολιτικά δικαιώματα των οποίων είχαν καταλυθεί επί Κενάν Εβρέν (αν ληφθεί υπόψη ότι ήταν υπέρμαχος της άρσης των πολιτικών δικαιωμάτων), δεν συνιστούσαν μεγάλη απειλή για την Τουρκική Δημοκρατία, αλλά είχε να αντιμετωπίσει τη σοβαρότερη απειλή για την Τουρκία, προερχόμενη από το εσωτερικό της, τους Κούρδους, οι οποίοι αξίωναν της απόσχισή τους από το τουρκικό κράτος, επιδιώκοντας την ανεξαρτητοποίησή τους.

4.3 Το Κουρδικό Ζήτημα

Η εξεταζόμενη περίοδος, μπορεί να χαρακτηριστεί από την όξυνση του κουρδικού ζητήματος, οι ρίζες του οποίου όμως βρίσκονται αρκετές δεκαετίες πιο πίσω. Κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα έλαβαν χώρα σταδιακά αρκετές κουρδικές εξεγέρσεις, όπως αυτές του Σείχ Σάιτ το 1925 και οι εξεγέρσεις στο Ντερσίμ (Τούντζελι) κατά την περίοδο 1937-1938, το αποτέλεσμα των οποίων όμως ήταν η καταστολή στο σύνολό τους από το κεμαλικό καθεστώς, το οποίο για το σκοπό αυτό προέβη σε χρήση αυξημένης βίας μέσω του στρατού. Κατά τη διάρκεια των επόμενων χρόνων οι εξεγέρσεις και αναταραχές των προοδευτικών Κούρδων πολιτών της Τουρκίας, συνεχίστηκαν σε περιορισμένο βαθμό και μικρότερη ένταση, ενώ στα τέλος της δεκαετίας του 1950 συγκροτήθηκε ένας σημαντικός αριθμός κουρδικών πολιτιστικών συλλόγων και οργανισμών, ενώ το καλοκαίρι του 1965 πραγματοποιήθηκαν μαζικές διαδηλώσεις φοιτητών στις περιοχές της ΝΑ Τουρκίας. Οι αναταραχές και οι συγκρούσεις μεταξύ Κούρδων και Τούρκων οξύνθηκαν εκ νέου κατά τη δεκαετία του 1970 λόγω της εσωτερικής αναρχίας που κυριαρχούσε την υπόψη χρονική περίοδο⁹⁶ και το 1978 ιδρύθηκε από τον Κούρδο ηγέτη Αμπντουλάχ Οτσαλάν το εργατικό κόμμα του Κουρδιστάν (Παρτιγιά Καρκεράν Κουρντιστάν) (PKK). Οι αξιώσεις του PKK για την ανεξαρτητοποίηση των Κούρδων και ίδρυση του πολυπόθητου κουρδικού κράτους, ήγειραν σοβαρότατες πλέον αμφισβητήσεις για

⁹⁵ Hale W, (2000), ο.π., σελ 209

⁹⁶ Kirişci, K.. «Το Κουρδικό Ζήτημα και η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική», στο Martin, L.G.& Καιρίδης, Δ. (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 335-338

εθνική ανεξαρτησία της Τουρκίας⁹⁷. Όπως αναφέρει ο Martin το κουρδικό ζήτημα απέκτησε σοβαρότερες διαστάσεις μετά το 1984 καθώς το PKK, στην προσπάθεια εκπλήρωσης των προαναφερόμενων στόχων του, ξεκίνησε να εξαπολύει επιθέσεις που είχαν όχι μόνο στρατιωτικούς αλλά και πολιτικούς στόχους. Οι ενέργειες αυτές καθώς και οι επιχειρήσεις των τουρκικών δυνάμεων ασφαλείας κατά των κουρδικών οργανώσεων συνέτειναν στο να καλλιεργηθεί μία συνείδηση στην τουρκική κοινωνία για την καταγωγή των Κούρδων, την οποία ενστερνιζόταν το σύνολο του τουρκικού λαού⁹⁸. Ο Αχμέτ Ινσέλ υποστηρίζει, ότι σκοπός του PKK, για τον οποίο και προχώρησε σε ένοπλη αντιπαράθεση με τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, εκτός από την αναγνώριση ύπαρξης της κουρδικής ταυτότητας και ανεξαρτητοποίηση των Κούρδων, που σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε η Άγκυρα, ήταν και το ξέσπασμα μίας επανάστασης στη περιοχή της Μέσης Ανατολής, η οποία θα έφερε σοσιαλιστικό χαρακτήρα, της οποίας ρόλο επικεφαλής θα διαδραμάτιζε το Κουρδιστάν⁹⁹.

Κατά τον πόλεμο μεταξύ Ιράν και Ιράκ που έλαβε χώρα από το 1981 έως και το 1988, οι δράσεις που αναλήφθηκαν από τους Κούρδους τόσο του Βόρειου Ιράκ όσο και της Συρίας (παρόλο που οι σχέσεις μεταξύ των Κούρδων των δύο προαναφερόμενων περιοχών δεν ήταν ιδιαίτερα καλές), οδήγησαν στο να καταστούν εντονότερες οι αποσχιστικές τάσεις των Κούρδων και οι αξιώσεις τους για ανεξαρτησία. Η αφορμή για την έναρξη του ανταρτοπόλεμου μεταξύ των Κούρδων και των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων δόθηκε με την απαγόρευση του εορτασμού για την κουρδική πρωτοχρονιά (Νεβρόζ κατά την κουρδική παράδοση) το 1984, ο οποίος επεκτάθηκε τόσο στις περιοχές της ΝΑ Τουρκίας όσο και εντός αστικών περιοχών από το 1986, ενώ παράλληλα το PKK με την ενσωμάτωση σε αυτό άλλων κουρδικών οργανώσεων, κατόρθωσε να συγκεντρώσει δυνάμεις που ανέρχονταν σε πάνω από 10.000 ένοπλους άνδρες¹⁰⁰. Για την αντιμετώπιση της κουρδικής επιθετικότητας η Τουρκία εξόπλισε αγροτικούς πληθυσμούς, οι οποίοι ονομάστηκαν «φρουροί των χωριών». Η κίνηση αυτή όμως δεν απέδωσε τα αναμενόμενα καθώς ο ανώτερος εξοπλισμός των κούρδων μαχητών (καλάσνικοφ) έναντι των «φρουρών των χωριών»

⁹⁷ Από το 1984 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1990, χάθηκαν πάνω από 30.000 ζωές, αρκετοί Κούρδοι κατέφυγαν στην Ευρώπη, ενώ η δράση του PKK επέφερε επιπλέον οικονομική και κοινωνική διάσπαση. Βλ. Martin, L.G «Η Εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή.», στο Martin L.G.& Καιρίδης, Δ. (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 195-196

⁹⁸ L.G.& Καιρίδης, Δ. (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 337-338

⁹⁹ Ινσέλ Α., (2017), *Η Νέα Τουρκία του Ερντογάν. Από το δημοκρατικό Όνειρο στην αυταρχική εκτροπή*, σελ 59

¹⁰⁰ Βλ. Zürcher, E.J., (2004), ο. π., σελ. 402-405

(τυφέκια Β' Παγκοσμίου Πολέμου), κατέστησε αδύναμες τις εν λόγω τουρκικές ένοπλες ομάδες να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις του PKK. Επιπρόσθετα οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, κλείνοντας τα σύνορα, επιχείρησαν να καταδιώξουν τους αντάρτες του PKK στα βουνά, τακτική η οποία επίσης δεν απέδωσε λόγω της έλλειψης τόσο κατάλληλου εξοπλισμού για διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου από τουρκικής πλευράς όσο και του απαιτούμενου συντονισμού. Η εν λόγω τακτική τροποποιήθηκε από τις αρχές της επόμενης δεκαετίας, οπότε αντί των εξορμήσεων του στρατού στα βουνά υιοθετήθηκε η τακτική της μόνιμης εγκατάστασης μονάδων του τουρκικού στρατού στις ορεινές περιοχές για την αντιμετώπιση του PKK¹⁰¹.

Το μειονοτικό πρόβλημα στην Τουρκία επανήλθε στο προσκήνιο μέσω του κουρδικού ζητήματος, συνιστώντας μία πολύ σοβαρή απειλή για την Τουρκία λαμβάνοντας υπόψη ότι απειλούνταν εμφανώς η εθνική ανεξαρτησία της Τουρκικής Δημοκρατίας¹⁰². Επιπρόσθετα το κουρδικό ζήτημα είχε ιδιαίτερο βάρος στη γεωπολιτική σκακιέρα για την Τουρκία, συνεκτιμώντας ότι το ανεξάρτητο κουρδικό κράτος που αξίωνε και απαιτούσε το PKK, σε συνδυασμό με τους Κούρδους του Βορείου Ιράκ και Συρίας, θα είχε ως αποτέλεσμα την έξοδο των Κούρδων προς την Μεσόγειο και στη χρήση ενεργειακών πόρων του εγγύς περιβάλλοντος, γεγονός που θα συνιστούσε άμεση απειλή τόσο για ευημερία της Τουρκίας όσο και για την ασφάλειά της¹⁰³. Ο Οζάλ ως προς τα προαναφερόμενα τασσόταν υπέρ της προσπάθειας για σύγκλιση και επανεξέταση των προβλημάτων μεταξύ Τουρκίας και Κούρδων κυρίως όσον αφορά στην τουρκική υπηκοότητα, στην ενότητα, στα ατομικά δικαιώματα και στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του κράτους. Υπό το πρίσμα αυτό της πολιτικής εκτόνωσης της κατάστασης ο Οζάλ προχώρησε στον σταδιακό τερματισμό της κατάστασης πολιορκίας που είχε ξεκινήσει από το 1987¹⁰⁴, παρόλα αυτά όμως οι συγκρούσεις μεταξύ τουρκικού στρατού και PKK συνεχίστηκαν με αμείωτο ρυθμό και κατά τη δεκαετία του 1990¹⁰⁵.

¹⁰¹ Zürcher, E.J., (2004), ο. π., σελ. 403- 404

¹⁰² Μηνάγιας, Χρ., (2014), ο. π., σελ. 43

¹⁰³ Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης, Α., (2010), ο. π., σελ. 142

¹⁰⁴ Ινσέλ Α., (2017), ο. π., σελ. 59

¹⁰⁵ Ήδη όμως από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο Οτσαλάν είχε προσεγγίσει την τουρκική ηγεσία προς εξεύρεση λύσης του κουρδικού ζητήματος. Βλ. Zürcher, E.J., (2004), ο. π., σελ. 403-407

4.4 Οι σχέσεις με τις μειονότητες και το ζήτημα των Αλεβιτών

Η Τουρκία κατά το μεγαλύτερο διάστημα της ιστορίας της και ήδη από την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτέλεσε μία χώρα η οποία χαρακτηριζόταν από το έντονο μεταναστευτικό αλλά και μειονοτικό στοιχείο. Πέραν από τον τουρκικό και κουρδικό πληθυσμό, ο πληθυσμός μειονοτικών ομάδων προερχόμενες από άλλες περιοχές όπως από τις χώρες του Καυκάσου ή αυτές των Βαλκανίων ήταν ιδιαίτερα μεγάλος. Κατά τις προηγούμενες δεκαετίες οι υπέρμαχοι του κεμαλικού δόγματος είχαν την πεποίθηση ότι οι εν λόγω πληθυσμοί συνιστούσαν εν δυνάμει εστίες απειλών και κινδύνου, που ελλόχευαν σε βάρος της τουρκικής ανεξαρτησίας λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι όσοι δεν διέθεταν τουρκική καταγωγή αποτελούσαν απειλή για το κεμαλικό καθεστώς. Στον αντίποδα όλων αυτών, ο Τουργκούτ Οζάλ προέβη σε μία προσπάθεια ένταξης των πολιτικών και εθνοτικών μειονοτήτων στο δημοκρατικό σύστημα, συνεκτιμώντας ότι μειονότητες όπως αυτές των Βόσνιων, των Αλβανών, των Αζέρων, των Γεωργιανών, των Τσετσένων, των Ουιγιούρων (οι οποίοι είχαν εκδιωχθεί από το κομμουνιστικό καθεστώς της Κίνας) καθώς και των τουρκμανικών πληθυσμών, θα αποτελούσαν παράλληλα σημαντικό μέρος του εκλογικού σώματος που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο σε μελλοντικές εκλογικές αναμετρήσεις. Ταυτόχρονα όμως και προκειμένου να κερδίσει την εύνοια και την υποστήριξη των εν λόγω ομάδων, αυτές συνιστούσαν μοχλό πίεσης προς τον Οζάλ κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής του, ωθώντας τον και ουσιαστικά αναγκάζοντάς τον να ακολουθήσει συγκεκριμένη πολιτική στις χώρες προέλευσης των προαναφερόμενων μειονοτικών ομάδων¹⁰⁶.

Οι Αλεβίτες αποτελούσαν μία αίρεση προερχόμενη από το ισλάμ (με κοινές καταβολές κυρίως προς το σιιτικό ισλάμ), κυρίως κουρδικής προέλευσης, διαθέτοντας αρκετά μεγάλο πληθυσμό, ως επί τον πλείστον στις περιοχές της ανατολικής και κεντρικής τουρκικής επικράτειας. Στο πλαίσιο της ευρύτερης αναρχίας που επικρατούσε στο εσωτερικό της Τουρκίας κατά τη δεκαετία του 1970, εκδηλώθηκαν συγκρούσεις μεταξύ του τουρκικού καθεστώτος και των Αλεβιτών μικρότερης όμως έντασης και κλίμακας συγκριτικά με τις υπόλοιπες φιλοαριστερές και θρησκευτικές οργανώσεις¹⁰⁷. Από το στρατιωτικό καθεστώς της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1980 υιοθετήθηκε μία πολιτική η οποία αποσκοπούσε στην συνιτοποίηση των

¹⁰⁶ Laçiner, S., (2009), ο. π.

¹⁰⁷ Martin L.G, (2006), ο. π., σελ. 196

Αλεβιτών, οι οποίοι ως μειονότητα θεωρήθηκε ότι αποτελούσαν εσωτερική απειλή για το πολιτικό καθεστώς της χώρας¹⁰⁸, υπό το πρίσμα ότι συνιστούσαν για το τουρκικό κράτος μία παράνομη κοινότητα, η οποία θα μπορούσε εν δυνάμει να αποτελέσει το κέντρο των Κούρδων τρομοκρατών. Από την άλλη πλευρά, ο Οζάλ επιχείρησε να εξομαλύνει τις σχέσεις της Τουρκίας με τους Αλεβίτες, υιοθετώντας και διατηρώντας μια πιο μετριοπαθή στάση σύγκλισης με αυτούς¹⁰⁹.

5. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (1980-1989)

Ο Θεοδωρόπουλος¹¹⁰ αναφερόμενος στην εξωτερική πολιτική που ακολουθούσε η Άγκυρα, παραθέτει μία σειρά ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν την πολιτική της Τουρκίας αναφορικά με τις σχέσεις της στο εξωτερικό και των οποίων απαιτείται η κατανόηση τους προκειμένου να καταστεί δυνατή η ερμηνεία της. Χαρακτηριστικό λοιπόν σύμφωνα με τον ίδιο, της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, είναι το γεγονός πως είναι επηρεασμένη από την ιστορική κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τις αποσχιστικές τάσεις διάφορων εθνοτικών ομάδων που ήταν εγκατεστημένες στην επικράτεια του κράτους, από τις προσπάθειες απόθησης των ρωσικών αξιώσεων για επέκταση προς την περιοχή της ΝΑ Μεσογείου καθώς και τις σχέσεις κατακτητή και σκλάβου με τις χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου και της Μέσης Ανατολής. Συνοψίζοντας ο Θεοδωρόπουλος υποστηρίζει ότι η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και κατ' επέκταση η αντιμετώπιση των εθνικών ζητημάτων κατά την εξεταζόμενη περίοδο αλλά και τα χρόνια που προηγήθηκαν, τοποθετούνταν υπεράνω της εσωτερικής πολιτικής, χωρίς να συνιστούν όχημα για την άσκηση πίεσης από την πολιτική ηγεσία στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας¹¹¹. Η παραπάνω θεώρηση δεν μπορεί να χαρακτηρίσει την εξωτερική πολιτική της σύγχρονης Τουρκίας καθώς σε πολλές περιπτώσεις έχει παρατηρηθεί η εργαλειακή χρήση των εθνικών θεμάτων από την πολιτική ηγεσία της χώρας, προκειμένου να αποκομίσει οφέλη στην εσωτερική πολιτική σκηνή, ως επί το πλείστον επιδιώκοντας την εύνοια του μεγαλύτερου μέρους της τουρκικής κοινωνίας και κατ' επέκταση του εκλογικού σώματος.

¹⁰⁸ Bozarslan, H., (2004), ο. π., σελ. 106-107

¹⁰⁹ Μηνάγιας, Χρ., (2014), ο. π., σελ. 43

¹¹⁰ Θεοδωρόπουλος Β. (1988), ο. π., σελ. 14-15

¹¹¹ Θεοδωρόπουλος Β. (1988), ο. π., σελ. 14-15

Η περίοδος η οποία εξετάζεται μπορεί να χαρακτηριστεί από την διπολικότητα του διεθνούς συστήματος του Ψυχρού Πολέμου, τις πετρελαϊκές κρίσεις, τον πόλεμο που έλαβε χώρα μεταξύ Ιράν και Ιράκ (1981-1988) καθώς και τις διαρκώς αυξανόμενες εντάσεις και συγκρούσεις σε περιφερειακό επίπεδο στις περιοχές της Μέσης Ανατολής και της ΝΑ Μεσογείου. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980 βρήκαν την Τουρκία στο περιθώριο του διεθνούς συστήματος, όντας σε μία θέση απομονωτισμού, κατάσταση η οποία οφειλόταν κυρίως στο ότι οι σχέσεις της με τις ΗΠΑ είχαν περιέλθει σε μία περίοδο αδρανοποίησης (επιστολή του Αμερικανού Προέδρου Τζόνσον¹¹², εμπάργκο στην προμήθεια αμερικανικού στρατιωτικού εξοπλισμού στην Τουρκία από το 1975 έως το 1978).

Η ίδια κατάσταση επικρατούσε και στις σχέσεις της χώρας τόσο με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ) αλλά και τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, ενώ είχε προηγηθεί και η εισβολή του τουρκικού στρατού στην Κύπρο το 1974. Ταυτόχρονα όμως, τόσο η παρακαταθήκη του φιλοδυτικού κεμαλικού προσανατολισμού των προηγούμενων ετών, όσο και η προσχώρηση της Τουρκίας στην Βορειοατλαντική Συμμαχία (ΝΑΤΟ) το 1952, είχαν ως άμεσο επακόλουθο την αποτροπή βελτίωσης των σχέσεων της Τουρκίας με τις χώρες του κομμουνιστικό τόξου. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με τα εγχώρια ζητήματα που ταλάνιζαν το εσωτερικό της Τουρκίας (έξαρση της τρομοκρατίας, κατάρρευση στον οικονομικό τομέα, αστάθεια του πολιτικού συστήματος), συνέβαλαν καθοριστικά στην περαιτέρω απομόνωση της χώρας στις αρχές της δεκαετίας του 1980¹¹³. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, σύμφωνα με τον Hale παρατηρήθηκε μία διαδικασία επανακαθορισμού της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας και των σχέσεων της με το δυτικό συνασπισμό. Το παραπάνω σύμφωνα με τον ίδιο οφείλεται στο ότι οι εντάσεις μεταξύ ΗΠΑ και Τουρκίας των προηγούμενων χρόνων είχαν εξασθενήσει αισθητά, τερματίστηκαν οι συζητήσεις για επανεξέταση του ρόλου της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ, ενώ ταυτόχρονα διατηρούνταν οι εχθρικές και καχύποπτες σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Σοβιετικής Ένωσης¹¹⁴.

Το καθεστώς του Κενάν Εβρέν κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας το διάστημα 1980-1983, υιοθέτησε μία τακτική η οποία θα μπορούσε

¹¹² Γιαλουρίδης Χ., και Λαγγίδης Α., (2010), ο. π., σελ.109-110

¹¹³ Laçiner, S., (2009), ο. π.

¹¹⁴ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 207

να χαρακτηριστεί ως φιλοαμερικανική και φιλοδυτική γενικότερα, εκτιμώντας ότι τη μεγαλύτερη απειλή για τη χώρα συνιστούσε ο έτερος πόλος ισχύος της Ψυχροπολεμικής περιόδου, η Σοβιετική Ένωση. Η επανάσταση που έλαβε χώρα στο Ιράν το 1979 οδήγησε τις δυτικές κυβερνήσεις να αναβαθμίσουν τον ρόλο της Τουρκίας στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, καθώς η Άγκυρα αποτελούσε τον μοναδικό σύμμαχο στην περιοχή για την ανάσχεση της Σοβιετικής απειλής¹¹⁵.

Ο Τουργκούτ Οζάλ διατήρησε την πεποίθηση ότι η μεγαλύτερη απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας ήταν η Σοβιετική Ένωση. Παρ' όλο που ο ίδιος ο Οζάλ δεν θεωρούσε πιθανή μία ενδεχόμενη εισβολή της Σοβιετικής Ένωσης στην Τουρκία, η σοβιετική επίθεση στο Αφγανιστάν είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστούν οι συζητήσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας για την εξέταση αποχώρησης της χώρας από την Βορειοατλαντική συμμαχία, καθώς η εν λόγω επίθεση έκανε εμφανείς τους κινδύνους που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει μία ουδέτερη χώρα η οποία συνόρευε με την Σοβιετική Ένωση¹¹⁶. Ο Οζάλ σε αντίθεση με τις αντιλήψεις του προκατόχου του, έκρινε πως θα ήταν ωφέλιμο για τα συμφέροντα της Τουρκίας, η αποκατάσταση των εξωτερικών σχέσεων της χώρας, στο σύνολό τους σχεδόν, προκειμένου να εξασφαλιστεί η διεθνοποίηση της τουρκικής οικονομίας και να προαχθεί η διεύρυνση του Νέο- Οθωμανισμού. Ο Συρίγος διατείνεται ότι ο Οζάλ ήταν υπέρμαχος της ιδεολογίας η οποία συνέθετε το Ισλάμ, τον τουρκισμό και τον οθωμανισμό, συνδυασμός ο οποίος θα παρείχε πρόσφορο έδαφος για συνεργασία σε τομείς οικονομικού και πολιτικού ενδιαφέροντος, με περιοχές που ανήκαν στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή είχαν ισλαμικές καταβολές. Τα παραπάνω αποτελούσαν και του βασικούς πυλώνες του νέο- οθωμανισμού του Τουργκούτ Οζάλ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Συρίγος, η προσέγγιση του Οζάλ αναφορικά με την άσκηση της πολιτικής της Τουρκίας στο εξωτερικό, αναφερόταν στους Τούρκους «Από την Αδριατική ως το Σινικό Τείχος»¹¹⁷.

5.1 Σοβιετική Ένωση και Τουρκία

Ο στρατηγικός ρόλος της Τουρκίας στις αρχές της δεκαετίας του 1980 αναβαθμίστηκε για το δυτικό συνασπισμό, γεγονός στο οποίο συνέτειναν οι

¹¹⁵ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 207

¹¹⁶ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 208

¹¹⁷ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 404

επιδράσεις διαφόρων εξελίξεων που έλαβαν χώρα στη σκακιέρα του διεθνούς συστήματος όπως η σύγκρουση της ΕΣΣΔ με το Αφγανιστάν και η κατοχή του από τους Σοβιετικούς, το γεγονός ότι ο ριζοσπαστικός ισλαμισμός είχε κερδίσει έδαφος στο Ιράν, ως απόρροια της επανάστασης του 1979 καθώς και το ξέσπασμα της Ιρανοιρακινής σύρραξης. Ο Hale υποστηρίζει ότι η βελτίωση των αμερικανοτουρκικών σχέσεων στις αρχές τις δεκαετίας του 1980 συνοδεύτηκαν από όξυνση των σχέσεων μεταξύ της Τουρκίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Η Τουρκία επέκρινε την σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν, ενώ ένας μεγάλος αριθμός Αφγανών τουρκικής καταγωγής βρήκαν καταφύγιο στην Τουρκία. Επιπρόσθετα το γεγονός ότι η Σοβιετική Ένωση αύξησε τις στρατιωτικές δυνάμεις της στην περιοχή του Καυκάσου κατά τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980 και η παροχή εξοπλισμού στην Συρία το 1982, δημιούργησε περαιτέρω σκεπτικιστικές απόψεις στην Τουρκία έναντι της Σοβιετικής Ένωσης¹¹⁸.

Όπως προαναφέρθηκε στην εισαγωγή του υπόψη κεφαλαίου και σύμφωνα με τον Laçiner, ο Κενάν Εβρέν αντιλαμβανόταν της σοβιετική σφαίρα επιρροής και γενικότερα την ΕΣΣΔ, ως την κυριότερη προερχόμενη από το εξωτερικό απειλή για τα συμφέροντα και κυρίως για την ασφάλεια της Τουρκίας, ενώ ταυτόχρονα διατηρούταν η σκέψη ότι η δραστηριοποίηση των υποστηρικτών και εκφραστών του κομμουνιστικού δόγματος στο εσωτερικό της Τουρκίας είχαν ως παράγωγο την υπονόμηση της Δημοκρατίας¹¹⁹. Βέβαια σύμφωνα με τους Γιαλουρίδη και Λαγγίδη, κατά συνέπεια των ψυχρών σχέσεων της Τουρκίας με τις ΗΠΑ κατά τα προηγούμενα χρόνια και συγκεκριμένα τη δεκαετία του 1970, είχαν προηγηθεί συναντήσεις μεταξύ Τούρκων αξιωματούχων και Σοβιετικών, οι οποίες παρήγαγαν αριθμό συμφωνιών μεταξύ των ηγεσιών της Τουρκίας και ΕΣΣΔ¹²⁰. Σύμφωνα με τον Βαληνάκη η τακτική που υιοθετήθηκε από την Σοβιετική Ένωση, όσον αφορά τις ελληνοτουρκικές διαφορές μπορεί να χαρακτηριστεί ως διττή, αφού αφενός αναφορικά με τα ζητήματα καθορισμού της αιγιαλίτιδας ζώνης και της Περιοχής Πληροφοριών Πτήσεων (FIR), επιδιώκοντας την προάσπιση των δικών της συμφερόντων στις, με μεγάλη γεωπολιτική αξία για τους Σοβιετικούς περιοχές της

¹¹⁸ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 211

¹¹⁹ Laçiner, S., (2009), ο. π.

¹²⁰ Απόρροια των ψυχρών σχέσεων με τις Η.Π.Α. η Τουρκία προχώρησε σε υπογραφή συμβάσεων και διακηρύξεων «Πολιτικής Φιλίας και Καλής Γειτονίας» με την ΕΣΣΔ, αλλά και ενέκρινε άδεια στο σοβιετικό αεροπλανοφόρο «Κίεβο» να διέλθει τα Στενά. Βλ. Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης, Α., (2010), ο. π., σελ. 110

Μαύρης Θάλασσας και του Αιγαίου, ήταν υπέρ της προσέγγισης επίλυσης των διαφορών μεταξύ των δύο χωρών μέσω της διπλωματικής οδού, αφετέρου όμως αναφορικά με το Κυπριακό ζήτημα τασσόταν υπέρ της επίλυσης, υποστηρίζοντας τις ελληνικές θέσεις, καλώντας την Τουρκία να απομακρύνει τις στρατιωτικές δυνάμεις κατοχής από την Κύπρο¹²¹.

Πέραν από το γεγονός ότι η Τουρκία αποτελούσε μέλος του δυτικού συνασπισμού, όντας υπέρ του αντίπαλου πόλου ισχύος κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και τις σημαντικές διαφορές που καταγράφονταν στον ιδεολογικό τομέα μεταξύ των δύο χωρών καθώς στην ΕΣΣΔ κυριαρχούσε η κομμουνιστική ιδεολογία ενώ στην Τουρκία και όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο για την εσωτερική πολιτική, ο κομμουνισμός είχε δαιμονοποιηθεί καθώς οτιδήποτε σχετιζόταν με αυτόν θεωρούταν ότι συνιστούσε απειλή για την εσωτερική ευημερία της χώρας, τα δύο κράτη διαφωνούσαν και σε άλλους ζωτικούς τομείς όπως το ζήτημα των μουσουλμανικών μειονοτήτων χωρών, που ανήκαν στο εγγύς περιφερειακό περιβάλλον της Τουρκίας όπως οι Βαλκανικές χώρες και χώρες της περιοχής του Καυκάσου.

Η λήξη του Ψυχρού Πολέμου βρήκε την άλλοτε κραταιά Σοβιετική Ένωση να έχει καταρρεύσει και κατακερματιστεί γεγονός το οποίο είχε άμεση επιρροή και για την Τουρκία καθώς υποβαθμίστηκε ο στρατηγικός της ρόλος για τη Δύση¹²². Έχοντας υπόψη το παραπάνω, οι δύο χώρες ήδη από το 1988 αναζήτησαν τρόπους σύγκλισης απόψεων μεταξύ τους με σκοπό την οικοδόμηση σχέσεων συνεργασίας, παρ' όλα αυτά όμως σύμφωνα με τους Γιαλουρίδη και Λαγγίδη ανασχετικά στα εν λόγω εγχειρήματα λειτούργησαν αντιπαραθέσεις που διατηρούνταν μεταξύ των δύο χωρών στην περιοχή του Καυκάσου, αναφορικά με τις σχέσεις μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας¹²³. Ταυτόχρονα όμως η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησε στην απελευθέρωση των, όπως θεωρούνταν από τον Οζάλ, αδελφικών- τουρκικών κρατών από το Σοβιετικό μπλοκ και το κομμουνιστικό καθεστώς. Έτσι όπως αναφέρει ο Laçiner, η Ρωσία που διαδέχθηκε την ΕΣΣΔ, όντας δυσαρεστημένη με τη στάση της

¹²¹ Βαλινάκης, Γ., (2005). *Εισαγωγή στην Εξωτερική Πολιτική 1949-1988*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, σελ. 371-372

¹²² Tanrisever, O., «Τουρκία και Ρωσία στην Ευρασία», στο Martin, L.G., & Καιρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 155-166

¹²³ Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης, Α., (2010), ο. π., σελ. 150-151

Τουρκίας στα νότια σύνορα της, διατηρήθηκε στην αντίληψη της τουρκικής ηγεσίας ως μία εν δυνάμει απειλή για την χώρα¹²⁴.

5.2 Οι σχέσεις της Τουρκίας με τα δυτικά κράτη

5.2.1 Τουρκία και ΗΠΑ

Η Ψυχροπολεμική περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί από την προσπάθεια των δύο πόλων ισχύος να εξισορροπήσουν ο ένας τον άλλον. Η Τουρκία εντασσόμενη στον δυτικό συνασπισμό συμμετείχε στην αποτροπή της απειλής που συνιστούσε ο έτερος πόλος ισχύος του διπολικού αυτού συστήματος, της Σοβιετικής Ένωσης. Παρ' όλα αυτά, η τροπή των γεγονότων που έλαβαν χώρα κατά τις δύο δεκαετίες πριν την εξεταζόμενη περίοδο, όπως για παράδειγμα η επιστολή του Προέδρου των ΗΠΑ Λίντον Τζόνσον προς τον Τούρκο πρωθυπουργό Ισμέτ Ινονού το 1964 με την οποία η Ουάσιγκτον εξέφραζε την αρνητική της στάση έναντι της διαφαινόμενης τουρκικής εισβολής στην Κύπρο καθώς και το εμπάργκο πώλησης αμερικανικού στρατιωτικού εξοπλισμού στην Τουρκία (1975- 1978), ως απόρροια της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1974, συνέτειναν στο να ψυχράνουν οι σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και των ΗΠΑ.

Ο Κενάν Εβρέν θέλοντας να εξομαλύνει τις σχέσεις της χώρας του με τις ΗΠΑ αλλά και να συμβάλλει αποφασιστικά στην εξισορρόπηση της απειλής που συνιστούσε ο σοβιετικός κίνδυνος, επιδίωξε, αναζητώντας σύγκλιση απόψεων σε διάφορους τομείς, τη συνέργεια με τις ΗΠΑ πάνω σε διαφορετικά ζητήματα αναφορικά με εξοπλιστικά προγράμματα, στρατιωτικές βάσεις αλλά και πυρηνικά. Όπως αναφέρει ο Βαληνάκης παράγωγο των παραπάνω προσπαθειών του Εβρέν ήταν η σύσταση της Στρατιωτικής Ομάδας Συνεργασίας Υψηλού Επιπέδου¹²⁵. Συνεχίζοντας ο Βαληνάκης τονίζει ότι η Τουρκία εξέφραζε τις επιθυμίες και αξιώσεις της για περαιτέρω αναβάθμιση του στρατιωτικού εξοπλισμού της βασιζόμενη και επικαλούμενη το ευρύτερο πλαίσιο της στρατηγικής της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας την οποία συνιστούσε η κατοχή ισχυρών και σύγχρονων στρατιωτικών δυνάμεων, ώστε να είναι δυνατή η αποτροπή μίας ενδεχόμενης επίθεσης μέσω της απειλής χρήσης όχι μόνο πυρηνικού αλλά και συμβατικού οπλοστασίου¹²⁶. Στο ίδιο

¹²⁴ Laçiner, S., (2009), ο. π.

¹²⁵ Βαληνάκης, Γ., (2005), ο. π., σελ 333-338,348

¹²⁶ Βαληνάκης, Γ., (2005), ο. π., σελ 388

πλαίσιο ο Hale, προσθέτει ότι το επιστέγασμα της προσπάθειας για αναθέρμανση των αμερικανοτουρκικών σχέσεων ήταν η Συμφωνία για την Αμυντική και Οικονομική Συνεργασία η οποία υπογράφηκε τον Μάρτιο του 1980, η οποία προέβλεπε το δικαίωμα των ΗΠΑ να χρησιμοποιούν 12 στρατιωτικές βάσεις στην Τουρκία μεταξύ αυτών και του Ιντζιρλί¹²⁷.

Ο διάδοχος του Εβρέν Τουργκούτ Οζάλ, θεωρούσε καθοριστικής σημασίας για την χάραξη της πολιτικής και της στρατηγικής του, τις διακρατικές σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και ΗΠΑ, επιδιώκοντας να τις διατηρήσει στο βέλτιστο δυνατό επίπεδο. Προς την κατεύθυνση αυτή, θετικό αντίκτυπο είχε η άρση του εμπάργκο αμερικανικού στρατιωτικού εξοπλισμού προς την Τουρκία, που είχε επιβληθεί στην χώρα μετά από την εισβολή στην Κύπρο αλλά και η επαναλειτουργία από το 1980 των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων που βρίσκονταν εντός της τουρκικής επικράτειας, όπως προαναφέρθηκε. Οι επιδιώξεις αυτές της τουρκικής ηγεσίας απέδωσαν καρπούς, οι οποίοι αντανακλώνονται στην σύναψη συμφωνιών οι οποίες σχετίζονταν με εξοπλιστικά θέματα, θέματα αμυντικής βιομηχανίας, μεταφοράς τεχνογνωσίας και θέματα συνεκπαίδευσης.

Πέραν των παραπάνω, επί πρωθυπουργίας Οζάλ έγινε αντιληπτό από την τουρκική ηγεσία, ότι η μεγιστοποίηση της στρατιωτικής ισχύος της χώρας μέσω της εξασφάλισης του αξιόμαχου των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της προμήθειας από το εξωτερικό του αναγκαίου στρατιωτικού εξοπλισμού. Την πεποίθηση αυτή ενίσχυε και η προ ολίγων ετών εμπειρία που είχε βιώσει η Τουρκία κατά το εμπάργκο που της επιβλήθηκε ως αμερικανική απάντηση στην επιχείρηση Αττίλας στην Κύπρο. Έτσι ο Τούρκος ηγέτης συνειδητοποίησε την ανάγκη της Τουρκίας να εξοπλίζει τις ένοπλες δυνάμεις της με ίδια μέσα και πόρους, μέσω της δημιουργίας μίας τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, γεγονός το οποίο θα θωράκιζε την Τουρκία από την επανάληψη δυσμενών εμπειριών του παρελθόντος (εμπάργκο).

Η πραγμάτωση των παραπάνω σκέψεων από την τουρκική ηγεσία, παρήγαγε ενθαρρυντικά για τη χώρα αποτελέσματα καθώς κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1980 πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες εξαγωγές τουρκικών οπλικών συστημάτων στο εξωτερικό κυρίως σε χώρες της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας αλλά και σε κάποιες

¹²⁷ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 210

χώρες του αραβικού κόσμου, οι οποίες ήταν φίλια προσκείμενες προς την Τουρκία, όπως ενδεικτικά αναφέρεται το Πακιστάν. Επιπρόσθετα η Τουρκία κατόρθωσε να ενταχθεί σε γραμμές παραγωγής σύγχρονου στρατιωτικού εξοπλισμού σε συνεργασία και με τις ΗΠΑ, με αποτέλεσμα πέρα του εξοπλισμού της με μέσα σύγχρονης τεχνολογίας, να αποκομίσει και την απαραίτητη και πολύτιμη για την ίδια τεχνογνωσία για την ανάπτυξη της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας. Το παραπάνω ενισχύθηκε και από την συμφωνία του 1980, η οποία προσέφερε σημαντική ώθηση στην αμυντική βιομηχανία της χώρας καθώς σύμφωνα με τις προβλέψεις της, η Τουρκία συμμετείχε στην παραγωγή των αεροσκαφών F-16, συνεπικουρώντας την αμερικανική εταιρεία General Dynamics η οποία ολοκλήρωσε την κατασκευή του πρώτου αεροσκάφους το 1987¹²⁸. Ο Laçiner συνοψίζει διατείνοντας πως, γίνεται ευκόλως αντιληπτό ότι η κυβέρνηση του Τουργκούτ Οζάλ, αναγνώριζε ως ζήτημα μείζονος σημασίας την απαίτηση η Τουρκία να μπορέσει να αυτονομηθεί από το εξωτερικό αναφορικά με τον εξοπλισμό των ενόπλων δυνάμεων της, βασιζόμενη όχι σε εξοπλιστικά προγράμματα προερχόμενα από το εξωτερικό αλλά σε αμυντική βιομηχανία η οποία θα αναπτυχθεί από την ίδια¹²⁹.

Η αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και ΗΠΑ πραγματοποιήθηκε κατά την διάρκεια της πρώτης θητείας του Αμερικανού προέδρου Ρόναλντ Ρέιγκαν (1981- 1985). Ο Ρέιγκαν είχε δαιμονοποιήσει την Σοβιετική Ένωση θεωρώντας την ως της κυριότερη απειλή όχι μόνο για τις ΗΠΑ αλλά γενικότερα για τον δυτικό κόσμο, υιοθετώντας μία ακλόνητη αντικομμουνιστική πολιτική έναντι της ΕΣΣΔ. Ο ανταγωνισμός μεταξύ του δυτικού και ανατολικού συνασπισμού είχε κλιμακωθεί, με αποτέλεσμα την αναβάθμιση του στρατηγικού ρόλου της Τουρκίας για τη Δύση αποτελώντας σημαντικό παράγοντα της εξίσωσης κατά την αντιμετώπιση της αυξανόμενης έντασης και απειλής, λαμβάνοντας υπόψη και τη γεωστρατηγική της θέση. Υπό το πρίσμα αυτό αξίζει να αναφερθεί το ψήφισμα του Κογκρέσο σύμφωνα με το οποίο ποσοστοποιήθηκε η παροχή στρατιωτικής βοήθειας προς την Τουρκία και Ελλάδα με αναλογία 10 προς 7¹³⁰. Ωστόσο κατά τη δεύτερη θητεία του Ρόναλντ Ρέιγκαν (1985- 1989), η ισορροπία δυνάμεων στο διεθνές σύστημα μεταβλήθηκε ενώ καταγράφηκε και μία διαρκώς εντονότερη και αυξανόμενου βαθμού πίεση προς την

¹²⁸ Hale W, (2000), ο.π., σελ 210

¹²⁹ Laçiner, S., (2009), ο. π.

¹³⁰ Το υπόψη ψήφισμα περιείχε αμερικανική οικονομική βοήθεια \$10 προς την Τουρκία για κάθε \$7 προς την Ελλάδα.

αμερικανική κυβέρνηση, προερχόμενη από ελληνικές και αρμένικες ομάδες πίεσης, αναφορικά τόσο με το ζήτημα της κατοχής του βόρειου τμήματος της Κύπρου¹³¹ όσο και στο ζήτημα της αναγνώρισης της γενοκτονίας των Αρμενίων¹³² αντίστοιχα. Οι εν λόγω δράσεις των ελληνικών και αρμένικων ομάδων πίεσης, οδήγησαν στην άμεση αντίδραση από πλευράς Τουρκίας όχι μόνο σε πολιτικό επίπεδο αλλά και σε διπλωματικό¹³³.

Αποτιμώντας όλα τα παραπάνω, προκύπτει ότι η Τουρκία επιδίωξε την εξισορρόπηση της ΕΣΣΔ και την αποτροπή της απειλής που αυτή συνιστούσε μέσω της προσπάθειας αποκατάστασης και βελτίωσης των σχέσεων με τις ΗΠΑ κυρίως και την περίοδο 1981- 1985, κατά την πρώτη θητεία του Ρόναλντ Ρέιγκαν αλλά και της ανάπτυξης σύγχρονης εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας. Επιπρόσθετα όμως το γεγονός ότι οι σχέσεις μεταξύ ΗΠΑ- Τουρκίας είχαν ψυχραθεί μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980 θα πρέπει να μελετηθεί πάνω σε μία ευρύτερη γεωπολιτική βάση. Η δεύτερη θητεία του Ρέιγκαν είχε συνδυαστεί με την αποδυνάμωση και ουσιαστικά κατάρρευση της σοβιετικής απειλής. Η άνοδος στην εξουσία του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, η σταδιακή αναθέρμανση των σχέσεων ΗΠΑ –Σοβιετικής Ένωσης, η επικείμενη απόσυρση των Σοβιετικών από το Αφγανιστάν, συνετέλεσαν ώστε να μειωθεί η γεωπολιτική αξία της Τουρκίας για τις ΗΠΑ. Παρ' όλα αυτά όμως, όπως διατείνεται και ο Laçiner, ο Οζάλ δεν διέκοψε τις προσπάθειες αναθέρμανσης των σχέσεων με τις ΗΠΑ, αντιθέτως τις ενίσχυσε γεγονός που καταδεικνύεται και από την πολιτική που ακολουθήθηκε από την Άγκυρα στον πόλεμο του Κόλπου¹³⁴.

5.2.2 Τουρκία και Ευρωπαϊκή Κοινότητα

Ο Hale υποστηρίζει ότι ενώ οι ηγεσίες των ευρωπαϊκών κρατών δεν είχαν εκδηλώσει ιδιαίτερες αντιδράσεις για τα τις πραξικοπηματικές επεμβάσεις του στρατού το 1960

¹³¹ Την 15 Νοεμβρίου 1983 έλαβε χώρα η αυτόνομη δήλωση ανεξαρτησίας του Ψευδοκράτους (ΤΔΒΚ Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου) και ο Λευκός Οίκος εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του για την τουρκική ενέργεια. Οι ΗΠΑ δεν αναγνώρισαν το ψευδοκράτος και το Στέιτ Ντιπάρτμεντ εμπόδισε την αναγνώριση του από λοιπές μουσουλμανικές χώρες, με το ελληνικό λόμπι να επιδρά σημαντικά στην στάση των Η.Π.Α.

¹³² Κατά τη δεύτερη περίοδο Ρέιγκαν, το αρμενικό λόμπι είχε κινητοποιήσει σε πολύ μεγάλο βαθμό την αμερικανική κοινωνία, επιχειρώντας να πείσει το Κογκρέσο να αναγνώρισει τη γενοκτονία των Αρμενίων. Η τουρκική κυβέρνηση σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την αναγνώριση του υπόψη ζητήματος, περιόρισε τη χρήση της αεροπορικής βάσης του Ιντζιρλίκ στα Άδανα. Παράλληλα μειώθηκαν οι συμφωνίες σε θέματα εξοπλιστικών.

¹³³ Vryonis, S., (1991). *The Turkish State and History, Clio meets the grey Wolf*, Institute for Balkan Studies, σελ. 93-96

¹³⁴ Laçiner, S., (2009), ο. π.

και 1971, δεν ακολούθησαν την ίδια τακτική έναντι του πραξικοπήματος του 1980, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα να αμαυρωθεί η εικόνα της Τουρκίας στις ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες πλέον θα επανεξέταζαν την ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας στην ΕΚ¹³⁵. Η κατάληψη της εξουσίας στην Τουρκία από τους στρατιωτικούς υπό τον Κενάν Εβρέν με το πραξικόπημα του 1980, καθώς και το γεγονός ότι το πολιτικό σύστημα της χώρας καθυστέρησε στη διαδικασία αποκατάστασης του δημοκρατικού πολιτεύματος, είχαν αρνητικό αντίκτυπο στις σχέσεις μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Τουρκίας, με αποτέλεσμα την όξυνση των μεταξύ τους σχέσεων. Η δυσμενής αυτή κατάσταση των υπόψη σχέσεων ακτινοβολείται και σε μια σειρά εξελίξεων που έλαβαν χώρα κατά την εξεταζόμενη περίοδο, όπως η απόφαση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας να αναστείλει τις παροχές οικονομικής βοήθειας προς την Τουρκία το 1982 καθώς και η αναστολή λειτουργίας της Τούρκο- Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, με άμεσο επακόλουθο την περεταίρω απομόνωση της χώρας στο διεθνές σύστημα¹³⁶. Η αντίδραση αυτή των ευρωπαϊκών χωρών έθεσε τους στρατιωτικούς ενώπιον μίας διλληματικής κατάστασης. Οι στρατιωτικοί ηγέτες, από την μία επιθυμούσαν να διατηρήσουν τον φιλοδυτικό προσανατολισμό της Τουρκίας και να προβάλουν ένα προφίλ της χώρας κατά τα δυτικά πρότυπα, αλλά από την άλλη, το ίδιο το πραξικοπηματικό καθεστώς και η συνεπαγόμενη αυταρχικότητα αυτού, έρχονταν σε πλήρη ρήξη με τα δημοκρατικά ιδεώδη που ενστερνίζονταν οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις¹³⁷.

Η εκτίμηση του Οζάλ ήταν ότι η Τουρκία προκειμένου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της θωράκισης της εθνικής ασφάλειάς της καθώς και για να απεγκλωβιστεί από τον απομονωτισμό στον οποίο είχε περιέλθει, θα έπρεπε να επιδιώξει αποκλειστικά την ενοποίηση της και την σύμπλευση με τη δυτική σφαίρα επιρροής καθώς και την ένταξη της στο οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Υπό το πρίσμα αυτό, ο Οζάλ επιδίωξε τη συναίνεση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για ένταξη της Τουρκίας, επιχειρώντας να καλλιεργήσει στην Ευρώπη το αίσθημα και την πεποίθηση ότι η Τουρκία αποτελεί μία μουσουλμανική μεν αλλά ευρωπαϊκή χώρα δε. Ο χαρακτηρισμός αυτός της Τουρκίας ως ευρωπαϊκής μουσουλμανικής χώρας θα είχε ιδιαίτερα ευνοϊκό αντίκτυπο και στην εσωτερική πολιτική σκηνή της χώρας, καθώς

¹³⁵ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 224

¹³⁶ Οι ΗΠΑ έδιναν έμφαση στην ασφάλεια ενώ η Ε.Ε. στα ανθρώπινα δικαιώματα Βλ. Zürcher, E.J., (2004), ο. π., σελ. 410

¹³⁷ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 224-225

με τον τρόπο αυτό μπορούσε να εξασφαλιστεί η προώθηση και νομιμοποίηση του δημοκρατικού πολιτεύματος αναδεικνύοντας τις οθωμανικές και ισλαμικές καταβολές της χώρας, ως τα πιο σημαντικά προτερήματά της.

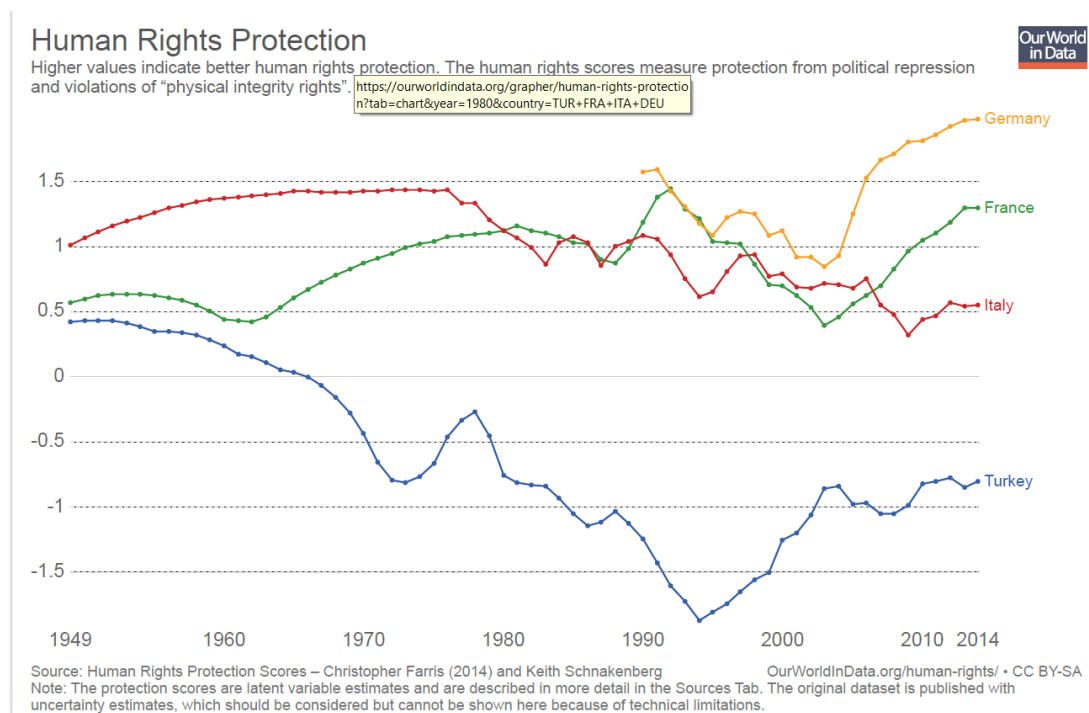
Παρά τις όποιες δράσεις και προσπάθειες του Οζάλ, μία αλληλουχία δυσμενών παραμέτρων για την Τουρκία, όπως το αρνητικό αίσθημα που κυριαρχούσε για την Τουρκία στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κρατών λόγω της πραξικοπηματικής ανατροπής του δημοκρατικού πολιτεύματος από τους στρατιωτικούς και του προβλήματος που συνιστούσαν οι Κούρδοι στο εσωτερικό της χώρας, η εργαλειακή χρήση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας από την Ελλάδα, κατά την αντίληψη της Τουρκίας, εναντίον της προοπτικής για ένταξη της χώρας στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, η δυσφήμιση της Τουρκίας στο θέμα της καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δημοκρατίας, καθώς και η επιφυλακτικότητα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας¹³⁸ για υποβολή αιτήματος που αφορούσε στην πλήρη ένταξη της Τουρκίας σ' αυτήν την 14 Απριλίου 1987¹³⁹, είχαν ως επακόλουθο η Ευρωπαϊκή Κοινότητα να αποφανθεί οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Τουρκίας να μην επανεκκινηθούν πριν από το 1993.

Το παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζει τα επίπεδα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τουρκία αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες αποτυπώνοντας την προαναφερόμενη δυσφήμιση της Τουρκίας σχετικά με την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

¹³⁸ Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης, Α., (2010), ο. π., σελ.112-113

¹³⁹ Η Τουρκία ήταν συνδεδεμένο μέλος της ΕΟΚ από το Σεπτέμβριο του 1963 και σύμφωνα με τον Οζάλ, υπήρχαν τρεις προϋποθέσεις για πλήρη ένταξη που αφορούσαν τον εξευρωπαϊσμό, τον εκδημοκρατισμό και την ανάπτυξη μίας αναπτυγμένης φιλελεύθερης οικονομίας. Η τουρκική άποψη ήταν ότι με την αύξηση των οικονομικών σχέσεων της Τουρκίας με άλλα κράτη, θα εγγυόταν την επιτυχία της ένταξής της στην Ε.Κ. Ωστόσο όλα τα κράτη της Ε.Κ. (κυρίως η Γερμανία) δεν συμμεριζόταν την υπόψη άποψη και για αυτό είχαν προειδοποιήσει την Τουρκία ότι δεν πληρούσε ακόμη όλες τις προϋποθέσεις εισόδου στην Ε.Κ. Eralp, Α., «Η Τουρκία και η Ε.Ε.», στο Martin L.G.& Καιρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 80-85

**Γράφημα 4: Επίπεδα Προστασίας Ανθρωπίνων
Δικαιωμάτων**

Πηγή : Αναδημοσίευση από το <https://ourworldindata.org> ¹⁴⁰

5.3 Η Τουρκία και τα κράτη της Μέσης Ανατολής

Όπως υποστηρίζει ο Laçiner, οι ηγεσίες των τουρκικών κυβερνήσεων κατά τη δεκαετία του 1980, προσανατολίστηκαν σε πρώτη φάση στις αγορές των χωρών της Μέσης Ανατολής, ως επί τι πλείστων της Σαουδικής Αραβίας, της Λιβύης, του Ιράν και του Ιράκ, ενώ σε δεύτερη φάση μέσα από τις προσπάθειες αποκατάστασης και αναθέρμανσης των σχέσεων με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τις ΗΠΑ, επιδίωξαν της ανάπτυξη οικονομικών δεσμών με την Ευρώπη και την Ουάσιγκτον αλλά και τις χώρες της Βαλκανικής χερσονήσου και Κεντρικής Ασίας¹⁴¹. Κατά τις πρώτες δεκαετίες από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο Κεμάλ Ατατούρκ υιοθέτησε μία στάση μη εμπλοκής στα ζητήματα της Μέσης Ανατολής, τακτική που ακολουθήθηκε και από τους διαδόχους του Κεμάλ, μέχρι και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου¹⁴². Στα χρόνια που ακολούθησαν, ο φόβος της σοβιετικής απειλής καθώς και η ανησυχία που είχε καταβάλει την Άγκυρα για επέκταση του κομμουνιστικού δόγματος στη Μέση Ανατολή, είχε ως παράγωγο να συμμετάσχει η

¹⁴⁰ <https://ourworldindata.org/human-rights>

¹⁴¹ Laçiner, S., (2009), ο. π.

¹⁴² Martin, L.G. & Καϊρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 189-191

Τουρκία σε συμμαχίες έναντι του κομμουνισμού, αποτελούμενες από κράτη της Μέσης Ανατολής¹⁴³. Ωστόσο, η έξαρση του αραβικού εθνικισμού, αλλά και το αίσθημα απογοήτευσης που κατέλαβε της Τουρκία, λόγω του ότι τα κράτη του αραβικού κόσμου δεν της παρείχαν ουσιαστική υποστήριξη στο ζήτημα της εισβολής στην Κύπρο το 1974, οδήγησαν τις τουρκικές κυβερνήσεις να μιμηθούν την πολιτική του Κεμάλ, μη συμμετοχής στα ζητήματα που ανέκυπταν στην περιοχή της Μέσης Ανατολής¹⁴⁴. Σύμφωνα λοιπόν και με τα παραπάνω, τόσο ο Κενάν Εβρέν όσο και ο Τουργκούτ Οζάλ έλαβαν την απόφαση να υιοθετήσουν μία ουδέτερη στάση απέναντι στην Ιρανοϊρακινή σύρραξη, τακτική η οποία μπορεί να ερμηνευθεί με βάση την προαναφερόμενη πολιτική ουδετερότητας που ασκήθηκε και από τον Κεμάλ, αλλά και υπό το πρίσμα των διαρκώς αυξανόμενων σχέσεων στο πεδίο της οικονομίας που διατηρούσε η Τουρκία και με τις δύο χώρες, καθώς και λόγω της πεποίθησης που επικρατούσε στο εσωτερικό του τουρκικού πολιτικού συστήματος, ότι η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής συνιστούσε δεξαμενή ασταθών καταστάσεων.

Όπως αναφέρει ο Hale η ουδετερότητα που τήρησε η Άγκυρα κατά τον ιρανοϊρακινό πόλεμο ήταν πιο εύκολη στην εφαρμογή της αναφορικά με το Ιράκ, καθώς οι δύο χώρες δεν είχαν ζωτικές αντιπαραθέσεις σε κάποιον τομέα. Αντίθετα, το γεγονός ότι τόσο η Τουρκία όσο και το Ιράκ αντιμετώπιζαν τις κουρδικές αξιώσεις για απόσχιση και ανεξαρτησία ενίσχυσε τους δεσμούς συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών. Υπό το πρίσμα αυτό ο Οζάλ, προχώρησε σε συμφωνία με το Ιράκ, σύμφωνα με την οποία η Τουρκία μπορούσε να εμπλέξει τις ένοπλες δυνάμεις της για την αντιμετώπιση των Κούρδων μαχητών στην περιοχή του Ιρακινού Κουρδιστάν, χωρίς να απαιτείται η σχετική έγκριση από τη Βαγδάτη¹⁴⁵. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η πρώτη επέμβαση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων κατά Κούρδων ανταρτών στο ιρακινό έδαφος, πραγματοποιήθηκε το 1983¹⁴⁶.

Αντίθετα οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ιράν παρουσίαζαν μεγαλύτερες δυσκολίες συγκριτικά με τις αντίστοιχες τουρκοϊρακινές σχέσεις. Οι αξιώσεις του Σάχη στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας να καταστήσει το Ιράν περιφερειακό ηγεμόνα, ρόλο που ήθελε να διαδραματίσει η Τουρκία στην περιοχή, είχε ως

¹⁴³ Martin, L.G. & Καιρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 190

¹⁴⁴ Martin, L.G. & Καιρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 191

¹⁴⁵ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 218-219.

¹⁴⁶ Bölükbaşı Suha, (1989). *Turkey Copes with Revolutionary Iran*, Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, σελ. 103, στο Hale W, (2000), ο.π. σελ. 219

αποτέλεσμα την υιοθέτηση μίας περισσότερο καχύποπτης πολιτικής της Τουρκίας έναντι του Ιράν. Σύμφωνα με τον Hale, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 το Ιράν είχε μετατραπεί σε ένα ισλαμιστικό κράτος, με αυστηρά αντιδυτική πολιτική, γεγονός που ήταν αντίθετο με την τακτική που ακολουθούσε η Τουρκία, η οποία χαρακτηριζόταν από έναν καθαρά φιλοδυτικό προσανατολισμό. Παρ' όλα αυτά η Τουρκία, δεν τάχθηκε υπέρ μία τακτικής καθαρά εναντίον του Ιράν, καθώς αυτή θα είχε ως αποτέλεσμα την απομόνωση της Τεχεράνης, γεγονός το οποίο ενείχε το κίνδυνο να περιέλθει το Ιράν στην σοβιετική σφαίρα επιρροής¹⁴⁷. Στο πλαίσιο αυτό και προκειμένου η Τουρκία να διατηρήσει μία ισορροπία στις σχέσεις με το Ιράν, δεν συμμετείχε στο εμπορικό εμπάργκο που επέβαλαν οι ΗΠΑ στην Τεχεράνη το 1980¹⁴⁸.

Σύμφωνα με τους Martin και Καιρίδη, υπό μία ευρύτερη άποψη η Τουρκία αποκόμισε αρκετά οφέλη κυρίως όσον αφορά την οικονομία της, λόγω του πολέμου μεταξύ Ιράν και Ιράκ καθώς η Άγκυρα υιοθέτησε μία τακτική εφοδιασμού και των δύο αντιμαχόμενων πλευρών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1980 οι εξαγωγές της Τουρκίας στο Ιράκ ανέρχονταν στο 12% των συνολικών εξαγωγών της χώρας¹⁴⁹, ενώ οι τουρκικές εξαγωγές στη Μέση Ανατολή κατείχαν το 44% των συνολικών εξαγωγών της Τουρκίας¹⁵⁰. Στα παραπάνω ο Hale προσθέτει ότι ο πόλεμος μεταξύ Ιράν- Ιράκ κατέστησε τις δύο χώρες οικονομικά εξαρτώμενες από την Τουρκία, η οποία διαδραμάτισε ρόλο προμηθευτή μη στρατιωτικών αγαθών αλλά και «διακομιστική οδό προς τον έξω κόσμο» τόσο για το Ιράν όσο και για το Ιράκ¹⁵¹. Πέρα από τα οικονομικά οφέλη που απέφερε στην Τουρκία¹⁵² αυτή η προσέγγιση της έναντι της Ιρανοϊρακινής σύρραξης, η Άγκυρα κατόρθωσε να εξισορροπήσει την όποια απειλή συνιστούσε το Ιράν για τα συμφέροντα της στην περιοχή καθώς όπως προαναφέρθηκε το Ιράν κατέστη οικονομικά εξαρτώμενο από την Τουρκία, ενώ ταυτόχρονα αποφεύχθηκε η απομόνωση της Τεχεράνης από την Άγκυρα.

¹⁴⁷ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 219

¹⁴⁸ Calabrese J. (1998). *Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship*, British Journal of Middle East Studies, τομ. 25, σελ. 77-78, στο Hale W, (2000), ο.π., σελ. 219

¹⁴⁹ Barkley H., (2000). *Hemmed in by Circumstances: Turkey and Iraq Since the Gulf War*, Middle East Policy, Vol. 7, No. 4, σελ 111, στο Martin, L.G. & Καιρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο.π., σελ. 191

¹⁵⁰ Robins F. *Avoiding the Question*, στο Barkley J. (Επιμ.), 1996, *Reluctant Neighbor: Turkey's Role in the Middle East*, Washington D. C.: U.S. Institute of Peace Press, σελ 198, στο Martin, L.G. & Καιρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 191

¹⁵¹ Hale W, (2000), ο.π., σελ. 219

¹⁵² Η Τουρκία αποκόμισε σημαντικά οικονομικά οφέλη από τον πόλεμο Ιράκ- Ιράν. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τα κέρδη της προερχόμενα από εξαγωγές στις δύο χώρες παρουσίασαν σημαντικότητα αύξηση από 220 εκατομμύρια δολάρια στις αρχές τις δεκαετίας του 1980, σε 2 δισεκατομμύρια δολάρια το 1985. Βλ. Hale W, (2000), ο. π., σελ. 220

Συνοψίζοντας ο Martin διατείνεται ότι η ανάπτυξη της τουρκικής οικονομικής δραστηριότητας και η δημιουργία και διατήρηση οικονομικών δεσμών με χώρες του εξωτερικού, συνέτειναν στην «*διεθνοποίηση της τουρκικής οικονομίας*», γεγονός το οποίο είχε καθοριστική επίδραση στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας από τις τουρκικές κυβερνήσεις¹⁵³.

Οι σχέσεις της Τουρκίας με την Συρία, μπορούν να χαρακτηριστούν ίσως από τις πιο προβληματικές συγκριτικά με τις σχέσεις που διατηρούσε η Άγκυρα με τις υπόλοιπες χώρες που συνθέτουν τον αραβικό κόσμο. Όπως αναφέρει και ο Hale στις ήδη αρνητικές σχέσεις μεταξύ Άγκυρας και Δαμασκού, λόγω του ζητήματος της Αλεξανδρέττας το οποίο διατηρούταν από το τα τέλη της δεκαετίας του 1930¹⁵⁴, ήρθαν να προστεθούν επιπλέον διμερείς διαφωνίες, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα η Συρία να θεωρείται μία εκ των απειλών στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Σε αντίθεση με την πολιτική που ακολούθησε το Ιράκ, η Συρία τασσόταν στο πλευρό των Κούρδων στην προσπάθειά τους για ανεξαρτητοποίηση έναντι της Τουρκίας, παρέχοντας υποστήριξη στους Κούρδους του PKK τόσο με την παροχή εξοπλισμού όσο και εκπαίδευσης, μέσω των περιοχών του Λιβάνου που κατέχονταν από την Συρία¹⁵⁵. Επιπρόσθετα, πεδίο αντιπαράθεσης των δύο χωρών αποτελούσε το τουρκικό «Πρόγραμμα Ανάπτυξης της Νοτιοανατολικής Ανατολίας», σύμφωνα με το οποίο η Τουρκία θα αξιοποιούσε τους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη για ηλεκτροπαραγωγικούς λόγους, η εφαρμογή του οποίου περιόριζε το παρεχόμενο νερό στη Συρία μέσω των υπόψη ποταμών. Για την αντιμετώπιση του παραπάνω ζητήματος ο Οζάλ σύναψε συμφωνία με τη Δαμασκό, σύμφωνα με την οποία η Τουρκία ήταν υποχρεωμένη να εξασφαλίσει μία ελάχιστη ποσότητα νερού που θα διοχετευόταν από την τουρκική επικράτεια στην Συρία, υπό την προϋπόθεση ότι η Συρία δεν θα παρείχε οποιασδήποτε μορφής υποστήριξη στους Κούρδους του PKK. Επιπρόσθετα ο Οζάλ υποστήριζε την εφαρμογή δύο επιπλέον σχεδίων, των λεγόμενων «αγωγός ειρήνης» και «αγωγός του Κόλπου», μέσω των οποίων η Τουρκία θα αποτελούσε τον κύριο πάροχο νερού όχι μόνο για την Συρία αλλά και για τις υπόλοιπες αραβικές χώρες της Μέσης Ανατολής. Παρ' όλες τις προσπάθειες του Οζάλ όμως, η Δαμασκός παρέμενε δυσαρεστημένη, θεωρώντας ότι οι ποταμοί Τίγρης

¹⁵³ Martin, L.G, *Η Εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή*, στο Martin, L.G, & Καϊρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 189-194

¹⁵⁴ Η Συρία αντιδρούσε λόγω του ότι η Αλεξανδρέττα προσαρτήθηκε από την Τουρκία το 1939, Βλέπε Hale W, (2000), ο. π. σελ. 220

¹⁵⁵ Hale W, (2000), ο. π., σελ 220

και Ευφράτης αποτελούσαν ζωτικής σημασίας για τα συμφέροντα της, ενώ ταυτόχρονα δεν διέκοψε την παρεχόμενη υποστήριξη στο PKK, τα οποία συνέτειναν στο να παραμείνει η Συρία απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας. Μέσω των εν λόγω σχεδίων που επιχείρησε ο Οζάλ, προσπάθησε να αναθερμάνει τις σχέσεις της χώρας με τη Συρία, με απώτερο σκοπό να εξισορροπήσει την απειλή που συνιστούσε η Δαμασκός για την ασφάλεια της Τουρκίας και επιπλέον τα υπόψη σχέδια κατέδειξαν τις προθέσεις του Τούρκου πρωθυπουργού να καταστήσει την Τουρκία έναν κύριο γεωπολιτικό δρώντα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής¹⁵⁶.

Αξίζει να σημειωθεί, σύμφωνα με τον Robins, ότι ενώ τα κράτη του δυτικού κόσμου εξέφραζαν την έντονη ανησυχία τους για τον κίνδυνο διάδοσης μη συμβατικών όπλων (π.χ. χημικά όπλα) στην Μέση Ανατολή, οι τουρκικές κυβερνήσεις υιοθέτησαν μία αξιοπρόσεκτα αδιάφορη στάση έναντι αυτής της δυνητικής απειλής, εκτιμώντας ότι οι τουρκικές πόλεις που αποτελούσαν τον αστικό ιστό της χώρας και στις οποίες υπήρχε αυξημένη πληθυσμιακή συγκέντρωση, βρίσκονταν σε μεγάλη απόσταση και εκτός βεληνεκούς δράσης των υπόψη εν δυνάμει απειλών, ενώ ταυτόχρονα όντας μέλος του NATO επικρατούσε η αντίληψη στην Τουρκία ότι βρίσκεται υπό την προστασία της πυρηνικής ισχύος που διέθετε η Βορειοατλαντική Συμμαχία¹⁵⁷.

5.4 Τουρκία και Ισραήλ

Η Τουρκία ήταν μία από τις πρώτες χώρες που αναγνώρισε το Ισραήλ το 1949, ενώ στα χρόνια που ακολούθησαν σημειώθηκε μία σταδιακή ανάπτυξη των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των χωρών, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρξαν διακυμάνσεις στις εν λόγω σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ισραήλ. Παράγοντες όπως η πετρελαϊκή κρίση που έλαβε χώρα το 1970, η άνθηση της οικονομίας του αραβικού κόσμου λόγω των τεράστιων κοιτασμάτων πετρελαίου που διέθεταν οι χώρες της Μέσης Ανατολής, των οποίων οι σχέσεις με το Ισραήλ ήταν τεταμένες, η κίνηση της τουρκικής ηγεσίας να αναγνωρίσει την PLO (Palestine Liberation Organization) ή «Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης» και η δημιουργία και λειτουργία των γραφείων της υπόψη οργάνωσης στην Άγκυρα το 1979, η έντονη κριτική της Τουρκίας για την προσάρτηση της ανατολικής Ιερουσαλήμ από το Ισραήλ

¹⁵⁶ Hale W, (2000), ο.π., σελ. 220- 221

¹⁵⁷ Robins, F., (2003), ο. π., σελ. 239

το 1980¹⁵⁸, αλλά και το γεγονός ότι η Τουρκία έστω και έμμεσα τάχθηκε υπέρ της Αιγύπτου στην αντιπαράθεση της με το Ισραήλ, συνέτειναν στο να περιέλθουν οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ισραήλ σε μία κατάσταση όξυνσης¹⁵⁹, ιδιαίτερα κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980¹⁶⁰.

Στον αντίποδα των παραπάνω, ο Hale αναφέρει ότι οι δύο χώρες ανέπτυξαν κάποιες σχέσεις συνεργασίας το ίδιο διάστημα, αναφερόμενος στην εισβολή του Ισραήλ στο Λίβανο το 1982, κατά την διάρκεια της οποίας οι Ισραηλινές δυνάμεις συνέλαβαν Τούρκους και Αρμένιους τρομοκράτες, τους οποίους και παρέδωσαν στις Τουρκικές αρχές, συνοδευόμενοι και από πληροφορίες για τις δράσεις αντίστοιχων τρομοκρατικών οργανώσεων¹⁶¹. Ταυτόχρονα σύμφωνα με τον Laçiner, οι υπόνοιες που υπήρχαν στην τουρκική ηγεσία ότι ορισμένες παλαιστινιακές οργανώσεις παρείχαν υποστήριξη και συνεργάζονταν με την αρμενικής προέλευσης τρομοκρατική οργάνωση ASALA, της οποίας ακροαριστερά στοιχεία υφίσταντο διασκορπισμένα εντός της τουρκικής επικράτειας, αλλά και με ορισμένες κουρδικές οργανώσεις, οδήγησαν στο να καλλιεργηθεί ένα σκεπτικιστικό συναίσθημα στην Τουρκία για τους Παλαιστίνιους γεγονός το οποίο επέδρασε αρνητικά στις μεταξύ τους σχέσεις¹⁶². Κατά την εξέγερση των Παλαιστινίων έναντι των ισραηλινών δυνάμεων κατοχής στη λεγόμενη πρώτη Ιντιφάντα που έλαβε χώρα το 1987, η Τουρκία επιχείρησε να υιοθετήσει μία τακτική ισορροπίας ανάμεσα σε Παλαιστίνιους και Ισραήλ, διατηρώντας όμως το ζήτημα των Παλαιστινίων στην πολιτική της ατζέντα, επιδιώκοντας και αποβλέποντας στην σφυρηλάτηση επιπλέον δεσμών συνεργασίας με τις χώρες του αραβικού τόξου.

Καταλήγοντας ο Robins, αναφέρει ότι η βελτίωση των διμερών σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Ισραήλ κατέστη δυνατή στα τέλη της εξεταζόμενης περιόδου στην οποία συνέτειναν τόσο το γεγονός ότι το Ισραήλ ήταν αντίθετο στις αποσχιστικές επιδιώξεις των Κούρδων και τις βλέψεις τους για ανεξαρτητοποίηση, όσο και το ότι η Τουρκία είχε ταχθεί υπέρ του Ισραήλ στην διαμάχη που είχε

¹⁵⁸ Hale W, (2000), ο.π., σελ. 218

¹⁵⁹ Robins, F., (2003), ο. π., σελ. 285

¹⁶⁰ Το Δεκέμβριο του 1980, η Τουρκία μείωσε τις διπλωματικές σχέσεις με το Ισραήλ προκειμένου να ενισχύσει την υποστήριξη της στους Άραβες, ως μέλος της Ισλαμικής Διάσκεψης αλλά και να αναζητήσει υποστήριξη στο θέμα της Κύπρου. Βλ. Martin L.G «Η Εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή.», στο Martin, L.G., & Καιρίδης, Δ., (Επιμ.), (2006), ο. π., σελ. 189-194

¹⁶¹ Hale W, (2000), ο. π., σελ 218

¹⁶² Laçiner, S., (2009), ο. π.

ξεσπάσει μεταξύ τους για το ζήτημα των υψωμάτων Γκολάν¹⁶³. Επιπρόσθετα ο Hale (2000) υποστηρίζει ότι μετά το 1986 παρατηρήθηκε μία αναθέρμανση των σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Ισραήλ, η οποία επιδιώχθηκε κυρίως από πλευράς Τουρκίας, αντιλαμβανόμενη την επιρροή που ασκούσαν ισραηλινές ομάδες πίεσης στην Ουάσιγκτον και επιχειρώντας να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της με το Κογκρέσο, κατεύθυνση στην οποία πίεσαν και οι ΗΠΑ¹⁶⁴.

5.5 Τουρκία και τα κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου

Κατά την τελευταία δεκαετία της Ψυχροπολεμικής περιόδου, τα κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου ήταν διαιρεμένα τόσο ως προς την τοποθέτηση τους στο ιδεολογικό φάσμα, όσο και ως προς την πολιτική τους προσέγγιση. Η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Αλβανία και η Γιουγκοσλαβία εντάσσονταν στον συνασπισμό υπό την Σοβιετική Ένωση, ενώ στον αντίποδα, Τουρκία και Ελλάδα είχαν προσχωρήσει στην δυτική σφαίρα επιρροής¹⁶⁵. Υπό το ευρύτερο πρίσμα της στρατηγικής της αποτροπής, η Τουρκία εξέφραζε την αντίθεσή της αναφορικά με την προοπτική ανάπτυξης και δημιουργίας μίας Βαλκανικής Αποπυρηνικής Ζώνης, υπέρ της οποίας τασσόταν κυρίως η Ελλάδα, βασίζοντας την επιχειρηματολογία της, όπως αναφέρει και ο Βαληνάκης, στη άποψη ότι η αποπυρηνικοποίηση των Βαλκανίων δεν θα έπρεπε να αποτελέσει ξεχωριστή διαδικασία από αυτήν της ευρωπαϊκής ηπείρου¹⁶⁶. Την εξεταζόμενη περίοδο, πέραν από την Ελλάδα με την οποία υπήρχε αριθμός θεμάτων επί των οποίων είχαν βρεθεί σε διμερείς αντιπαραθέσεις, το σύνολο των υπόλοιπων χωρών των Βαλκανίων είχαν υιοθετήσει την κομμουνιστική ιδεολογία (Γιουγκοσλαβία, Αλβανία κλπ.), με άμεσο επακόλουθο η Τουρκία να μην αναπτύξει ιδιαίτερες σχέσεις με τις βαλκανικές χώρες¹⁶⁷. Από την άλλη πλευρά όμως, η Τουρκία διατηρούσε καλές διπλωματικές σχέσεις με κράτη της περιφέρειας των Βαλκανίων, όπως της Ρουμανίας, Τσεχοσλοβακίας και Ουγγαρίας¹⁶⁸.

Ο Hale αναφέρει ότι ένα σημαντικό βήμα στην βελτίωση των σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας, ήταν όταν το 1980 το στρατιωτικό καθεστώς το Κενάν Εβρέν

¹⁶³ Robins, F., (2003), ο. π., σελ 281-290

¹⁶⁴ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 218

¹⁶⁵ Robins, F., (2003), ο. π., σελ. 393

¹⁶⁶ Βαληνάκης, Γ., (2005), ο. π., σελ. 392-393

¹⁶⁷ Robins, F., (2003), ο. π., σελ. 393-396

¹⁶⁸ Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης, Α., (2010). ο. π., σελ. 110

συνηγόρησε¹⁶⁹ στην επανένταξη της Ελλάδας στις στρατιωτικές δομές του NATO¹⁷⁰. Επιπρόσθετα στις αρχές τις δεκαετίας του 1980 έλαβαν χώρα ενέργειες καλής θελήσεως και από τις δύο πλευρές (κυρίως όμως από την Ελλάδα)¹⁷¹. Παρ' όλα αυτά όμως η Τουρκία, λόγω των ζητημάτων της Κύπρου, όπως η εισβολή το 1974 και η αναγνώριση του ψευδοκράτους, καθώς και των αξιώσεών της στο Αιγαίο, υφαλοκρηπίδα, FIR, AΟΖ, εναέρια και χωρικά ύδατα¹⁷², διατηρούσε αρνητικές σχέσεις με την Ελλάδα παρά το γεγονός ότι ήταν σύμμαχοι στο NATO¹⁷³. Η υπόψη αρνητική στάση της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας, ενισχυόταν σύμφωνα με τον Συρίγο, από το γεγονός ότι η Τουρκία θεωρούσε ότι η ελληνική κυβέρνηση παρείχε υποστήριξη στην αρμενικής προέλευσης οργάνωση ASALA¹⁷⁴. Σύμφωνα με τον Βαλινάκη, η Ελλάδα επιθυμούσε αναγνώριση του διεθνούς καθεστώτος του Αιγαίου, αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων κατοχής από την Κύπρο και άρση ανακήρυξης του ψευδοκράτους¹⁷⁵.

Κατόπιν της εκλογικής αναμέτρησης που έλαβε χώρα στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1981, η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση εξέφρασε την έντονη δυσαρέσκεια της για τις τουρκικές αξιώσεις στο Αιγαίο και την κατοχή της Κύπρου, διακόπτοντας οποιοδήποτε διάλογο με την ηγεσία της Τουρκίας. Ακολούθως, στις αρχές του 1982, ο τότε Έλληνας πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου, επισκέφθηκε την Κύπρο ανακοινώνοντας ότι η Ελλάδα τάσσεται στο πλευρό των Ελληνοκυπρίων έναντι της Τουρκίας. Το παράδειγμα του Παπανδρέου ακολούθησε μετά από τρεις μήνες και ο Τούρκος ομόλογός του Ουλουζού, κάνοντας φανερή την πρόθεση της Τουρκίας για άμεση απάντηση έναντι οποιασδήποτε ενέργειας από ελληνικής πλευράς. Στις αρχές του 1982 η ελληνική κυβέρνηση κινήθηκε προς την κατεύθυνση έναρξης διαλόγου με την Τουρκία υπό την προϋπόθεση σύναψης συμφωνίας μεταξύ των δύο χωρών (μορατόριουμ), με την οποία και οι δύο χώρες δεσμεύονταν να μην διενεργούν

¹⁶⁹ Η ελληνική κυβέρνηση είχε αιτηθεί το 1975 την επανένταξη της χώρας στο στρατιωτικό τμήμα της Βορειοατλαντικής συμμαχίας, χωρίς όμως αποτέλεσμα καθώς στην υπόψη προσπάθεια εναντιώθηκε η Τουρκία καθώς εκείνη την χρονική περίοδο η Τουρκία επιδίωκε συγκεκριμένες αξιώσεις στην περιοχή του Αιγαίου. Έτσι η Τουρκία εκμεταλλευόμενη και την έξοδο της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος της συμμαχίας επιχείρησε την ικανοποίηση των απαιτήσεων της στο Αιγαίο, διατείνοντας ότι προϋπόθεση για επιστροφή της Ελλάδας στο NATO ήταν ο επανακαθορισμός των ζωνών επιχειρησιακού ελέγχου στο Αιγαίο. Βλ. Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 344

¹⁷⁰ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 213

¹⁷¹ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 346-347

¹⁷² <http://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/>

¹⁷³ Από την ελληνική πλευρά, το μόνο ζήτημα που υφίσταται με την Τουρκία στο Αιγαίο είναι αυτό της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας

¹⁷⁴ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 347

¹⁷⁵ Βαλινάκης Γ, (2005), ο. π., σελ. 243

προκλήσεις η μία σε βάρος της άλλης¹⁷⁶. Οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών οξύνθηκαν ακόμα περισσότερο, όταν τον Νοέμβριο του 1983 ο Ραούφ Ντενκτάς, ενεργώντας μονομερώς, ανακήρυξε τα κατεχόμενα από την Τουρκία κυπριακά εδάφη, ως ανεξάρτητο κράτος με την ονομασία «Τουρκική Δημοκρατία της Βορείου Κύπρου» το οποίο αναγνωρίστηκε μόνο από την Τουρκία¹⁷⁷. Παρ' όλα αυτά η υπόψη συμφωνία στην πράξη δεν εφαρμόστηκε καθώς η κάθε χώρα την ερμήνευσε διαφορετικά¹⁷⁸.

Οι διενέξεις μεταξύ των δύο κρατών αφορούσαν τόσο ζητήματα που σχετίζονταν αποκλειστικά με τις ίδιες τις χώρες, όπως το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο, και τα ελληνικά χωρικά ύδατα στο Αιγαίο, όσο και ζητήματα που άπτονταν του διεθνούς ενδιαφέροντος όπως ο ρόλος των δύο κρατών στο ΝΑΤΟ, τα όρια της Περιοχής Πληροφόρησης Πτήσεων των Αθηνών και η αποστρατικοποίηση των νησιών. Οι εν λόγω διαφωνίες οδήγησαν τις δύο χώρες σε μία κούρσα στρατιωτικών εξοπλισμών καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου¹⁷⁹. Η Ελλάδα το 1984, στο πλαίσιο αντιμετώπισης των τουρκικών αξιώσεων στο Αιγαίο, είχε εξαγγείλει το «νέο αμυντικό δόγμα», πολιτική που αφορούσε την ισχυροποίηση της τοπικής άμυνας των νησιών του Αιγαίου, αν και η υπόψη πολιτική είχε εγκατασταθεί νωρίτερα και δεν είχε ολοκληρωθεί τουλάχιστον μέχρι το 1988¹⁸⁰. Η Τουρκία αντέδρασε διαμαρτυρούμενη στην εν λόγω ενέργεια της Ελλάδας, καθώς σύμφωνα με το υπόψη δόγμα, η Ελλάδα εκτιμούσε ως σοβαρότερη απειλή για την ασφάλεια και τα συμφέροντά της την Τουρκία και όχι τα κράτη του κομμουνιστικού τόξου. Η τεταμένη αυτή κατάσταση μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας είχε ως άμεσο επακόλουθο το ξέσπασμα αριθμού θερμών επεισοδίων στην περιοχή του Αιγαίου, τα οποία εκδηλώνονταν κυρίως με τη μορφή αερομαχιών μεταξύ ελληνικών και τουρκικών μαχητικών¹⁸¹.

Η συνεχόμενη όξυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων είχε ως αποτέλεσμα την κρίση που ξέσπασε τον Μάρτιο του 1987. Η καναδικών συμφερόντων εταιρεία

¹⁷⁶ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 365-367

¹⁷⁷ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 369

¹⁷⁸ Η Τουρκία θεωρούσε ότι η συμφωνία είχε να κάνει με την διενέργεια ερευνών στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου ενώ η Ελλάδα την ερμήνευσε υπό το πρίσμα των παραβιάσεων του εθνικού εναέριου χώρου και των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας στην περιοχή του Αιγαίου. Βλ. Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 367

¹⁷⁹ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 371-372

¹⁸⁰ Βαληνάκης Γ, (2005), ο. π., σελ. 220-221

¹⁸¹ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 372-373

Denison, η οποία είχε εξασφαλίσει στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας την άδεια για έρευνα και εξόρυξη υδρογονανθράκων στην θαλάσσια περιοχή γύρω από τη νήσο Θάσο, εξέφρασε την πρόθεση της να πραγματοποιήσει γεωτρήσεις στην εν λόγω περιοχή, την εκμετάλλευση της οποίας όμως αξίωνε και η Τουρκία. Το ελληνικό Γενικό Επιτελείο Ναυτικού επικαλούμενο το πρακτικό της Βέρνης εξέδωσε απαγορεύσεις πραγματοποίησης ερευνών στην περιοχή της Θάσου από το 1978¹⁸². Το 1981 όμως, η ελληνική κυβέρνηση έδωσε τη σχετική άδεια στην εταιρεία να προβεί σε έρευνες στην θαλάσσια περιοχή ανατολικά της Θάσου. Στα τέλη του 1985 και λόγω δικαστικής διαμάχης μεταξύ της Ελλάδας και της καναδικής εταιρείας, η οποία οφειλόταν στην απαγόρευση διενέργειας ερευνών στην περιοχή του Θρακικού Πελάγους, προκλήθηκε σοβαρή πολιτική αναστάτωση στο εσωτερικό της Ελλάδας, αναφορικά με τις προβλέψεις του Πρακτικού της Βέρνης. Το Νοέμβριο όμως του 1985 η ελληνική κυβέρνηση έκανε γνωστό ότι ήταν δυνατή η εκ νέου διενέργεια ερευνών στην εν λόγω περιοχή, ενώ ταυτόχρονα η ΔΕΠ¹⁸³, συμμετείχε στην κοινοπραξία που είχε συσταθεί για την πραγματοποίηση των ερευνών σε ποσοστό που ανερχόταν στο 25%. Η υπόψη κοινοπραξία εκδήλωσε την πρόθεση να διεξαγάγει έρευνες σε απόσταση οκτώ ναυτικών μιλίων ανατολικά της Θάσου, για τις οποίες εξασφάλισε την σχετική άδεια από την ελληνική κυβέρνηση σύμφωνα με την οποία η καταληκτική ημερομηνία έναρξης των ερευνών ήταν η 31 Μαρτίου του 1987¹⁸⁴. Ένα μήνα πριν η Ελλάδα ανακοίνωσε την επιθυμία της να εξαγοράσει τα μερίδια στις έρευνες, όλων των εταιρειών της κοινοπραξίας παρέχοντας τα στη Δημόσια Επιχείρηση Πετρελαίου. Η ελληνική αυτή ενέργεια φανέρωσε τις προσπάθειες για διεξαγωγή ερευνών εκτός των ελληνικών χωρικών υδάτων προκαλώντας την αντίδραση της Τουρκίας¹⁸⁵. Αυτό που ακολούθησε ήταν μία σειρά εντάσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας που οδήγησαν στην κρίση του 1987. Η Τουρκία αποφάσισε να προβεί και η ίδια σε αντίστοιχες έρευνες στην περιοχή με αποτέλεσμα την έξοδο από τα στενά του Ελλήσποντου, του τουρκικού ερευνητικού σκάφους Σισμίκ με σκοπό τις έρευνες στην περιοχή της Σαμοθράκης, Ίμβρου και Λήμνου. Η ελληνική πλευρά απάντησε αφήνοντας να γίνει γνωστό ότι το ελληνικό πολεμικό ναυτικό ήταν έτοιμο να αναλάβει δράση κατά οποιασδήποτε τουρκικής κίνησης στην περιοχή, ενώ ταυτόχρονα κηρύχθηκε και μερική επιστράτευση. Τελικά η κατάσταση

¹⁸² Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 376

¹⁸³ Δημόσια Επιχείρηση Πετρελαίου

¹⁸⁴ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 376-378

¹⁸⁵ Συρίγος Α. (2015), ο. π., σελ. 378-379

αποφορτίστηκε όταν ο Τουργκούτ Οζάλ ανακοίνωσε ότι το Σισμίκ δεν θα προέβαινε σε έρευνες σε αμφισβητούμενα ύδατα, υπό την προϋπόθεση ότι και η Ελλάδα δεν θα πραγματοποιούσε περεταίρω γεωτρήσεις. Ακολούθησαν εμπιστευτικές επαφές ανάμεσα στις κυβερνήσεις των δύο χωρών, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα τη συνάντηση του Ανδρέα Παπανδρέου και του Οζάλ στο συνέδριο του Davos το 1988, όπου οι δύο πλευρές κατέληξαν σε συμφωνία αποφυγής εντάσεων μεταξύ τους ώστε να μην επαναληφθεί στο μέλλον μια κρίση σαν αυτή του 1987. Παρά το γεγονός όμως ότι μετά το Davos δημιουργήθηκε ένα κλίμα στο οποίο ενισχύθηκαν οι επαφές μεταξύ των δύο χωρών, το κλίμα αυτό είχε μηδαμινή διάρκεια, χωρίς να καταστεί δυνατή η επίλυση των διμερών προβλημάτων μεταξύ της Τουρκίας και Ελλάδας. Έτσι μέχρι και το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου, οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών χαρακτηρίστηκαν από αμοιβαία καχυποψία και εχθρότητα¹⁸⁶. Απ' όλα τα παραπάνω γίνεται ευκόλως κατανοητό ότι στην αντίληψη των τουρκικών κυβερνήσεων, η Ελλάδα καθ' όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1980, συνιστούσε απειλή για τα συμφέροντα της Τουρκίας στο Αιγαίο καθώς τα δυσεπίλυτα διμερή ζητήματα διαμόρφωναν μία διαρκώς εκρηκτική κατάσταση μεταξύ των δύο χωρών, η οποία μπορούσε ανά πάσα στιγμή να οδηγήσει στο ξέσπασμα σοβαρότατων κρίσεων όπως αυτή του 1987.

Η Τουρκία έβλεπε την Βουλγαρία ως ένα σημαντικό στοιχείο εξισορρόπησης έναντι της Ελλάδας αλλά αναγνώριζε και την στρατηγική θέση της Βουλγαρίας γεωπολιτικά, ως μία διασυννοριακή πύλη στην Ευρώπη. Έτσι παρά το γεγονός ότι η Βουλγαρία είχε κομμουνιστικό καθεστώς, η Τουρκία χρειαζόταν καλές σχέσεις με την Βουλγαρία. Ωστόσο, υπήρξαν έντονες σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών κυρίως λόγω της πολιτικής της Βουλγαρίας και του Ζίφκωφ, ο οποίος προκειμένου να τονώσει τη δημοτικότητα του και να αποκομίσει οφέλη στην εσωτερική πολιτική σκηνή της χώρας του¹⁸⁷, αποφάσισε να λάβει το 1984 πολιτική αφομοίωσης και διωγμών των μουσουλμανικών πληθυσμών από το έδαφός της, κατά την οποία πολλοί Τούρκοι της Βουλγαρίας είτε εκδιώχθηκαν με τη βία είτε αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα λόγω της έντονης καταπίεσης που δέχονταν, όπως η υποχρέωσή τους να υιοθετούν βουλγαρικά ονόματα, αλλά και η απαγόρευση τέλεσης

¹⁸⁶ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 213- 214

¹⁸⁷ Hale W, (2000), ο. π., σελ. 213

μουσουλμανικών τελετών¹⁸⁸. Το αποκορύφωμα της έντασης των δύο χωρών ήταν το 1988, όταν εκδιώχθηκαν από τον Ζίφκωφ περίπου 350.000 μουσουλμάνοι οι οποίοι μετανάστευσαν στην Τουρκία. Ο Οζάλ είχε επικρίνει έντονα τη βουλγαρική πολιτική απειλώντας άμεσα την Βουλγαρία ότι θα έχει την τύχη της Κύπρου¹⁸⁹. Το Νοέμβριο του 1989 μετά και την ανατροπή του Ζίφκωφ, το νέο βουλγαρικό καθεστώς ενθάρρυνε επισήμως την επιστροφή των εκδιωχθέντων μουσουλμανικών πληθυσμών - συνυπολογίζοντας ότι αποτελούσαν μεγάλο αριθμό εργατικού δυναμικού - με αποτέλεσμα μεγάλο μέρος των εκδιωχθέντων να επιστρέψει στη Βουλγαρία και σταδιακά να αποκατασταθούν οι σχέσεις των δύο χωρών.

Η εξωτερική πολιτική του Οζάλ συνδέθηκε με το Νέο- Οθωμανισμό ο οποίος περιλαμβάνει μία ευρύτερη ταυτότητα στο εξωτερικό, επιχειρώντας να ταυτίσει-καλύψει όλους τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς του εγγύς και περιφερειακού περιβάλλοντος της Τουρκίας με την τουρκική ιδιότητα, όπως στην Αλβανία. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Οζάλ πίστευε ότι η Τουρκία θα μπορούσε να λύσει τα περιφερειακά της προβλήματα και στο πλαίσιο αυτό υλοποίησε μία σειρά επισκέψεων προς τις μουσουλμανικές μειονότητες στα Βαλκάνια, στη Βοσνία, στο Κοσσυφοπέδιο, στην Κεντρική Ασία, στο Αζερμπαϊτζάν και στο Καζακστάν¹⁹⁰.

5.6 Τουρκία και κράτη του Καυκάσου

Η Αρμενία, λόγω ιστορικοπολιτικών παραγόντων, αποτελούσε το κράτος στην περιοχή του Καυκάσου που διατηρούσε τις χειρίστες σχέσεις με την Τουρκία εξαιτίας του θέματος της Γενοκτονίας των Αρμενίων¹⁹¹, η οποία διαπράχθηκε από τις αρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά το χρονικό διάστημα 1915-1916. Ο Καραγιάννης διατείνεται ότι η επιχειρηματολογία της Τουρκίας με βάση την οποία δεν αποδέχεται τις ευθύνες της, εδράζεται στην άποψη ότι η Γενοκτονία των Αρμενίων έλαβε χώρα πριν από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923, επομένως η Τουρκία δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη αφού δεν υφίστατο ως κράτος την χρονική περίοδο που έλαβαν χώρα τα γεγονότα. Παράλληλα βέβαια αρνείται να αναγνωρίσει τα ίδια τα γεγονότα, αμφισβητώντας ακόμα και το ότι συνέβη η εν λόγω

¹⁸⁸ Zürcher, E.J., (2004), ο. π., σελ. 414

¹⁸⁹ Οι υπόψη απειλές όμως δεν ήταν δυνατό να ληφθούν σοβαρά από το Ζίφκωφ συνυπολογίζοντας ότι η Βουλγαρία ανήκε στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας και κάθε ενέργεια εναντίον της θα σηματοδοτούσε κλιμάκωση των 2 μεγάλων συνασπισμών. Βλ. Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης Α., (2010). ο. π., σελ. 111

¹⁹⁰ Laçiner, S., (2009), ο. π.

¹⁹¹ Robins, F., (2003), ο. π., σελ. 207

γενοκτονία¹⁹². Σ' όλα τα παραπάνω συνεχίζει ο Καραγιάννης προστίθεται και η ανάπτυξη μίας θεωρίας μεταξύ Τούρκων αναλυτών, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η Αρμενία προέβη σε γενοκτονία Τούρκων και Κούρδων που ήταν εγκατεστημένοι στην επικράτεια της, επιχειρώντας να καταστεί ανεξάρτητο κράτος στην περιοχή του Καυκάσου. Η δημιουργία και η δράση στα μέσα τη προηγούμενης δεκαετίας του Αρμενικού Μυστικού Στρατού για την απελευθέρωση της Αρμενίας (ASALA), ο οποίος επιδόθηκε σε συνεχής επιθέσεις κατά τουρκικών διπλωματικών στόχων σε όλο τον κόσμο, πέρα από το γεγονός ότι υποστηρίχθηκε από την Σοβιετική Ένωση, προκάλεσε περεταίρω όξυνση των σχέσεων μεταξύ Ερεβάν και Άγκυρας¹⁹³. Η Τουρκία έβλεπε ως απειλή υπονόμευσής της κατά κύριο λόγο το αρμενικό λόμπι στις ΗΠΑ¹⁹⁴, το οποίο παρείχε υποστήριξη στην οργάνωση ASALA, κλυδωνίζοντας περεταίρω τις σχέσεις με την Άγκυρα. Επιπρόσθετα οι αρμένικοι πληθυσμοί του εξωτερικού παρείχαν στην πατρίδα τους μεγάλη οικονομική και ηθική ώθηση που λειτούργησε ως «πολλαπλασιαστής ισχύος» για την Αρμενία, στην αντιπαράθεσή της με την Τουρκία¹⁹⁵. Επιπρόσθετα αρνητικά επέδρασε και το κουρδικό ζήτημα για τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών καθώς η Άγκυρα εκτιμούσε ότι το Ερεβάν προσέφερε υποστήριξη στους Κούρδους του PKK, κατηγορώντας μάλιστα την Αρμενία ότι παρείχε άσυλο στα στελέχη του PKK¹⁹⁶. Τέλος θα πρέπει να αναφερθεί και ότι η τακτική της Τουρκίας έναντι του ζητήματος του Ναγκόρνο- Καραμπάχ, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί από την μεροληψία της Άγκυρας υπέρ των Αζέρων, συντέλεσε και αυτή στο να καταστούν οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών ακόμη πιο δυσμενείς.

Η με τη βία προσάρτηση του Αζερμπαϊτζάν από την ΕΣΣΔ το 1920 και το ξέσπασμα του Ψυχρού πολέμου, οδήγησαν στο να αδρανοποιηθούν οι σχέσεις Τούρκων και Αζέρων. Ενδεικτική του κλίματος των σχέσεων των δύο χωρών ήταν η τοποθέτηση του Οζάλ στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όπου αναφερόμενος στις αναταραχές στο Μπακού και τις διαμαρτυρίες για την παύση των διώξεων των αρμένικων πληθυσμών, ισχυρίστηκε ότι το ζήτημα άπτεται περισσότερο του ενδιαφέροντος του Ιράν καθώς ο πληθυσμός του Αζερμπαϊτζάν απαρτίζεται κυρίως

¹⁹² Καραγιάννης Μ., (2006), *Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στον Καύκασο*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 80

¹⁹³ Καραγιάννης Μ., (2006), ο. π., σελ. 36- 38

¹⁹⁴ Vryonis, S. (1991), ο. π., σελ. 97-104

¹⁹⁵ Καραγιάννης Μ., (2006), ο. π., σελ. 81

¹⁹⁶ Καραγιάννης Μ., (2006), ο. π., σελ. 81-82

από σιίτες μουσουλμάνους¹⁹⁷. Όμως η πολιτική γραμμή του Γκορμπατσώφ κατά τα τελευταία χρόνια της εξεταζόμενης περιόδου, είχε ως επακόλουθο την αναθέρμανση των σχέσεων μεταξύ της Τουρκίας και της Σοβιετικής Ένωσης, με αποτέλεσμα να συσφιχθούν και οι σχέσεις Άγκυρας και Μπακού¹⁹⁸. Οι Τούρκοι θεωρούσαν ότι λόγω του μουσουλμανικού παράγοντα είχαν μεγάλες προοπτικές συνεργασίας και ανάπτυξης σχέσεων με το Αζερμπαϊτζάν, ενώ η άποψη αυτή ενισχυόταν ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι ο πληθυσμός της χώρας αυτής ήταν σε μεγάλο ποσοστό τουρκογενής¹⁹⁹. Παρ' όλο που το Αζερμπαϊτζάν δεν ανήκε στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Τουρκία άσκησε ιδιαίτερη επιρροή στη χώρα ήδη από το την δεκαετία του 1900.²⁰⁰ Η Τουρκία επεδίωξε την περεταίρω ανάπτυξη διπλωματικών δεσμών με το Αζερμπαϊτζάν καθώς αποτελούσε μία χώρα η οποία διέθετε πλούσια κοιτάσματα πετρελαίου και επιπρόσθετα μπορούσε να διαδραματίσει έναν εξισορροπητικό ρόλο έναντι της Αρμενίας.

Αναφορικά με την Γεωργία, οι συνεχόμενες συγκρούσεις στο εσωτερικό της στο τέλος της δεκαετίας του 1980, για το θέμα της Αμπχαζίας, αποτελούσε πηγή αστάθειας για τα βορειανατολικά σύνορα της Τουρκίας, χωρίς όμως να αποτελούσε απειλή, παρά μόνο σε περίπτωση που υπήρχε συνεργασία με το κουρδικό στοιχείο και ενδεχομένως να υπήρχε υποκίνηση των συγκρούσεων από την υπό κατάρρευση Σοβιετική Ένωση²⁰¹.

Η προσέγγιση στήριξης των μουσουλμανικών πληθυσμών στο περιφερειακό περιβάλλον της Τουρκίας, σε συνδυασμό με τις μειονότητες που υπήρχαν εντός Τουρκίας, οι οποίες αποτελούσαν ομάδες πίεσης για την τουρκική ηγεσία (Αζέροι, Ουιγούριοι, Βόσνιοι κλπ.) οδήγησαν τον Οζάλ να χαράζει μία πιο συγκεκριμένη εξωτερική πολιτική έναντι αυτών των χωρών, όπως η υποστήριξη της Τουρκίας στο Αζερμπαϊτζάν σχετικά με το πρόβλημα του Ναγκόρνο –Καραμπαχ έναντι της Αρμενίας. Ουσιαστικά όμως η Τουρκία δεν είχε σχέσεις με τα κράτη του Καυκάσου

¹⁹⁷ Καραγιάννης Μ., (2006), ο. π., σελ. 57, επιπλέον βλ. Hunter S. (2001). *Turkey, Central Asia, and the Caucasus: Ten Years After Independence*, Southeast European and Black Sea Studies, vol.1, no.2, σελ 6

¹⁹⁸ Καραγιάννης Μ., (2006), ο. π., σελ. 58

¹⁹⁹ Καραγιάννης Μ., (2006), ο. π., σελ. 57

²⁰⁰ Καραγιάννης Μ., (2006), ο. π., επίσης βλ., Landau J.M (1985). *Παντουρκισμός: Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Θετίλη, σελ. 38

²⁰¹ Robins, F., (2003), ο. π., σελ. 217

πριν από το 1989, παρά τα κοινά πολιτιστικά, γλωσσικά και θρησκευτικά στοιχεία που τους συνέδεαν σύμφωνα με τον Οζάλ²⁰².

Συμπεράσματα

Η εξεταζόμενη περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί από την ενεργοποίηση μίας διαδικασίας μεταβολής του διεθνούς συστήματος, με τη σταδιακή αποδυνάμωση και τελικά κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και τη συσσώρευση αποσταθεροποιητικών παραγόντων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Υπό την οπτική αυτών των εξελίξεων, η Τουρκία υποχρεώθηκε να επανεξετάσει και να προσαρμόσει τις θέσεις της έναντι των κρατών του εγγύς και περιφερειακού της περιβάλλοντος. Η Τουρκία έχοντας ενταχθεί στον δυτικό συνασπισμό, εκτιμούσε ως την μεγαλύτερη απειλή προερχόμενη από το εξωτερικό την Σοβιετική Ένωση, ενώ στην εσωτερική σκηνή, μεγαλύτερη απειλή συνιστούσαν οι Κούρδοι, η οποία εκφραζόταν μέσω της αποσχιστικής τάσης τους.

Κατά την πρώτη τριετία της δεκαετίας του 1980, η πραξικοπηματική κυβέρνηση των στρατιωτικών αντιλαμβανόταν ως εσωτερική απειλή για την Τουρκία, την εξάπλωση της κομμουνιστικής ιδεολογίας καθώς και τις κομματικές οντότητες αλλά και πολιτικές προσωπικότητες του παρελθόντος. Τα παραπάνω παράλληλα με τις δράσεις εθνικιστικών, θρησκευτικών και φιλοαριστερών πολιτικών ομάδων συνέτειναν στο να επιδεινωθούν τα επίπεδα της αναρχίας που επικρατούσε στο εσωτερικό του κράτους, να αυξηθούν τα κρούσματα τρομοκρατικών ενεργειών, να αυξηθεί η υφιστάμενη αβεβαιότητα με αποτέλεσμα να απειλείται η ίδια η εθνική ασφάλεια της Τουρκίας καθώς και η ενότητα της χώρας. Ο Κενάν Εβρέν για την αντιμετώπιση των εν λόγω απειλών, επιδόθηκε σε μαζικές συλλήψεις εκφραστών και υποστηρικτών των εν λόγω ομάδων, με το πρόσχημα της διασφάλισης της εθνικής ενότητας, αποσκοπώντας και στην ενίσχυση των αρχών του κεμαλισμού στην τουρκική κοινωνία. Όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο σχετικά με την εσωτερική πολιτική στην Τουρκία, η υπόψη τακτική που ακολούθησε το στρατιωτικό καθεστώς, παρά το αρνητικό κοινωνικό αντίκτυπο που είχε, παρήγαγε εξαιρετικά αποτελέσματα στην προσπάθεια για την αντιμετώπιση της εσωτερικής τρομοκρατίας, αφού μειώθηκε κατακόρυφα από το 1979 έως το 1983 ο αριθμός των, βασιζόμενων σε πολιτικά κίνητρα, τρομοκρατικών ενεργειών.

²⁰² Laçiner, S., (2009), ο. π.

Ο διάδοχος του Εβρέν, Τουργκούτ Οζάλ, ήρθε αντιμέτωπος με την κυριότερη απειλή για την ασφάλεια του τουρκικού κράτους, η οποία ανέβλυζε από το εσωτερικό της χώρας, εκφραζόμενη από τις αποσχιστικές τάσεις των Κούρδων και τις αξιώσεις τους για ανεξαρτητοποίηση και ίδρυση του ανεξάρτητου Κουρδιστάν. Προς την επίτευξη αυτού του σκοπού, οι Κούρδοι κατέφυγαν σε ένοπλο αγώνα μέσω του PKK, ενώ ταυτόχρονα η προσπάθεια τους ενισχύθηκε και από τις δράσεις άλλων θρησκευτικών και μειονοτικών ομάδων όπως οι Αλεβίτες. Η Τουρκία απάντησε στις εν λόγω αξιώσεις των Κούρδων, εξοπλίζοντας αγροτικούς πληθυσμούς της χώρας για την αντιμετώπιση των μαχητών του PKK, καθώς και με τη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων των τουρκικών δυνάμεων ασφαλείας, οι οποίες όμως απέτυχαν στο να κάμψουν την θέληση των Κούρδων και να τερματίσουν την αιματηρή αυτή αντιπαράθεση, λόγω του ότι ο τουρκικός στρατός δεν διέθετε την απαιτούμενη, για διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου, εκπαίδευση αλλά και κατάλληλο εξοπλισμό. Ταυτόχρονα η Τουρκία επιδίωξε για την αντιμετώπιση της υπόψη απειλής, την συνεργασία με το Ιράκ το οποίο βρισκόταν και το ίδιο αντιμέτωπο με τις αντίστοιχες αξιώσεις των κουρδικών πληθυσμών που ήταν εγκατεστημένοι στην επικράτειά του, ενώ ο Οζάλ επιχείρησε τη σύναψη ενεργειακών κυρίως συμφωνιών με τη Συρία προκειμένου να τερματιστεί η υποστήριξη που παρείχε η Δαμασκός στους Κούρδους. Ο Οζάλ προκειμένου να επιτύχει την εκτόνωση της κατάστασης τάχθηκε υπέρ της επανεξέτασης των σχέσεων της χώρας του με τους Κούρδους ενώ τερμάτισε σταδιακά την κατάσταση πολιορκίας που είχε ξεκινήσει από το 1987. Παρ' όλες τις προσπάθειες όμως για την εξάλειψη της κουρδικής απειλής, οι συγκρούσεις μεταξύ του PKK και του τουρκικού στρατού συνεχίστηκαν και κατά την επόμενη δεκαετία.

Σε όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1980, η Σοβιετική Ένωση συνιστούσε την σοβαρότερη απειλή προερχόμενη από το εξωτερικό, για την ασφάλεια της Τουρκίας, παρ' όλο που η σοβιετική απειλή μειωνόταν προοδευτικά ιδιαίτερα μετά τα μέσα της υπόψη δεκαετίας, γεγονός το οποίο οφειλόταν στην ανάληψη της σοβιετικής ηγεσίας από τον Γκορμπατσώφ αλλά και στην σταδιακή κατάρρευσή της.

Η Τουρκία προκειμένου να διασφαλίσει την εθνική ασφάλεια της, επιχείρησε να κάνει φανερό στις ηγεσίες των δυτικών κρατών, ότι συνιστά μία ισχυρή περιφερειακή δύναμη σε περιοχές αυξημένης γεωπολιτικής αξίας όπως αυτές της Μέσης Ανατολής, της ΝΑ Μεσογείου και των Βαλκανίων, οι οποίες όμως χαρακτηρίζονταν από αυξημένη αστάθεια. Η Άγκυρα υπό το πρίσμα της εξωτερικής

εξισορρόπησης, προκειμένου να αποτραπεί η σοβιετική απειλή κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980, επεδίωξε την αποκατάσταση και βελτίωση των σχέσεων της με τις ΗΠΑ και γενικότερα με τις χώρες του δυτικού συνασπισμού. Ταυτόχρονα όμως η Τουρκία, σύμφωνα και με τις προβλέψεις της τακτικής της εσωτερικής εξισορρόπησης, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη ισχυρής εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας ενώ επιδίωξε και την διεθνοποίηση της τουρκικής οικονομίας, καθώς αντιλαμβανόταν ότι η διαφαινόμενη κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου, θα είχαν ως άμεσα επακόλουθο την υποβάθμιση του γεωπολιτικού ρόλου της Τουρκίας. Μέσω των παραπάνω δράσεων, αναφορικά με την ανάπτυξη της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας και των πρωτοβουλιών στον τομέα της οικονομίας, η Τουρκία επιχείρησε να διασφαλίσει την εθνική της ασφάλεια βασισόμενη και στηριζόμενη σε ίδια μέσα, υιοθετώντας την αρχή της αυτοβοήθειας.

Στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, την σοβαρότερη απειλή για τα τουρκικά συμφέροντα και γενικότερα για την ασφάλειά της συνιστούσε η Συρία, καθώς πέρα από τις ιστορικές διμερείς διαφωνίες μεταξύ Τουρκίας και Συρίας (ζήτημα Αλεξανδρέττας), οι σχέσεις μεταξύ Άγκυρας και Δαμασκού είχαν περιέλθει σε μία κατάσταση δυσμένειας, η οποία οφειλόταν τόσο σε διαφορές μεταξύ των δύο πλευρών αναφορικά με ζητήματα ενέργειας, όσο και στο γεγονός ότι η Συρία παρείχε υποστήριξη στον αγώνα των Κούρδων για ανεξαρτητοποίηση. Η Τουρκία επιχείρησε να εξισορροπήσει την απειλή που συνιστούσε η Συρία, προσπαθώντας να την καταστήσει ενεργειακά εξαρτώμενη από την Άγκυρα, μέσω ενεργειακών προγραμμάτων που προωθήθηκαν από τον Οζάλ. Η ίδια πολιτική ακολουθήθηκε από τον Οζάλ και στις σχέσεις της Τουρκίας με άλλες χώρες της Μέσης Ανατολής, επιδιώκοντας να αναβαθμίσει τον ρόλο της Τουρκίας στην περιοχή καθιστώντας την έναν από τους κύριους ενεργειακούς δρώντες. Ειδικότερα με την ουδετερότητα που τήρησε η Τουρκία αναφορικά με τον Ιρανοϊρακινό πόλεμο αλλά και μέσω της ενίσχυσης των τουρκικών εξαγωγών και στις δύο χώρες κατά τη διάρκεια του εν λόγω πολέμου, επιχείρησε να εξισορροπήσει την όποια απειλή συνιστούσε το Ιράν, το οποίο είχε εκφράσει κατά την προηγούμενη δεκαετία την αξίωση να διαδραματίσει ρόλο περιφερειακού ηγεμόνα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, ρόλο τον οποίο προφανώς αξίωνε και η Τουρκία. Γενικότερα η Άγκυρα, σε συνέχεια της πολιτικής που υιοθετήθηκε και από το Κεμάλ Ατατούρκ, ακολούθησε μία πολιτική ουδετερότητας σχετικά με τα ζητήματα της Μέσης Ανατολής, προκειμένου να

αποφύγει καταστάσεις αστάθειας αλλά και για να ενισχύσει τους οικονομικούς της δεσμούς με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, στην προσπάθεια αναβάθμισης της οικονομίας της. Ταυτόχρονα η Τουρκία έκανε εργαλειακή χρήση των υπόλοιπων αραβικών κρατών της περιοχής, στην προσπάθεια της να αποτρέψει ενδεχόμενες επιδιώξεις του Ισραήλ, μέσω του παλαιστινιακού ζητήματος.

Στην περιοχή των Βαλκανίων, η Τουρκία αντιμετώπιζε ως απειλή την Ελλάδα καθώς είχαν ανακύψει πριν από την δεκαετία του 1980, σοβαρά διμερή ζητήματα κυρίως στην περιοχή του Αιγαίου, ενώ είχαν οξυνθεί και οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών λόγω του ζητήματος της Κύπρου, της κρίσης που είχε ξεσπάσει στο Αιγαίο το 1987, αλλά και της σκεπτικιστικής προσέγγισης της ελληνικής πολιτικής έναντι της προοπτικής ένταξης της Τουρκίας στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Η Τουρκία αντιμετώπισε την ελληνική απειλή υιοθετώντας μία επιθετική στρατηγική συνδυαστικά με την εξισορρόπηση μέσω διπλωματικών διαύλων. Ταυτόχρονα η Τουρκία επιχειρούσε να εξισορροπήσει την ελληνική απειλή χρησιμοποιώντας την Βουλγαρία. Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Βουλγαρία οξύνθηκαν λόγω των τακτικών εκδίωξης μουσουλμανικών πληθυσμών που υιοθετήθηκαν από τον Ζίφκωφ. Για την αντιμετώπιση της υπόψη πολιτικής της Βουλγαρίας, ο Οζάλ εξαπέλυσε αποτρεπτικές απειλές κατά της Βουλγαρίας, προειδοποιώντας την ότι θα έχει την τύχη της Κύπρου, απειλώντας την Βουλγαρία με μία ενδεχόμενη τουρκική εισβολή.

Στην περιοχή του Καυκάσου η Αρμενία ήταν η χώρα με την οποία η Τουρκία διατηρούσε εξαιρετικά αρνητικές σχέσεις, γεγονός το οποίο οφειλόταν σε μία σειρά παραγόντων όπως, το ζήτημα της Γενοκτονίας των Αρμενίων, η υποστήριξη των Κούρδων από το Ερεβάν καθώς και η υπονόμευση της Τουρκίας από αρμενικές ομάδες πίεσης στις ΗΠΑ. Αν και η Αρμενία δεν συνιστούσε ιδιαίτερη απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας, η Άγκυρα επιδίωξε την εξισορρόπηση της όποιας απειλής συνιστούσε το Ερεβάν χρησιμοποιώντας το Αζερμπαϊτζάν, υποστηρίζοντας (έστω και σε χαλαρό βαθμό) στο ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ τις θέσεις του Μπακού και επιδιώκοντας την αναβάθμιση των σχέσεων Τουρκίας- Αζερμπαϊτζάν, βασιζόμενη κυρίως στο μουσουλμανικό στοιχείο που επικρατούσε στον πληθυσμό των Αζέρων.

Συμπερασματικά λοιπόν προκύπτει ότι το διεθνές σύστημα κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου μπορεί να χαρακτηριστεί, από τη διπολικότητα του με την κυριαρχία των δύο ηγετικών συνασπισμών, από την έντονα ιδεολογική του φόρτιση

καθώς και από τον διαρκή ανταγωνισμό μεταξύ των κυρίαρχων συνασπισμών, ο οποίος είχε ως επακόλουθο να περιέλθει το διεθνές σύστημα σε μία κατάσταση ισορροπίας ισχύος, η οποία βασιζόταν στην ύπαρξη ισχυρών οπλοστασίων και από τις δύο πλευρές και την συνεπακόλουθη αμοιβαία αποτροπή. Ταυτόχρονα το σύνολο σχεδόν των κρατικών δρώντων αποτελούσε μέρος ενός από τους δύο πόλους ισχύος, στην προσπάθεια τους να εξασφαλίσουν την ασφάλειά τους και να αποτρέψουν ενδεχόμενες απειλές. Υπό το πρίσμα αυτό κατέφευγαν στην δημιουργία συμμαχιών μεταξύ τους εφαρμόζοντας εξωτερική εξισορρόπηση, επιχειρούσαν να μεγιστοποιήσουν τους συντελεστές ισχύος τους αξιοποιώντας τα ίδια μέσα και πόρους τακτική που συνιστούσε την εσωτερική εξισορρόπηση, έχοντας ως κύριο μέλημα να διασφαλίσουν από μόνα τους την επιβίωση τους, σύμφωνα με την αρχή της αυτοβοήθειας.

Η προοδευτική κατάρρευση του διπολικού συστήματος κατά την τελευταία δεκαετία του Ψυχρού Πολέμου (1980- 1989), ανάγκασε τους δρώντες του διεθνούς συστήματος να αναπροσαρμόσουν τις σχέσεις μεταξύ τους υπό το πρίσμα τόσο των εξωτερικών όσο και των εσωτερικών απειλών. Η αποτροπή της απειλής, εκτός από το γεγονός ότι αποτελεί ένα εργαλείο για την διαφυγή από συγκρουσιακές και πολεμικές καταστάσεις, μετασχηματίστηκε ενσωματώνοντας όρους, όπως η τρομοκρατία στο εσωτερικό των χωρών αλλά και η εξισορρόπηση συμμαχιών, που είναι σε θέση να υπονομεύσουν κάποιες από τις κύριες επιχειρησιακές επιδιώξεις των κυρίαρχων κρατών, όπως η επίτευξη περιφερειακής ηγεμονίας, η μεγιστοποίηση του κατεχόμενου ποσοστού επί του παγκόσμιου πλούτου, η ανάπτυξη ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων καθώς και η υπεροχή έναντι των αντιπάλων τους αναφορικά με την κατεχόμενη πυρηνική ισχύ. Οι δρώντες του διεθνούς συστήματος ενεργώντας ορθολογικά έχουν πλήρη επίγνωση του περιφερειακού τους περιβάλλοντος και γενικότερα του συστήματος που συνθέτουν τα κυρίαρχα κράτη, φροντίζουν συστηματικά και σχεδιάζουν τα μέσα και τους τρόπους για την επιβίωσή τους που συνιστά τον υπέρτατο σκοπό τους, ταυτόχρονα όμως συνεκτιμούν με όλα τα παραπάνω, τις επιδράσεις που θα έχουν οι εκάστοτε διακρατικές τους σχέσεις μακροπρόθεσμα, επιδιώκοντας παράλληλα την εξισορρόπηση και αποτροπή οποιασδήποτε απειλής, που εκδηλώνεται κατά της ασφάλειας και της επιβίωσής τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βαληνάκης Γ., (1987). *Εισαγωγή στην Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παρατηρητής

Βαληνάκης, Γ., (2005). *Εισαγωγή στην Εξωτερική Πολιτική 1949-1988*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη

Γιαλουρίδης, Χ., και Λαγγίδης, Α., (2010). *Μετακεμαλισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη

Ήφαιστος, Π., (2009). *Ο πόλεμος και τα αίτια του. Τα πολλαπλά πρόσωπα του ηγεμονισμού και της τρομοκρατίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

Ήφαιστος, Π. και Πλατιάς, Α., (1992). *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Θεοδωρόπουλος Β. (1988). *Οι Τούρκοι και Εμείς*, Αθήνα: Εκδόσεις: Φυτράκη, Ανατύπωση: Η Καθημερινή, Σειρά: Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Τόμος Α

Καραγιάννης Μ., (2006). *Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στον Καύκασο*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση

Καραμπελιάς, Γ., Αγγελετόπουλος, Γ., και Φουρνατζοπούλου, Ε., (1999). *Θέματα Τουρκίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Γόρδιος

Κουσκουβέλης, Η., (2007). *Εισαγωγή στις Διεθνείς σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

Κωνσταντόπουλος Ι, (2010). *Οικονομία και Κατασκοπεία. Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα

Μάξης Ι., (2008). *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη

Μηνάγιας, Χρ., (2014). *Αποκαλύπτοντας τον τουρκικό λαβύρινθο, Ισλάμ και Πολιτική στην Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάδμος

Παπασωτηρίου Χ., (1996). *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης

Συρίγος Α., (2015). *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

Υφαντής Κ. (2012). *Διεθνής Πολιτική Θεωρία. Η Γοητεία του Ρεαλιστικού Λόγου*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης

Ξενόγλωσση μεταφρασμένη στα Ελληνικά

Bozarslan, H., (2004). *Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλα.

Bull, H., (2007). *Η άναρχη Κοινωνία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα- Macmillan Press

Davutoğlu, A., (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος-Η Διεθνής θέση της Τουρκίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

Evera, V.S., (2009). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

Hale W, (2000). *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική 1774- 2000*, Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο

Insel A., (2017). *Η Νέα Τουρκία του Ερντογάν. Από το δημοκρατικό Όνειρο στην αυταρχική εκτροπή*

Jackson R.- Sorensen G (2006). *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η Σύγχρονη Συζήτηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg

Landau J.M (1985). *Παντουρκισμός: Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Θετίλη

Martin, G. L., (2006). *Ρόλος και Θέση της Τουρκίας στον κόσμο, Σύγχρονη πραγματικότητα και μελλοντικές προκλήσεις*, των L. G. Martin και Καιρίδης Δ. (Επιμ.), Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη

Mearscheimer J., (2009). *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

Robins, F., (2003). *Στρατός και Διπλωματία*, Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονοι Ορίζοντες

Schelling T. (1966). *Arms and Influence*, Yale University Press

Zürcher, E.J., (2004). *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Λονδίνο: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Ξενόγλωσση

Barkley H., (2000). *Hemmed in by Circumstances: Turkey and Iraq Since the Gulf War*, Middle East Policy, Vol. 7, No. 4

Bock P.G.- Berkowitz M. (1966). *The emerging Field of National Security*, World Politics, τόμος 19

Bölükbaşı Suha, (1989). *Turkey Copes with Revolutionary Iran*, Journal of South Asian and Middle Eastern Studies

Buzzan B, (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post- Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf

Calabrese J. (1998). *Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship*, British Journal of Middle East Studies, τομ. 25

Dahl R., (1957). *The Concept of Power*, Behavioral Science 2, No.3

Gilpin R. (1999). *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press

Hale W., (1994). *Turkish politics and the Military*, Λονδίνο: Routledge

Hale, W., (1988). *Transition to Civilian Governments in Turkey: The Military Perspective*

Haas E.B., (1953). *The balance of power: prescription, concept or propaganda*, World Politics, τόμος 5

Heper M. & Evin A (1988). *State, Democracy and the Military, Turkey in the 1980s*, Βερολίνο και Νέα Υόρκη: Walter de Gruyter

Hunter S. (2001). *Turkey, Central Asia, and the Caucasus: Ten Years After Independence*, Southeast European and Black Sea Studies, vol.1, no.2

Kaufmann W. (1954). *The Requirements of Deterrence*, Princeton, NJ : Center of International Studies

Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*, New York: Simon & Schuster

Laçiner Sedat, “Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism”, *The Journal of Turkish Weekly*, 9 Μαρτίου 2009

Lasswell H. & A. Kaplan, *Power and Society*, Yale University Press, N. Haven

Robins F. *Avoiding the Question*, στο Barkley J. (Επιμ.), 1996, *Reluctant Neighbor: Turkey's Role in the Middle East*, Washington D. C.: U.S. Institute of Peace Press

Walt, S., (1987). *The Origins of Alliances*, New York: Ithaca, Cornell University Press

Waltz K. (1979). *Theory of International Politics*, Addison- Wesley, Reading, Mass

Waltz K., (1969). *International Structure, National Force, and the balance of world power*

Vryonis, S., (1991). *The Turkish State and History, Clio meets the grey Wolf*, Institute for Balkan Studies

Ιστοσελίδες

<https://ourworldindata.org/grapher/number-of-nuclear-warheads-in-the-inventory-of-the-nuclear-powers> (ανακτήθηκε την 04 Νοε 18)

<https://worldhistory.hcps.org/pages/spiffy505.php?unitNum=5&lessonNum=0&pageNum=8> (ανακτήθηκε την 04 Νοε 18)

<http://www.bbc.co.uk/turkish/haritalar.shtml> (ανακτήθηκε την 04 Νοε 18)

<http://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/> (ανακτήθηκε την 04 Νοε 18)